FRIEDEBERT TUGLAS

KOGUTUD NOVELLID

I

NOOR-EESTI·TARTUS

FRIEDEBERT TUGLAS / KOGUTUD NOVELLID JA VÄIKEPALAD I

8.–

FRIEDEBERT TUGLAS

KOGUTUD NOVELLID JA VÄIKEPALAD

I

4020.

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

9085
A-11608

O/ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ trükikoda
Tartus 1939

1906.

LIIVAKELL I

NOVELLE JA KATKENDEID

KOLMAS TRÜKK

EESSÕNA.

Ajast, mil osa neist lehekülgedest esimest korda ilmus, on mõnigi aasta möödunud.

Sirvides uuesti koltunud raamatuid, ajalehti ja käsikirju ning lugedes jälle ridu, mis näisid kord nii lähedastena, üllatab imestus oma maitsete, huvide ja võimete vahetumise ning, tahaksin loota, ka arenemise ja kasvamise üle.

See maailm, mis siin avaneb, näib juba nii kaugena. Ta ei ärata enam seda piinlikkust, mis oleks tast poolel vahemaal olles vahest tunnet riivanud. Neid töid ja nende autorit võib selle eessõna kirjutaja kohelda peagu nagu võõraid töid ja võõrast isikut — heatahtliku arvustuse ning arusaamisega.

Need on tööd koolipoisipõlvest ja esimesilt rändamisaastailt.

Kui kerge oli siis kirjutada! Kui nobedalt jooksis siis sulg paberil — pärast koolitöid, õhtul hilja, ööd läbi, kuni koiduni. Kirjutada kakskümmend, kolmkümmend lehekülge ühe õhtuga — see polnud sugugi raske. Ükski aine ei tundunud siis võitmatuna, ükski probleem liiga keerulisena. Probleeme vaevalt oligi! Ei tuntud veel ületamatuid takistusi ega kohustusi teel.

Kui palju on sellest ajast muutunud! Näib, nagu moonduks elu ja kunst nende tundmisega ikka sügavamaks, ikka salapärasemaks, ja vahel viirastub aeg, mil nende põhjatus avaneb ning usaldus nii elada kui luua kaob.

Kõik „voolud", „meetodid" ja „stiilid" on siin esindatud, alates idealiseerivast kodu-romantikast ja küla-humoristikast, realismist ja naturalismist kuni uusromantismi ning sümbolismini.

Et uue kunstilise tõe tundmiseni tulla, seks peab paljust senisest loobuma, palju uut ja uuel viisil tajuma. See on igavesti jatkuv ja ikka uuesti korduv elu ümbertunnetamise protsess. Nende ridade kirjutajale on selle protsessi järgud olnud sisaldusrikkad, palavikulised, vahel koguni ahastuslikud.

Ja, võib olla, on sellepärast ka tolleaegseis teostes palju isiklikku, liiga palju isiklikku. See aga on ebavoorus kunstnikule, vähemalt proosakirjanikule. Kuid tollal polnud veel selgunud see algeline, nii lihtsalt sõnastatud tõde: Kunsti avaldamine ja kunstniku varjamine — see on kunsti ülesanne.

Loomulik, et sellise jatkuva murranguprotsessi tõttu ka teosed ei võinud ühtlased, samameetodilised ja -stiililised olla. Mitte ainult, et nad omavahel erinevad, otsekui ise autori kirjutatud on, vaid nad on tihti ka igaüks eraldi meetodilt ja stiililt ebajärjekindlad. Nad võivad olla ebaloogilised ainekäsitluselt ja ebasümmeetrilised kompositsioonilt. Nad võivad tihti olla lihtsalt katkendid, skitsid, katsed.

Siin avaldatud fragmentidest olgu öeldud, et need romaanid, millest katked pärit, kui mitte kõik täielikult, siis vähemalt suuremas osas on valmis olnud. Kuid nende kirjutamisel selgusid harilikult teose ideelised või kompositsioonilised nõrkused, ja nad jäid kas lõpetamata või, kui ka valmis olid,

avaldamata. Need olid tõelises mõttes kirjanduslikud harjutused, õpiaja katsed.

Enesestki mõista ei ole autor, hinnates oma noorpõlve loomingut ka kõige heatahtlikumalt, võinud ometi kaugeltki kõiki kord ilmunud töid avaldada, kõnelemata juba ilmumatuist. Viimaseist oleks palju sääraseid volüüme saanud! Selle volikuga tahaks autor ainult mingi lõpliku piiri oma toodangu ümber tõmmata.

Need leheküljed on inimlikud dokumendid. Nad tunnistavad, et ükski meist pole vaba aja ühiskondlikest ja kunstilistest kõikuvustendentsidest, ning ilmuvad veel kord tõendusena igavesele kõige muutuvuse seadusele. Nad on osa inimese elust, ja sellepärast peaks neil osaltki õigus eluks olema.

Pariisis, maikuus 1913.

ASUJA.

1

Siin oli ainult põline mets kohisenud, mille südamesse inimese jalg harva eksis. Verstade kaupa levis metsik laas pimedate padrikute ja sammalsoodega, kuhu suuremad loomadki ei pääsenud. Pikajalgsed kured elasid siin, üksikuil soosaaril pesi ehitades ja kevadest sügiseni konni küttides. Suurel arvul ilmusid siia nepid, koovitajad, metshaned ja pardid, et sügisel jälle pikas reas lõuna poole lennata. Paksus kuusepadrikus oli hundipaari pesa. Eemal soist ja järvist, lüngis männi mehiste juurte all veetis laisk mesikäpp vanaduspäevi.

Omanik ei tuletanud oma metsi palju meeldegi. Kord oli mõisavalitseja öelnud:

„Tarvis oleks seda metsa hakata vähendama. Saaks puud, saaks põllumaad."

Vana mõisnik oli käega visanud:

„Ei maksa. Ei tasu vaeva ega kulu. Las lapsed teevad."

Ja vanaviisi kohises mets pehmeil suveõhtuil ning mühises tormiseil sügisöil. Iga päev tõi ses ääretus laanes küll suuri muudatusi: tuhanded ja sajad tuhanded taimed ja loomad siginesid, sündisid, võrsusid ja kasvasid, kuni jälle oma meheea üle elasid, vananesid, kõdunesid ning surid. Kuid kaduvate asemele asusid kohe tuhanded ja sajad tuhanded uued, ning aastakümnete ja -sadade jooksul polnud muutust tunda. Igal kevadel kattis metsaalust noor rohi ja puud läksid lehte, sügise tuul kandis need jälle ära, ning uuesti ulgus talvine maru metsas. Ükski uus ja võõras hääl ei pannud siin õhku värisema. Jatkus vaid looduse igavesti uuenduv elu.

2

Jaak oli juba üle neljakümne aasta vana. Kakskümmned viis aastat oli ta mõisa orjanud. Ta käed olid krobelised ja otsaesine kortsus. Ära oli kadunud puna ta põsilt ja rõõm ta silmist. Kinnine oli ta süda ning kasin ta kõne.

Kuid mida vähem ta rääkis, seda visamini haudus ta oma mõtteid. Palju tal neid polnud, kuid need olid ta omad. Kui ta võõral väljal rasket tööd tehes hetkeks põllupeenrale istus, kohe valdasid need mõtted teda — mõtted omast nurmest. Hommikul aoajal või õhtul

eha eel norutavate mõisa härgade järel tammudes mõtles ta sellele nurmele. Ja õhtuti, kui ta sängi heitis ning vaiba üle pea tõmbas, siis unistas ta omast kodust.

Ta nägi, kuis raiendikul kände kaalus ja sõrdu põletas, kuis karuäke üle kändude ja kivide käis, kuis seemned kütismaasse langesid ja kasvama hakkasid, siis vikat viljas vihises ja sirp sihises, koodid kopsisid ja puhtad, rasked terad läbi sarja rehealuse põrandale langesid. Ning ta suikus, silmade ees väike kollane maja värisevate haabade vahel lagendiku serval.

Kuid ta polnud ainult unistajaks sündinud. Juba lapsena teadis ta, et uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki. Aastate jooksul oli ta kopika kopika peale pannud, ja kui ta neljakümne-aastane oli, siis oli tal kirstu põhjas vanas sukas kakssada haljast hõberubla. Salaja iga võõra silma eest luges ta neid hämaras toanurgas ja kuulas, kuis hõbetükid langedes kõlisesid. See pani ta südame kiiremini tuksuma, ja talle tundus, nagu oleks seda raha olnud lõpmata palju, nagu jões, mis hõbedat jookseb.

Jaak palus ja sai enesele tüki maad metsasöödil. Kuid selle lapi eest pidi ta veel paar aastat palgata mõisa orjama.

„Noh, saame näha, kuidas sa seal metsas elama hakkad," oli valitseja lausunud. „Mõisa töö teed sa küll ära, aga kas sul julgust on metsas elu alustada, seda ma ei usu."

„Eks ma katsu, eks ma katsu," oli Jaak pomisenud. „Ei ma tööd karda. Küll mina murran, kui aga koht on!"

Ja vaikselt teenis ta lunastusaastad ära.

Tihti nägid teised töölised, kuis Jaak laupäeva-õhtuti pärast pikka päevatööd metsa poole hiilis. Väsimust märkamata läks ta mitme versta kaugusel olevale lagendikule, vajus seal kännule küüru ja mõlgutas mõtteid uuest majast. Ja kui ta pärast kesköö tagasi koju tuli, siis pomises ta enesega rääkida, ning teised nägid ta palge otsekui seletatud olevat.

Kärsitult ootas ta aega, mil saaks mõisa tööst lahti ja võiks kirvega padrikusse asuda.

See aeg tuli. Jaak palkas külast vanamehe, viskas koti leiva ja silkudega õlale, heitis teisele õlale kirve ning kadus nädalaiks metsa.

3

Varasel kevadpäeval, kui veel lumehanged metsa all valendasid ja nõgusid lobjak ning jäätis täitis, ehmus isahunt hommiku-unest. Lömitades hiilis ta padrikust lagedale, et selgemini kuulda neid imelikke hääli, mis eemalt kostsid. Seal raiesmaa serval ta peatus, pistis koonu kadakapõõsast välja ja nägi imestades, kuis kaks uut elukat, kellesarnaseid varem metsas polnud nähtud, põlise männi tüve tagusid, nii et laastud lendasid. Äkki kõikus mänd, taarus ja vaarus,

ning vajus siis hirmsal raginal läbi puhkeva võseriku külmunud maale. Hunt punus kiilina metsa, taha vaatamata.

Aga kirvehoobid kestsid. Uudishimulikult tulid loomad lagendiku servale, küünitasid päid põõsastest ja imestasid selle üle, mis lagedal sündis. Siis pistsid nad ninad ja nokad kokku ning arutasid asja. See oli midagi imelikku. Keegi polnud varem midagi säärast näinud. See ei kuulutanud head. See ennustas halba endistele metsa elanikele.

Kuid lugu jatkus. Jälle langes uus mänd, veel suurem, veel tugevam. Kurg tõusis kisades lendu. Karu pööras pesas pahaselt teise külje.

4

Oli viimaseid kevadpäevi. Punane laupäeva päike oli juba ammu metsa taha langenud. Videvikus seisis lagendiku serval väike kollane maja. Läbi aknaava, kus veel raame polnud, vaatas Jaak pimenevale lagendikule. Ühel pool sinas õhtu-udus kadarik, teisal aga mustas kõrge metsasein.

Jaak mõtles.

Ta nägi noort odraorast lagendikul lainetavat. Ta nägi naist väikese rinnalapsega uksepakul istuvat. Aga pisike valge peaga poisikene mängis juba vihmast ja päikesest hallunud

seina ääres. „See on minu pere," mõtles Jaak, ja ta süda läks nii imelikult soojaks.

Ta astus õue ja ligines aeglaselt oma põllule, kus juba paar vagu kartuleid ja pisut otri ning kaeru kasvas. Nii palju oli ta mahti saanud maja ehitamise kõrval maad harida. Mõttes käis Jaak ringi ümber põllu, vaatas oma esimest vilja ja astus siis kodu poole.

Maja lähedal seisatas ta ja tõstis pea. Kollendavate sarikate kohal mustas reburaigastest ja palukavartest pärg. Katust polnud veel peal.

Nii seisis Jaak ja vaatles. Ta süda oli rõõmus ja ta oli enesega rahul. Siis astus ta sisse ja heitis vanamehe kõrvale laastudele. Ta kuulis, kuis vanamees norskas ja laastud mullast põrandal kahisesid.

Varsti magasid mõlemad ja puhkasid päeva väsimust.

Uue maja taga istus aga hiline ööbik toominga oksal ja laulis oma vanu ja igavesti uusi viise, nuttis ja kaebas, hõiskas ning ilutses.

5

Kõrgele üle metsa tõusis sõrrusuits. Kang murdis kände, tuli põletas nad tuhaks. Metsa raiuti ja laastud lendasid. Ja nii kulus aeg.

Ühel vihmasel sügispäeval tuli vana metsavaht Jaaku vaatama. Nad istusid ahju ees, tõmbasid hargiga tuha alt küpsenud kartuleid, pu-

husid nendele ja sõid. Väljas läks pimedaks ja vihma tuli veel valjemalt. Siis võttis metsavaht oma viinaplasku välja. Nad rüüpasid mõlemad, ja nende tuju läks heaks.

„No oled sina aga tööd teinud!" kiitis metsavaht.

„Eks ikka ole," lükkas Jaak tagant, vaadates oma krobelisi käsi.

„Nüüd on sul maja ja maa, — mis muud, kui aga noorik majja!"

Jaak ainult nohises vastuseks.

„Jaak künnab kesapõldu, perenaine jookseb lauda ja aida vahet ning pojad ajavad karjapasunat, — mis Jaagul siis viga!"

Ja metsavaht, see vana ümberluusija, üksik ja kodutu kui susi, naeris täiest kurgust.

Kuid Jaak ei naernud.

Kui talvel tuul metsas ulgus ja keegi otsekui pööningu lael kõndis, oli tal õudne olla. Ta mõtles kõiki neid töid, mis tal teha oli, käänles küljelt teisele ega saanud rahu. Kellele ta teeb oma tööd? mõtles ta.

Kevad-talvel käis ta taludes päeviti linatöös ja kevadel mõisas. Kui ta õhtuti läbi metsa tuli, tundis ta sulava maa lõhna. Ta murdis kaseoksa ja katsus sõrmedega, kuis vaik kleepis.

Ta nõu muutus ikka kindlamaks. Ja kui ta veel ootas, siis ainult sellepärast, et oli harjunud ootama. Elu on liiga tõsine asi, et kergemeelselt rutata. Ja Jaak polnud enam noor.

6

Maja seinad olid veel valged, kuid esimese helgi olid päike ning vihm võtnud. Uksed ja aknad olid kaseokstega ehitud. Õlgkatuse kohal lehvis pidulipp, lipust allpool kõikus aga värske pärg. Läbi lahtise akna kostis inimeste kõne kõmin kui mesilaste sumin tarust.

Jaak pidas pulmi. Need olid väikesed pulmad. Mõrsja sugulased ja Jaagu tuttavad istusid süldikausside ümber. Vana metsavaht istus laua otsas, viinapudel ees, ja ta kõnedel polnud otsa ega äärt. Kui ühe loo lõpetas, siis teise kohe alustas. Ja nii kestis nalja kuni hilja õhtuni.

Aga pulmapäeva õhtul läks noorpaar üksi põldusid vaatama. Mõrsja oli tõsine ja vaikne. Ta polnud enam noor ja ta oli vaene, kuid Jaak teadis, kelle ta võttis.

Nad tegid ringi ümber põllu ja peatusid siis metsa ääres, kust neile nii vili kui maja kätte paistis. Nad vaatasid kõike seda mõne silmapilgu vaikides ja hakkasid siis oma tuleviku plaanest kõnelema.

Palju oli neil tööd teha! See oli ainult algus, mis siin näha. Hooneid pidid nad ehitama ja maad harima, karja muretsema ning majapidamist korraldama. Praegu oli neid veel kaks, kuid kes teab, kui kauaks. Kõigele pidid nad mõtlema. Tööd tahtsid nad teha ja korralikud

inimesed olla, sest nii nagu inimese elu, nii on ka ta palk.

Nende kummagi üle võttis suur kohusetunne maad. Nad andsid oma südames suuri lubadusi. Ja nende näod olid peagu kurvad, kui nad seal niiviisi seisid.

1903.

HINGEMAA.

JUTT SELLEST, ET INIMENE POLE JÄNES, KES ELAB HAAVAKOOREST, JA ET MAAKERA ON TÕESTI RASKE.

1

Sügisene päev kaldus õhtule. Õhk oli täis vett, ilm udutas vihma. Olid päevad, mil tee hakkab juba põhjatuks minema. Need on tusase tuju ja rusutud meeleolu ajad.

Noor õpetajaameti-kandidaat peatus kesk maanteed ja tõmbas hinge tagasi. Uh! milline ilm! Ja just nüüd pidi ta säärane olema, mil tema oli esimest korda teel õpetajavalimisele! Veel kuus versta. Maa jalge all oli aga vedel, saabastes märg. Milline inetu ilm!

Kuid ainult hetkeks asusid noormehe pähe säärased mõtted. Siis aga kadusid nad kui tolm meretuules. Üks puhang — ja jälle paistis päike

ta ajudes ning laulsid kartmatusehääled. Keegi polnud neile piiri pannud ega neid ahelasse tagunud. Suurt õhulossi-muinasjuttu vestsid nemadki noormehele, kes seisis elutee algel.

Juhan Remmelgas läheb rahva sekka: oma valguse viib ta temale, oma jõu ja noorusevaimustuse ohverdab ta talle. Muud pole tal anda, muud aga rahvas ei nõuagi. Olgu, et palka vähe saab; olgu, et tööd palju on, — see on rahva kasuks!

Aastate kaupa on ta sest pimedast, orjuses ohkavast rahvast eemal olnud: talvel elutuid raamatuid tuupides, suvel ajalehekontoris töötades, et aga saada võimalust edasi õppida. Milline orjapõli oli see, milline vaimunärimine!

Remmelgale meenus ta igav, ühetooniline elu. Ainult nagu läbi une mäletas ta pilti kaugest lapsepõlvest — nii udust ja meeldivat: Oli vist kevadine aeg, sest koolimaja nurkades seisid lõhnavad kased. Kortsus nägudega talumehed ja kirendavate rättidega naised istusid reas pikkadel pinkidel. Valge habemega vanamees luges laua taga jutlust. See oli ta isaisa — vana Remmelga Peep.

Juhan seisis vanaisa kõrval — kes teab, kui vana ta siis oli, — ja vaatas, kuis suur sinine kärbes jutluseraamatule laskus ning enesega kogu sõna kattis, nii et lugeja pidi ta ära hirmutama. Kui aga kärbes minema lendas, siis oli sõna taha imelikult uus punkt tekkinud, mida vist tarvis polnud. Juhanil oli ka meeles, et ta

naerma puhkes ja et vanaisa teda selle eest pool jutluse-aega kõrvapidi kinni hoidis.

Kes teab, kunas see oli. Aga vist küll ammu. Vanaisa oli nii hall ja ta ise alles nii noor. Ei tunnud väike Juhan siis veel seda musta muret, mis vahtis talumeeste kortsunud nägudest.

Teine pilt kerkis Juhani mälestuses. Siis oli ta juba nii vana, et teadis, et seda punkti seal tõesti ei vajatud, kuhu sinine kärbes ta jutluseraamatus pani. Vana Remmelga Peep istus tühjas koolitoas pika ristjalgadega laua taga, hoidis halli pead värisevate käte vahel ja rääkis nuttes:

„Ära ajavad... Ei ole enam hea, ei oskavat vene keelt, rumal olevat... Sina taevas küll: nelikümmend aastat olin tark ja võisin koolis kõike õpetada; nüüd aga ei oska: rumal olevat!... Pojakene, Juhanikene, lähme nüüd aga vaestemajja: Remmelga Peep on selleks liiga rumal, et veel inimesi õpetada..."

Nagu noaga lõikas see mälestus noormehe rinda: nelikümmend aastat on inimene tark olnud ja lapsi õpetanud; nüüd on ta korraga rumalaks läinud, sest et vene keelt ei oska!

Juhan Remmelgas jatkas teed ja meenutas oma halli elu. Teisel aastal suri vanaisa vaestemajas, — sest milleks elab inimene, kes isegi vene keelt ei oska? Juhan aga läks vaestemajast üksi maailma.

Kuid jälle kustusid need kurvad mälestused ja asemele tärkasid tiivulised tulevikulootused.

Juhan Remmelgas — jah, tema on tõeline rahvavalgustaja. Ta teeb hoopis muud, kui enne teda tehtud. Kooli muudab ta ümber. Siin on raamatukogud ja seltsid, koosolekud ning kursused. Kool peab valla südameks saama. Erilise rahvaülikooli asutab ta. Palju on ta neist lugenud: Ameerikas on, Lääne-Euroopas ja Austraalias on neid. Igal pühapäeval sõidab üks või teine haritlane linnast kõnet pidama. Talvel võiks rahvas mitu korda nädalas kokku tulla.

Ja nii ei kestaks üks või kaks kuud, — aastate kaupa läheks see. Uus põlv kasvaks vaheajal üles. Sellele poleks need asjad, mis Remmelgas esiti vanadele jutustab, kes teab mis imed. Ta oleks neist juba koolipingil kuulnud. Sellele põlvele tuleks palju suuremat haridust anda.

Kuid mis suudaks üks Juhan Remmelgas? Ei, tema oleks ainult tilk vett suures meres. Kogu maa õpetajad ja haritumad inimesed heidaksid ühte. Ja nemad suudaksid ühisel jõul hiigla rahvavalgustamistöö korda saata. Ühendus teeb tugevaks!

Noor Juhan Remmelgas läks kohta otsima ja unistas oma suurest tööst. Palju põles ta rinnas armastust orjakütkes rahva vastu. Kui tal oleks olnud nõiavõim, ta oleks käe üle mudase

maa sirutanud ja sellest paradiisi teinud. Kõik oleks ta ümber lükanud ja kõik uuesti ehitanud.

Aga vanad inimesed ütlevad: Julgus ja tahe on head asjad, kuid maakera sa nendega üles ei tõsta: pole obadust, kust kinni haarata. Ja kui ka obadus oleks, jõudu jällegi poleks!

2

Ilm aga piserdas vahetpidamata. Oli vaikne, ja õhku täitis suitsutaoline udu. Aeg oli juba õhtul, ilm õige hämar.

Tee oli libe ja auklik. Küll oli siia kruusa, küll hagu veetud. Kuid suur mõisametsa vari, mis teele langes, sõi kõik selle ära: päike ei paistnud lõuna poolt peale, tee ei kuivanud kunagi ära.

Teispool teed mustas määratu mudalagendik ja selle kõige kaugemas servas põles paar tulukest: oli juba nii pime. Oli nii võõrastav, ei uskunudki, et selle porimere taga veel keegi võis elada.

Roidunult jalgu vedades sammus Remmelgas edasi. Metsa nurga juures nägi ta teel midagi elavat end liigutavat. Läbi hämara ei seletanud enam silm, mis see oli. Kostis ainult vee sulin, ohkimine ja ähkimine.

Teljeni mudasse vajunud, seisis kesk teed heinakoorem. Nälginud hobune sikutas ja küürakas mees aisa kõrval tõmbas, kuid niisama

nälginud ja küürakas heinakoorem ei nihkunud paigast. Tulija silmis sulasid hobune ja mees üheksainsaks imelikuks kuuejalgseks loomaks, kes väsinult kuhugi rabeles ja sikutas, kuid muud ei suutnud, kui ainult muda enesele vastu nägu üles lüüa.

„Jõudu!" ütles Remmelgas.

„Tarvis!" vastas küürakas niisama lühidalt ning astus paar sammu koormast eemale ja küsis äkki: „Kustpoolt oled?"

„Linna poolt... Siis ei võta ikka? Ammu juba siin maadled?"

„Tüki aega juba." Mees sülitas pihku ja asus uuesti aisa külge. „No, mõsa!"

„Oot, ma lähen teisele poole, ehk jõuame siis paremini," ütles Remmelgas ja läks hobuse nina eest mööda.

„Teie nüüd!"

Remmelgas arvas pimedas nägevat, kuis küürakas põlastavalt ta näpitsprille ja valget kraed vaatas, mis paistis ülestõstetud kaeluse tagant.

„No, mõsa! No... no... hopp!.."

Vesi sulises ja pori pladises. Koorem kerkis, tõmbus veel enam küüra, nagu kass, kes valmistub hüppele, kõikus ja — vajus siis pehmelt edasi.

„Os'sa ilma ime küll!" lausus küürakas, võttis mütsi peast ja pühkis higi. „Eneselgi sai tõmmata, mis siis veel vaene hobune pidi tegema!" lisas ta siis juba pool naerdes. „Teie

ka härra — ja tulete tõmbama!" ütles ta vähese vaikimise järel.

„Tea, mis härra! Olen niisama karjas käinud nagu teiegi," lausus Remmelgas võimalikult lihtsalt, et juba alguses võõristust vähendada.

„Noh, võta kinni, kes see meieaegseist härradest pole karjas käinud! Kui aga pisut on paremale järjele jõudnud, siis ei tea enam, kuidas siga jookseb: saba- või ninapool ees."

Mees sülitas. Remmelgas hakkas tema võrdluse üle naerma. Jutt läks lühikeste lausetena edasi. Küürakas päris umbusklikult: kes, kust ja kuhu? Kui ta kuulis, et võõras on õpetaja, läks ta tuju lahkemaks.

Oli juba pime, must sügisõhtu. Lõuna pool pimetas endiselt kõrge kuusemets, teispool teed kadus aga nagu maagi ära: seal mustas kui põhjatu kuristik. Kuskil kaugel vilkusid tulukesed, kollased ja arglikud.

„Kas Kurukalmu koolimaja veel kaugel on?" küsis Remmelgas.

„No saab nii versta viis," arvas mees.

„Siis pole lootustki täna pärale jõuda. Ses pimeduses kääna kas või kael. Kas te ei teaks mulle siin kuskil öömaja juhatada? Homme hommikul läheksin siis pärale."

„Öömaja? Kurukulmu külas oleks, aga see on ju koolimaja juures. Siin on puha mõisamaad ja kandikohad."

„Kas ei saaks teie eneste pool?"

„Minu pool? Eh, tahate teie siis minu poole tulla! Pole seal teile saksasööki süüa ega sulgpatju magada."

„Arvate, et olen seda enne palju maitsta saanud!"

Remmelga toonis oli midagi säärast, et kandimees hetkeks vaikis ja siis lühidalt lausus:

„Eks lähme pealegi. Vihmavarju ja sooja ikka saab."

Varsti lahkusid nad maanteelt. Vainutee oli veel auklikum ja rööplikum kui suurtee. Koorem hüples ja puutelgedega vanker kägises, nagu kaevates sandi tee ning raske koorma pärast. Tihti panid mehed käed aisade külge, et hobusele abiks olla.

Kuskil ees pimeduses vilkusid kollased tulukesed. Ümberringi oli aga pilkane öö.

„Seal ta on — see meie elamine ja olemine!" lausus kandimees ning osutas piitsaga tulukeste poole. „Seal me elame ses porimeres — kolmteistkümmend kandimehe peret. Igaühel nälg varaks. Täna elad, aga homset päeva ei tea. Vahest võta kott selga ja kepp kätte ning mine. Aga kuhu?"

Vastuseks lirtsus pori jalge all. Tuul oli tõusnud, vihma sadas veel valjemalt. Ei udutanud enam, vaid suured tilgad langesid plaginal mustale maale.

Mehed vaikisid. Remmelgas tundis, kuis külm vesi külgi mööda jooksis. Särk oli märg.

Õlad ja põlved valutasid. Jalad olid kui rasked poritükid.

„Sajab ka sel sügisel nii mis kole!“ ütles kandimees natukese aja pärast. „Pole otsa ega äärt!“

Ees mustas midagi. See oli kandikoha elamu. Koorem pöördus vaarudes väravast sisse. Õu oli samuti pime. Ainult hämaralt mustasid kahel pool haopinud ja mingid koomitsad.

Siin oli kodu, kuhu inimene aastate kaupa kõik oma vara ja vaeva kannud, ning mis paistis ometi ainult viletsa sipelgapesana.

Uks kiunus ja keegi väljus laternaga. Kollane helk lõi üle mudase maa, kolm valguslinti hüples üle heinakoorma, hobuse ja haovirnade. Oli võõrastav seda näha. Veel viletsam paistis kandimehe ukse-esine valguses.

Kes laternat hoidis, seda ei seletanud silm.

„No said siis kord ometi koju,“ ütles laterna hoidja.

Häälest tundus, et see oli noor mees.

„Egas ma's metsa pidanud jääma,“ vastas tulija pahaselt.

Tuul keerutas korraga vihinal üle maja ja kahistas haopinus.

„Näe maita, või tahab tuld ära kustutada,“ pahandas laternamees. „Sinu tegu küll!“

„Minuga tuli võõras ühes — öömajale. Vii ta tuppa. Kottpime, — lõhub veel näo vastu nurka.“

Üle kõrgete künniste komberdas Remmelgas tuppa. Seal oli palju inimesi, enamasti kõik väikesed. Ehmunult vaatasid nad võõrast ja pugesid nurka.

Laua nurgal põles pisike ümmara tahiga lamp. Vähe andis ta valgust, palju aga suitsu. Laes, põrandal ja nurkades oli pime. Laste nägudel mängisid kollased varjud. Suure punase ahju kõrval tukkus pingil hall vanamees särgiväel.

Oli nii must, kitsas ja umbne, et Remmelgal esimesel hetkel kippus pea ümber käima. Prillid lõid soojas tahmaseks, pisikesed pisarad tekkisid klaasile.

Ta võttis prillid eest ja hakkas neid pühkima. Nurgast aga vaatas tema poole kümmekond ehmunud silma.

Vanamees noogutas tukkudes peaga, nagu öeldes:

„Nõnda, nõnda on meie elu . . . nõnda, nõnda . . .“

3

— — Nad istusid sööma. Lapsed olid vist juba varem õhtust võtnud ja lamasid nüüd neljakesi risti ühel sängil. Kuid oli näha, et nad ei maganud: nende hallid silmad vaatasid võõrast pool-kartlikult, pool-uudishimulikult. Iga ta liigutust panid lapsed tähele, iga sõna kuulasid

teraselt; ja kui suured naersid, siis naeris neistki mõni julgem.

„Või siis teilgi leivakott kaasas on," ütles kuiv, kolletanud näoga noorevõitu perenaine Remmelgale. „Eks istuge meie juurde ja võtke, mis jumal annud."

„Mis nüüd jumal kandimehele annab!" viskas mees käega, kui õpetaja laua äärde istus. „Kõik on raske vaevaga saadud. Ei anna jumal meile midagi kergesti. Iga leivaraasukese pärast murra luid ja vala higi."

Ärritatult lõi ta suure puulusika külma jahuputru, kangutas sellest lahmaka ja pistis roidunult suhu. Siis pani ta lusika hapupiimasse, mis seisis puuanumaga kesk lauda, ja niisama läks ka piimalusikatäis pudrule järele.

Kohmetult sirutas Remmelgaski käe lusikaga kausi poole, ettevaatlikult võttis ta pudrutüki ja pistis suhu. See oli liivane ja kibe. Kuid õpetaja sõi edasi, kuigi söömine oli vastumeelt: ta ei tahtnud pooleli jätta ega sellega pererahvast pahandada.

Möödus mõni minut vaikust. Tuli värises, peen suitsulint tõusis roovikuist lae poole, mis muutus ikka mustemaks. Nõgised ämblikuvõrgud rippusid taladelt riideräbalaina.

Kollased varjud mängisid pererahva nägudel. Oleks imelik olnud neid inimesi väljastpoolt valgusringi vaadata: kondised pead, pikad, kanged kaelad, kõrged õlad, küürus seljad...

Poolpime vanamees toetus vastu seina. Ta hall särk oli rinna eest lahti, särgi-august paistis veel hallim rind. Sees aga kõrises miski, nagu oleks seal mingi masin käinud. Pikad soonised käed värisesid kangesti ja jõudsid vaevalt suurt lusikat suu juurde tõsta.

Nii istusid nad seal, — ja eemalt näis, nagu oleks salk nõidu metsa sügavuses salatule ümber mingi tähtsa kallal ametis: Sammaldunud kivil seisavad kausid rohelise ja halli vedelikuga... nõiad liigutavad seda kõverate kulpidega... ussid on kausside ümber kerra tõmbunud... ülal taevas särab aga ainuke täht ja heidab puulatvade vahelt värisevat valgust... On sügav, sügav öö... ning nõiad keedavad elurohtu...

Kuid laua ümber istusid ainult väsinud, roidunud inimesed. Neil polnud nõiasõnu, et oma viletsat elu ümber muuta. Nagu veskikivi lamas see nende seljas, surus nad maani, ei lasknud hingatagi. Tähtede asemel vaatasid ülalt ahned silmad ja küsisid: „Kas te mitte liiga palju ei söö? Lähete viimaks veel uhkeks..."

„Jah, nii on meie elu!" ütles äkki kandimees, nagu unest ärgates. „Jumal ei anna meile midagi, mitte kui midagi. Oma vaev ja oma higi. Ei anna ta nendelegi, kes kiidavad, et kõik aina temalt tulevat. Seal on kiriksand, seal mõisnik. Valetavad! Kandimees ja moonakas annavad neilegi, mitte aga jumal."

„Mis sa nüüd ikka!“ hakkas naine rääkima. „Ega sina hooli jumalast ega kirikust!“

„Kandimees ja moonakas annavad oma vaesusest,“ kordas mees mõttes. „Aga sellest jumalast ei hooli nad midagi. Oled neile ainult alatu ori.“

„Kurrradid!“ pigistas noorem mees, kantniku vend, hammaste vahelt.

Ta noorevõitu nägu läks vihast punaseks ja ta silmad välkusid. Ainult temal näis veel jõudu olevat vihastuda ja viletsale elule vastu astuda.

„Nälg on sul nööriga kaelas,“ rääkis kandimees edasi. „Maalapp — see kui porihaud. Ja selle eest tee kas või aasta otsa päevi ja maksa maksusid. Ennemalt toitis linagi. Nüüd ei saa ka sellest enam midagi. Mõisnik ei lase maha tehagi: kurnavat maa ära! No tohoo kurat, kas ma ta siis taeva pean külvama? Orja ja orja — ning lauldakse veel: „Priius, kallis anne, taeva kingitus“... Ainult vingerda elu läbi selle maailma vägevate jalge all... Ja teiseski maailmas lubavad nad su tõrvapatta pista, sest et siin isegi süüa tahad...“

„Oh-oh-oh!“ ohkas vanamees laua otsas, valutavat selga painutades. „Mis sa hing teed? Ela ja ära piiksata! Ega vastu hakata tohi, poeg, ei tohi!“

„No seda alles vaatame!“ ütles noorem mees. „Ega siis meiegi viimased sead ole ja nemad taevas jumalad. Kurrrat, kaua sa ennast

ikka puua lased! Nende kaelad on veel jämedamad, — kannavad nööri välja küll...“

Ja jälle välkusid ta silmad.

„Mis sa hing teed!“ lausus ka kandimees. „Jõud ja võim on nende käes. Ei ole sul kohut ega kedagi.“

„Kus sul kohut nüüd!“ ütles vanamees. „Ka mina otsisin noores põlves kohut ja õigust. Sada viiskümmend vitsa sain ainult. Ei suuda nendega maadelda. Kus sa nüüd, väike inimene, suure saksaga kohtusse lähed! Ei tule tollest midagi. Kannata parem aga, kannata aga...“

„No kaua sa siis kannatad!“ hüüdis noorem vend ärritatult. „Kas kord ometi igavaks ei lähe! Poovad sind kogu eluaeg, — ära ei poo ka veel: vintsle kui orgi otsas!“

Hetkeks oli toas vait. Kostis ainult lusikate ja hammaste klõbin, nagu oleks lambakari üle külmunud künni läinud. Viha ning meeleheide välkus kandimehe ja ta venna silmis. Kurja kuulutasid nende tumedad näod. Lapsed aga lamasid hirmust laiade silmadega ja kuulasid ning õppisid — elu... Ja otsekui mürki jõid ka nende hinged seda uimastavat viha juba maast-madalast enestesse...

„Raske on see meie rahva asi,“ ütles viimaks Remmelgas. „Oleks laiemal hulgal rohkem haridust ja arusaamist —“

Ta peatus. Kandimees vaatas vihaselt naerdes talle otsa.

„Haridus, arusaamine!“ muigas ta. „Ei tea, millest muust sa siin aru saad, kui et su kõht tühi on. Oh, sellest saab iga loll aru! Aga kust süüa saada — vaat, seda ei tea. Haridus — see olla nüüd kõigile lahti. Mis haridust võib aga vaene saada? Seal“ — ta osutas lusikaga lastereale — „suur on nende haridus? Hahaa! Ei vanasõna valesti ütle: Kes rikas, see tark. Vaesel aga pole rohkem tarkust, kui et oskab viis ja viis kokku arvata ja teab, et tal on kümme sõrme, millega peab tööd tegema. Ei ole julgust, ei ole tarkust. Rikas aga oskab sind nõnda nöörida, et sa arugi ei saa, kuidas su krossid tema kotti veerevad. Vahel hakkad isegi naerma, kui osavalt sind petetakse.“

„Mis sa seal veel naerad,“ lausus perenaine, „kui enesel pole särki seljas ega putru kõhus: paljas ja vaene kui kiriku-rott!“

„Nüüd on leibagi,“ lausus vanamees mõttes, karvast pead kõhnale käele toetades. „Kui mina kasvasin... siis ei olnud. Aganakakku sõime... ei olnud sedagi niipalju, et oleks kõhu täis saanud. Olin peres karjas... vald pani... ei olnud isa ega ema. Perenaine saatis mind ahju aganakakku matiga välja tõstma: oli nii rabe, et muidu ei saanud... kuiv ja kale oli. Minul kasukas seljas, vöö peal. „Miks sa kasukaga ahju lähed?“ küsib perenaine. „Et lämmi manu ei tuleks,“ vastan ma. Ise aga toppisin põue ahjus aganakakku täis... sai paariks päevaks karja juures võtta. Nälg oli muidu...

nälg... Nüüd on leiba, lapsukesed... leiba ja kartuleid..."

„Ei tea, kas need leivad ja kartulid sulle taevast sajavad!" viskas kandimees käega. „Nende eest murdu mõisa väljal päevi tehes kas või pooleks."

„No siis aja end kord ometi sirgu!" ütles noorem vend. „Nemad käänavad su kas või umbsõlme, kui aga järele annad."

„Sõlme käänavad, lapsukesed," mõmises vanamees, „sõlme, nii et oimugi ei liiguta. Mis sa seal veel sirutad! Nende käes on kohus ja õigus. Kes saksa vastu tohib? Ei tohi, lapsukesed, ei tohi..."

Noorem vend tahtis nagu midagi öelda, viskas aga siis lusika vihaselt lauale, istus nurka ja hakkas pastlanööre harutama. Üksteise järel langesid mudased suuad põrandale, siis pudenesid ka mustad jalarätid maha.

Laste uudishimulikud ja kartlikud silmad ei välkunud aga enam; lapsed magasid...

4

Enne magamajäämist tõusis vanadel jutt uuesti.

— — „Eh, vahel tuleb mõttesse," lausus kandimees, „et viskan siin kõik maha, reisin Siberisse, otsin enesele tüki maad ja elan kui inimene kunagi. Aga need täid ripuvad mu kül-

jes." Ta tähendas naisele, lastele ja vanamehele. „Üksi oleksin ma, — ammu oleksin juba siit kadunud. Aga kuhu sa säärase karjaga lähed? Reisirahagi pole. Ise roomaksin kas või käpuli pärale, aga mis peavad nemad peale hakkama?"

Kõik olid juba pikali heitnud, lamp kustunud; õhus tundus petrooleumivingu.

„Kui kord juba seal oled," unistas kandimees edasi, „siis pole enam midagi viga. Maa saad hinnata. Kroonu aitab majad üles ehitada. Metsad kubisevad metshobustest: püüa aga kinni ja pane adra ette. Soldatiks enam ei võeta. Mõni leiab maa seest kulda, nii korraga rikas mees!"

Remmelgas naeratas oma asemel.

„Ega see Sibergi ole tõotatud maa, mis piima ja mett jookseks," lausus ta.

„Eks seal ikka parem ole kui siin põrgus!" vastas kandimees.

„H i n g e m a a on seal, lapsukesed... oma maa!.." lõõtsutas vanamees.

Tundus, kuis ta hääl sisemisest liigutusest värises, nagu oleks ta midagi öelnud, mida eluaeg hinges kannud, — oma kõige kallima, kõige suurema mõtte. Hingemaa! Milline sõna, mida ta kõik tähendab! Ta tähendab hobust, lehma, oma peavarju, vabanemist maksudest, vabanemist orjusest... Hingemaa! Milline kurvatooniline sõna, mis on kõige raskemail hädaaegadel kui leinakella hääl üle kodu-

maa kostnud! Lapsed jooksid särgiväel külatanumais, — räägiti: „Kui isa saab hingemaa, siis ostab mulle saapad ja ema teeb püksid.“ Lapsed sirgusid, käisid mõisa orjamas, — räägiti hingemaast. Inimesed vananesid, surid, — viimne õhkamine oli aga: „Hingemaa!“ Terved põlved elasid lootuses, et kord tuleb „kroonu maa“. Uskugi vahetati, et aga maad saada.

„Hingemaa!..“ ohkas vanamees. „Ära läheks siit... Siberisse... Krimmi... Samarasse... Oleks aga jõudu!.. Oma põld oleks, ei oleks mõisnikku... Oh-oh-oh!.. Eluaeg olen oodanud... Ei näe vist silmad teda... Aga küll ta tuleb, kui kuningas kuuleb, et meil nii suur viletsus... Tarvis oleks Peterburi minna õigust otsima... Aga kes see laseb talupoega sinna?.. Ei lasta, lapsukesed, läbi pekstakse...“

„Mis sealt Peterburistki!“ arvas kantnik. „Saksad seal nagu siingi. Kui aga pääseks kaugele, hoopis kaugele — Siberisse...“

„Küllap sealgi käskijaid leidub,“ arvas noorem vend. „Ära karda, et puudus tuleb! Mine sinna maailma taha võõra rahva sekka... Parem võta siin teivas pihku ja katsu, kas saad enesele õigust või mitte!“

Pimedas toas oli vait. Õhk oli raske ja sumbunud.

„Aga mis sa siin teed?“ ütles siis jälle kandimees. „20 vakamaad on põldu, 140 rubla võtab ta renti. Päevades tasu talle see raha. Kas

see päevategemine nali on! Naise päev maksab 30 kopikat, mehe oma 40. See on raskel suvisel tööajal, päikese tõusust loodeni, 16 tundi, rohkemgi veel, ja kui tükitöö, siis murrad ka öösi pimedas. Ja ega sa ometi siis lähe, kui ise tahad, vaid kui tema kutsub. Enesel seegi viljanatuke variseb või hein kopitab luhas, sina aga kõmbi mõisa poole, sirp või vikat õlal..."

„Tuled koju," lausus naine vahele, ja pisarad kostsid ta hääles, „süda tõmbab valust kokku, kui oma põllulapikest näed. Tööd teed sa selle viljavähekese eest, nii et veri peaks küünte alt tilkuma, aga oma silma all läheb ta hukka. Tänavu oli: oder kasvas õige kange, mäel pani mahagi. Aga mis tast sai! Pani maha, terad pudenesid, hakkasid uuesti kasvama, ja viimaks ajasime kui sõnnikut hunnikusse, tegime tööd, nutsime ja palusime jumalat..."

„Ja vandusime!" lõpetas kandimees. „Mis jumalat sa siin veel palud, kui näed, et ta ainult rikast aitab, sinul aga viimse suutäie käest võtab!"

„Mis sa nüüd jälle!" õhkas perenaine. „Mis see ikka aitab! Oled juba kord vaesusele ja viletsusele müüdud. Ei ole sul kuskilt abi..."

„Müüdud?" põrutas noorem vend. „Ei tea, kes mind siis müünud on? Ehh, kurat!.."

„Jumalast on puha... Jumalast on rist peal... Jumalast on saksad..." oigas vanamees. „Jumalast... patu pärast..."

Vanakese hääl kustus sosinaks.

Keegi ei vastanud talle enam. Igaühe ajus pöörles pime, raske küsimus: miks on elus nii palju vaeva, viletsust, nälga?.. kunas see ometi lõpeb?.. kas pole siis enam mingit lootust?

Mõte pöörles ja põletas, aga ei olnud kedagi, kes oleks nendele rasketele küsimustele vastanud. Mõte pöörles ja põletas, kuni laiali veeres ning kustus. Väsinud inimesed jäid magama.

Ainult Remmelgas käänles ühelt küljelt teisele, haududes üht ja sama mõtet. Aga ta nägi, et kandirahvas temast ega tema neist aru ei saanud.

Milles on selle viletsuse põhjus? päris ta unine aju. Kas on nad selle üle kunagi järele mõtelnud?

Mõisnik nöörivat. No on ta siis metsaline, et tal inimese südant pole! Kantnikud võiksid ta kord eneste poole kutsuda ja näidata: Vaadake, härra, nii vilets on meie elu, nii raske on meie orjus ja nii sandid on meie põllud, — kergendage teie, sest muud kergendajat meil ei ole! Kas ta siis ka selle järel ei peaks aitama? On ta ju ometi inimene! Ta võiks ju endki kandimehe seisundis kujutleda. Siis hakkaks tal hale, ta jääks mõtlema ja aitaks viimaks tõesti...

Vaja oleks mõisniku ja ta sulase vahel rohkem seltsimehelikku ühisvaimu, — elavad nad

ju mõlemad ühest ning samast põllust... Haridust ja teadvust oleks tarvis, — see on peaasi... Siis muutuks asi, siis jatkuks kõigile leiba ega oleks enam vaesust ning viletsust...

Ikka roosilisemaks muutusid Remmelga mõtted, ja nii kerge näis olevat korraga maailma ümber pöörata, — ainult tahta oleks tarvis! Lõpuks aga ujusid mõtted korratult laiali, ja mees jäi sooja ahju kõrval magama.

Ümber hingati raskelt. Lapsed sonisid läbi une.

Tunni või poolteise pärast ärkas Remmelgas äkki ja sirutas. Uni oli haiglane olnud, kondi valutasid.

Läbi neljanurgelise akna paistsid kaugelt üksikud tulukesed kui pisikeste tontide silmad põhjatus kuristikus. Seal neis onnikestes oldi veel üleval, tehti veel tööd...

Milline sügav, pilkane sügisöö! Kuskil mudalagendikul istuvad inimesed valutavate selgadega ja teevad tööd... et ainult oma kõhtu täita... seda ahnet, mõõtmatut kõhtu...

Remmelgale näis, nagu oleks kogu maakera pind ääretu mudalagendik. Sel lagendikul seisavad pisikesed savionnid punakaskollaste akendega. Mustast, tühjast taevast niriseb külma vihma. Maas läiklevad aga suured mudaloigud, ja onnides kollase tule valgel küürutavad inimesed...

Ikka sajab vihma... ikka värisevad ja vabi-

sevad tulukesed... ning igavesti teevad inimesed tööd...

Kui Remmelgas teist korda virgus, olid tuled lagendikul juba kustunud, metsa tagant tõusis kuu — kollane — verine — nagu metsalise silm, ja ta luuras, kas veel mõni elab... Remmelgal oli hirm, ja ta arvas nägevat, kuis see metsalise silm ikka lähemale ja lähemale tuli, ja nüüd oli ta juba otse selle mudalagendiku kohal — kollane — verine...

5

Kui taevas hakkas valgemaks lööma, tõusis kandimehe pere jalule. Kõik olid veel väsinud, roidunud, unised. Nohisedes ja urisedes kisti poolmädad riidehilbud selga, mähiti mudased räbalad jalge ümber ja nende otsa topiti lapitud pastlad.

Söödi sedasama mis eilegi. Noorem vend viskas kirve õlale ja läks kuhugi tööle. Ka kandimees võttis leivakoti selga ja astus mõisa poole: olid veel viimased päevad teha.

Remmelgas läks temaga kaasa, — oli ühine tee.

„Eh-eh, seda elu!" ohkas kantnik ja kergitas leivakotti õlal. „Nõnda ta läheb, aga paranemist ei näe kuskilt. Hommikust õhtuni, õhtust hommikuni, kuni viimaks pikali langed ja — kärvad! Uut ega paremat ei tule midagi."

„Siin on need põllud," algas ta natukese aja pärast uuesti ja osutas käega üle lagendiku. „Nagu sea songermaa. Kevadel ja sügisel ei kanna jalga, külvates vajud põlvini sisse. Ega ta muidu olekski kandile antud, kui poleks nii vilets. Aga pead pidama, kui ei taha nälga surra."

„Kas ei saaks mõnd teist ametit... ükskõik, mida... mis oleks aga kergem ja kasulikum?" tähendas Remmelgas.

„Teist? Mõisa moonakaks saaksin veel, mujale mitte kuhugi. Sinna aga lähen alles siis, kui nöör on poomiseks kaelas... Kui inimene hakkab kord juba pärimäge minema, siis ei aita teda enam kurivaimgi endisele järjele. Te ärge arvake, et ma kogu eluaeg olen kandimees olnud. Ei ole. Olin kord ka renditalu peremees. Naisega sain paarsada rubla ühes, oli ka enesel poissmehe-põlves natuke kogutud. Selle rahaga võtsingi talu. Kuid mis sa maidaga teed! Rent kõrge, vili odav, ikalduse-ajad... Kolm aastat maadlesin ära. Siis polnud enam muud järele jäänud kui ainult osa talukraami. Ei olnud midagi teha, — asusin kandikohale. Siin orjad päevast päeva ja aastast aastasse, kuid näed, kuis ikka vaesemaks ning viletsamaks jääd. Talu loomad on ammu kadunud, reedrattad kaovad, isegi riided seljas kuluvad räbalaiks, — uut aga pole enam kuskilt võtta. Vaesus tuleb! Purele kas või hammastega vastu, — tuleb aga teine ja tuleb! Miski ei aita. Tun-

ned, nagu vajuksid aegamööda rappa, rabeled ja kisendad vastu. Rabelemine ajab veel sügavamale, appi aga ei tule keegi. . .“

„Kaua siis nii peab vaevlema?“ lausus Remmelgas mõttes. „Kole lugu, tõesti kole!“

„Kaua? Moonakaks tuleb viimaks ometi minna. See on aga viimne koht. Ei sealt enam välja saa, sinna oled nagu tinutatud, või kui lähed, siis ainult veel vaestemajja, — kui vald võtab. . . Omale jalale sealt enam ei pääse. Praegu olen siin alles kandimees, olen veel nagu vana usu peale. Teises kohas ei suudaks sedagi. Ei usalda ennast sellepärast enam liigutadagi.“

Mehed sammusid vaikides mööda rööplikku teed.

„Praegu mõtleb mu vend veel nii mõnegi asja peale,“ ütles kantnik jälle. „Aga las saab vanemaks, võtab naise, tuleb pere, tervis kaob — küll siis näeme, kui kaugele tiivad kannavad! Moonakaks läheb tema nagu minagi. Kuhu sa kahe palja käega ikka jõuad!“

„Kas ei paraneks siis lugu, kui maad saaks kergemini?“ päris koolmeister.

„Eks muidugi paraneks. Aga kust ja kuidas kergemini? Jõudu on ikkagi tarvis. Osta ma ei suuda. Rentida? Noh, mina ju praegugi rendin. See pole rentimine, see on võllas kõlkumine! Ostmiseks on palju raha vaja; rentimisega oleks teine lugu, kui aga maksud oleksid teissugused. Räägitakse, et kui saaks kroonu käest või kui mõisniku rendimaksud oleksid

kuidagi seadusega määratud, — siis ikka kergem oleks. Niisama ka hingemaa... eks ole teda oodatud küllalt... Kuid kes õige annab!..."

„Ei tule tollest hingemaast midagi!" viskas Remmelgas käega. „Kui ta ka antaks, ega ta ometi kedagi elata! Seal nälgib praegu kogu Venemaa ühes kõige oma hingemaaga! Setudel on ka hingemaa. Miks nad siis meie juures käivad narusid korjamas? Meil poleks enam kuhugi minna. Ei suuda sel hingemaal elada ega surra."

„Küllap teda siis vähe on, või on maksud liiga kõrged," arvas kantnik. „Aga kõneldakse — Siberis... Vaadake, seal saada inimene alles elada! Vahest, kui enam muu ei aita, lähen isegi viimaks sinna... Kui aga jõudu oleks!.. Ei suuda kuidagi pärale saada..."

Mehed sammusid sõna lausumata edasi.

Pime, näriv, aastatepikkune näljamõte pöörles kantniku pulstunud peas ning otsis pääsu. Aga seda polnud. Kohutavana viirastus silme ees moonakapõli ja vaestemaja. Neist pole võimalik mööda pääseda. Ehk vahest siis... kui ühel heal päeval koorma alla jääd... või mõisa adra taga hobune su surnuks lööb... või tuleb ise mõni äkiline surm ja teeb korraga otsa peale... nagu rabandus või lendva... Aga siis läheb pere maailma mööda laiali... naine koltub vaestemaja seina najal... lapsed paneb vald karja... vanamees sureb kuskil maantee kraavis... Ka naine sureb... lap-

sed kasvavad suureks, on noored ja julged, asutavad oma elamist, mõtlevad pilvedele lennata... aga ei, — seesama kandikoht, töö, vaev ja viletsus ning viimaks vaestemaja ootavad neidki... Ja nii edasi... nagu öeldud: „Orjaks oled sa loodud ja orjaks pead sa jääma", või jälle: „Kes on pandud orjama, see"... ho-ho-hoo!... „orjaku heameelega"... Põlvest põlve, igavesest ajast igavesti...

„Nõnda!" ütles kandimees äkki mõtteist ärgates. „Kas tuleval jüripäeval veel siin olen, seda ei tea. Härra ähvardab renti peale panna. Räägib, et meie olevat rumalad ja laisad ega tulevat sellepärast läbi. Või ähvardab kandimajad maha lõhkuda ja maad mõisa kätte võtta. Aetakse meid, kolmteistkümmend perekonda, maailma mööda laiali. Uut kohta enam võtta ei jõua. Vend tahab ka ära linna minna, — ehk saab vabrikusse. Taevas seda teab, mis tuleb! Mõistaks veel midagi, otsikski. Kuid mis sa, pime ja rumal inimene, teed: oled ainult oma nurka, oma aiatagust näinud, ei oska kuhugi poole pöörata. Võib olla, on mujal maad paremad, rendid odavamad, — kuid kes seda sinule ütleb!"

„Oh, mis see mujalgi!" ohkas Remmelgas, kellesse nakkas kandimehe lootusetu meeleolu. „Kus pole meid, seal on hea."

Mehed astusid jälle vaikides edasi.

Hommik koitis. Vihm oli öösi üle jäänud. Igal pool läikisid laiad lombid. Kõrrepõllud ja

künnimaad nõretasid veest. Raagus mets seisis norgus. Kuuldus, kuis keegi märjas lepikus noori võsusid raius.

„Näe, siin on meie küttemets," algas jälle kandimees, osutades põõsaste poole. „Mõisalt saab kolm sülda hagu, enamasti lepa- ja haavavõsu. Jalal seisab, — toores; raiud maha, paned virna, — hakkab kopitama, mädaneb, — ära ometi ei kuiva. Mis sa teed säärase asuga! Paned paja alla, — susiseb ja ajab pilli, aurab ning annab suitsu. Tuleb nii välja, et küta rehi, aja haod parsile, kuivata ära, ja alles siis võid samade hagudega reht kütta, et vilja kuivatada. Nali ainult ja muud midagi. Kaevaku siis mõisnik, et kantnikud metsa varastavad! Mis sa muud pead tegema, kui ei taha ära külmata!"

„Kas siis muidu ei saa... õigusega?.."

„Noh, kirikus loetakse küll: „Sina ei pea mitte varastama." Aga ega kandimees läinud säärast käsku tegema! See on mõisahärra tehtud. Üks petab ühte, teine — teist. Mõisnik koorib mind, eks siis mina vasta samaga. Teda peetakse koorimise pärast osavaks majapidajaks, mind aga pannakse varguse pärast vangi. Muud vahet ei ole. Ütlevad aga ja hirmutavad, et pärast surma tulla kõige kurja eest kuri nuhtlus. Kes seda nüüd teab, mis seal tuleb, — või toda keegi on näinud. Aga ühte peab ütlema: kui seal tuleb, siis peaksid seda need hirmutajad küll kõigepealt kartma. Ei näi aga nii olevat. Vaat, see paneb sind ennastki kahtlema."

„Kuid usk. . .“ algas Remmelgas.

„Mis see mulle head on toonud? Või ta süüa annab? Uskuda ja käskusid täita võib see, kellel on, mida suhu pista. Aga meie. . .“ Kandimees viskas käega. „Minul pole aega oodata, kuni saan taevas kõhu täis. Mina tahan juba siin maa peal süüa!“

Mehed olid teelahkmele jõudnud.

„Jällenägemiseni siis!“ ütles Remmelgas.

„Kus me veel teineteist näeksime!“ lausus kandimees, ulatades oma rusket, krobelist kätt. „Eks aga jumalaga pealegi. . . Iga inimene läheb ise poole, igaühel oma tee. . . Jumalaga siis, jumalaga. . .“

Ilm oli juba õige valge.

Remmelgas astus jõudsal sammul mööda mäenõlvakut, ikka roosamaks lööva taevakaare poole. Mida kõrgemale ta jõudis, seda enam ta vabanes raskest tundmusest, mis koormas ta südant kandimehe seltsis. Siin on mingi eksitus, mõtles ta, mingi väär arusaamine elust. Kuid sest eksitusest peab üle saama, need valestimõistmised võitma! Elu muinasjutt muutus ikka heledamaks, ikka kaasakiskuvamaks, ja mees mõtles, kas siis maakeral tõesti pole obadust, mille varal võiks ta üles tõsta.

Talle meenusid kandimehe sõnad: „Küll näeme, kui kaugele tiivad kannavad! Kahe palja käega ei suuda midagi.“

Rumalus! Peab suutma, peab! Mistarvis nõnda vingerdada? Peab suutma, peab!

6

— — Aga kokku said nad ometi kord. Ainult kaks-kolm aastat oli kulunud. Nende magamisasemed olid otse kõrvu. Mitu päeva olid nad juba koos elanud, ilma teineteist tundmata. Ühel õhtul istusid nad mõlemad aknal ja vaatasid läbi roostetunud raudade välja linnale, kus valitses juba vali ning tuisune tali. Seal ütles kandimees:

„Kas te ei käinud paari aasta eest Kurukalmul koolmeistrikohta otsimas?“

„Käisin küll. Mis siis?“

„No jaa! Mulle näis juba algusest saadik, nagu oleksin teid varem näinud. Te olite siis minu juures öömajal.“

„Mis? No vaat, see on alles kokkujuhtumine!“

Ja kogu selle päeva õhtu ja veel mitu päeva pärast seda oli neil palju, palju juttu.

— — „Vaesus ja viletsus läks ikka suuremaks,“ kõneles kandimees. „Paljud rääkisid, et maad saab, mõisaid jagatakse. Olime meiegi kihamas: maad tahtsime! Kuidas sa, hing, elad ilma maata! Põllu-inimene oled, ega sa siis jänese kombel haavakoort näri ja sellest ela! No mõtlesime meiegi, et kui tuleb maa, siis pole enam mingit häda. Läksime mõisa, ütlesime härrale, et vaata, jaga maa ära! Mis sul temast niigi kasu, — varandust nõnda, et sead magagu paberrahas. Meie aga ei tea, mida suhu või

selga panna. — Ütles, et ega mul tolle vastu suuremat olegi, aga laske ma mõtlen veel. Mõtles teine ja mõtles, aga kahe päeva pärast oli kümme kasakat mõisas. Sügasime siis kõrvatagust: No kurat su sisse! Ega sina küll heaga anna! Niikaua lubad, kui jõud meie käes; oled aga sina võimumees, siis pühi suu puhtaks. — No arvasime ja arvasime, et kui sa, sunnik, ei anna, ehk siis annab kroonu või võtame ise.

„Pääses siis mujal jaht lahti, läks puha kui suits. Tuli meilegi salk mehi, — moosekandid ratsa ees, teised taga, punased lipud seljas, laulavad:

Mõisad põlevad,
saksad surevad;
mets ja maa on meie oma. . .

„Lõid keldris viinavaatidel põhjad alt, kopsisid sakste majas asjad puruks ja pistsid tule otsa. Ise aga läksid jälle lauluga minema.

„No mõtlesime siis meie, et ega paremat aega ikka tule: saksad on läinud, mõis on üksi, — jagame maa ära. Kui kroonu kord jagamisega meile jõuab, on vahest kevad ammu käes, ei saa enam õigel ajal vilja maha teha. Või kuidas selle kroonu jagamisega õige on: kas tema teab, kui palju kellelegi tarvis või missugune tükk parem või halvem; tuleb veel tüli ja pahandust; parem teeme ise asja ära. Läksime siis väljale, jagasime maa ära, panime kupitsad üles: vaata, Jaak, see saab sulle, aga see, Märt,

sinule... No hea oleks olnud, ega nuriseda midagi, kui ilma saksuta ja maksuta, — mis sa veel kaebad!"

„No millega lugu lõppes?" päris Remmelgas.

„Millega ta siis lõppes! Teisel päeval tuli sõjavägi. Minu vend poodi üles; kaks meest lasti maha; teistel tõmmati tukast kinni ja valati igaühele oma paarsada ära. Mitmed on veel praegu siin kinni. Seal nüüd on su hingemaa! Tarvis teda ju on... oi, kui tarvis! Aga kuidas sa ta kätte saad?"

„Milles teid siis süüdistati?"

„Me olevat mõisa põlema pannud, olevat mässajad! No mis mässajad meie oleme? Maad tahame ainult! Taevas halasta, — inimene tahab süüa, no kust sa seda süüa võtad? Ei tohi süüa tahta, — oled mässaja..."

Ja kogu õhtu kuulas Remmelgas kandimehe kurba juttu maast, et seda ikka tarvis on, aga kuidagi kätte ei saa... Mõlemad lamasid nad kõrvu ja vaatasid vangikambri tahmase lae poole. Ja kui nad vait olid, siis mõtles kumbki oma murtud, puruks tallatud elule ning tumedale, aimamatule tulevikule.

„Mispärast siis teid siia toodi?" küsis kandimees Remmelgalt unetul ööl, kui hinges tundus käsitamatult igav ja tühi.

„Eks ole minagi „mässaja"!" naeratas Remmelgas kibedalt. „Mõtlesin palju teha, kui

koolmeistriks sain. Kuid mis sa teed, kui käed-jalad kinni! Igal sammul seisid mul inspektor ja pastor, käskkirjad ning keelud ees. Saadeti ühelt kohalt teise kui pidalitõbist. Ära tahtis neelata kogu see mülgas. Sain viimaks aru, et ei suuda siis rahvale valgust anda, kui sa ei t o h i, kui seda ei t a h e t a. Siis hakkasin teistmoodi tööle ja... nüüd olen siin..."

Mõttes lamasid mehed vangimaja õlgkotil, kuhu imelik saatus oli nad kõrvu pannud.

Hämar on vangla, igav ja tuim ta elu. Kõik igatsused kustuvad, inimene vajub ikka madalamale ja madalamale. Igav on nii elada, — päevad ööde ja ööd päevade taolised. Siis ootad muutust, — kas või ka halvema poole, — kui see aga muutus on.

Vangid ootasid, ja muutused tulid.

Remmelgas, kes nõnda armastas vabadust ja valgust, saadeti kaugele põhja poole, kus on nii külm, et seal ka kõige palavamad soovid peavad jahtuma.

Põline põhjamaa mets kohab lõpmatut lugu kõigest sellest, mis ta oma pikal eal näinud. Aga ühe uue loo teab ta nüüd: see on lugu neist elujulgeist inimesist, kes taigas teeta ja sihita ümber uidavad või kaugelt külmade maalt läbi taiga oma vangikohast lõuna poole põgenevad...

Ühel hommikul koidu eel toodi ka kandimees vanglast välja, ja inimene, kes kogu oma eluaja oli maad igatsenud, sest et ta mitte jänes

Ex bibl. univ. Tart.

polnud, kes haavakoorest elab, sai viimaks ometi maad, ometi kord!

Seitse jalga pikkuselle,
neli jalga lai — — —
— — — — — —

Ei, ei, kes neile nii palju maad andis: neid aeti kolm meest ühte hauda. . .

1903—1906.

NÕIUTUD RINGIS.

KATKEND.

Hommik —

Selge ja karge, päikesepaistene, kollastel lehtedel puhkav, tumerohelise muruga all, sinisügava taevaga üleval ja lahkuvate kurgede kiiluga nende vahel —

Hommik —

Kollaste lehtede varisemisel, kurgede lendamisel, enne vihma ja külma, enne tuulise ning tormise aja tulekut.

*

Aeglaselt tõusid mustjad suitsusambad külade kohal selgesse taevasse. Seal lagunesid nad ja vajusid halli vinana ida poole. Vares istus kaevulingul ja vahtis mõtlikult üle lagestuvate väljade.

„Aehee!“ hüüdis tugeva kondiga mees, surudes laia noaarmilist nägu vastu Rebaseraba hurtsiku akent. „Kurat, kas ei kuule või?“

Seest vastas jäme hääl:

„Mis sa karjud seal, nagu oleks põrgu lahti? Oota, küll ma avan ukse."

„Magavad nagu lehmad," urises akna all seisja. „Kes nõnda õigeks ajaks laadale jõuab!"

„Jaak, kas sina oled?" küsis teine unine hääl seestpoolt.

„Kes kurat see veel peaks olema, kui mitte mina!"

Ukse taga kostis kolinat, taba lükati riginal eest ja lauaselgadest uks läks lahti. Lävele ilmus unise näo ja sassis juustega keskealine mees, ainult hallid ööhilbud ümber.

„Hmhee — eh —" urises ta ja pigistas laud pilukile. „Tõepoolest, juba nii valge, et silmad ei kannata. Mis sa veel ootad? Tule sisse."

Võõras astus lävele, lõi pea vastu ukse ristpuud ja jõudis alles siis hurtsikusse.

Kesk suitsunud tuba seisis mustis räbalais ja hilbendavate juustega vanamoor, kuna seina ääres rigiseval laval lamas noorepoolne naine väikese tütarlapse kõrval. Võõra sisseastumisel ärkas naine, haigutas ja sirutas ning küsis kähiseva häälega:

„Kas hommik juba?"

„Muidugi hommik! Näe, Jaakki juba siin ja ootab, millal minema saame. Mis sa veel põõnad?" vastas vanamoor oma hilpe kohendades.

Laval lamaja tõusis ja hakkas riietuma. Laps magas rahulikult edasi.

„Aadu, kas sul midagi osta ka on?“ päris võõras.

„Mis sa räägid?“ küsis mees, kes ei kuulnud näopesemise sulina pärast. „Ah osta või? Eks üht-teist ikka. Aga sinul?“

„Mis kurat mina! Ei saa suutäie viina jaokski raha, kust siis veel mujale saad!“

„Sina oled üksi ja ei saa!“ tähendas Aadu. „Mina toidan nelja ja pean saama.“

„Mis nelja! Mis sa naiste eest muretsed!“

„Ega ei, aga kes nendega maad võib jagada. Katsu ainult, et lahti saad.“

„Milleks nad siis naised on, kui ei oska ise teenida?“ küsis Jaak ja sülitas lirtsti! põrandale. „Nüüd laada aeg —“

„Ah, või nii sa siin arutad!“ pahandas vanamoor, kuna noorem naine, punaseid juukseid pea kohal ühe käega püsti hoides ja teisega kammides, itsitama hakkas.

Jaak naeris täie suuga.

„Pole neist naistest ei villa ega karva. Noorelt nii ja naa, aga saavad vanemaks, siis toitku neid mehed. Siin on nüüd Tiiu. Laps on tal kodus —“

„Kas sa, kurivaim, oled vait!“ hüüdis noorem naine ja viskas riidetükiga Jaagu poole.

„Ära uhkusta midagi! Mis sa selle lapserisuga oled võitnud? Näe, nüüd Joosep naerab pihku, — aga Aadu olgu hea mees ja toitku. Pole see lapsega tüdruk parem maailmas kui kellaga koer kirikus.“

„Kas sa pead oma suud või ei? Häbene ometi ema eeski vähe!"

„Pole temagi kes teab mis püha loom. Mõlemal on lapsed, kuid meest pole kummalgi. Juba terve sugu on seda sorti."

Vanamoor turtsus vihaselt, kolistades anumatega.

„No kas saate juba valmis?" küsis Jaak ja tõusis.

„Tea, kes siin riide võib panna," vastas Tiiu. „Tuleb sisse —"

„No mis sa siis mind veel häbened!" naeris Jaak. „Olen sind ju igapidi näinud. Ega hullemat ikka või olla."

„Juba jälle algad sa oma laulu!"

„Ja sina, nagu näha, kuulad heameelega seda," tähendas vend pahaselt ning lisas siis: „Sa, Jaak, oota veel natukene. Me võtame vähe hommikust ja läheme siis."

„Hommikust, — tont söögu teid ja teie hommikust! Lähen parem aegamööda minema. Küll tulete metsa vahel järele."

Jaak lükkas mütsinoti veel enam kuklasse, astus lävele ja lõi pea uuesti vastu põikpuud. Kuid vaevalt oli ta paar sammu eemale jõudnud, kui keegi ta õlast kinni haaras. Soe hingeõhk puutus Jaagu kõrvalehte. Mees pöördus järsku.

„Sina, Tiiu?"

„Tea, kes siis muu!" naeris tüdruk lõbusalt.

„Mis sa, mait, minu ümber liperdad?" uri-

ses mees, ilma et oleks püüdnud end tüdrukust vabastada.

„Jaak, ära joo kõike raha ära. Sa lubasid mulle laadal sõrmuse osta," naeris tüdruk.

„Mis sa veel ei taha! Kuna ma lubasin?"

„Ära nüüd põikle vastu," rääkis Tiiu mehe karedat palet silitades. „Sa lubasid ja pead täitma."

„Pead! Teeni ise sõrmuse raha ja ära mangu minu käest. — Käi minema!"

Selle juures võttis ta ise tüdruku ümbert kinni.

Tiiu põsenukid lõid õhetama. Ta hoidis kõvasti poisi ümber, nagu kartes, et see ta tõesti eemale lükkab. Nad olid nii üksteise ligi, et võisid vaevalt hingata — naine pool-alasti, mees ripendavais hilpudes, kuklasse heidetud mütsiga.

„Aga sõrmus?" päris Tiiu. „Kas ostad?"

„Mine kus kurat!" hüüdis Jaak ja lükkas tüdruku eemale. „Oled üks —"

Ta sülitas ja astus minema.

„Kas ostad?" kostis talle tüdruku hääl veel järele.

Mees astus raginal üle kuivanud raagude.

*

Tee viis läbi metsa.

Kummalgi pool kasvasid rohe-kollased männid. Vaevalt tungisid päikesekiired läbi puudevõra, et vähendada metsa videvikku.

Sügav korts otsaesisel ja suu kibedalt kinni, astus Jaak mööda teed. Mütsinott kuklas, sassis juustega pea õlgade vahel ja luised käed nagu pikad pendlid kõrval, nii vehkis ta edasi. Aegajalt pomises ta mõne arusaamatu sõna, mis kostis nagu koera urin.

„Kurat!" pahvas ta viimaks. „Säärase eluga läheb ka inglil hing täis!"

Ja veel:

„Oleks see saatana elu mu käes, ma viskaksin ta vastu mända lömaks!"

Ning veelgi:

„Võtaksin kätte raudkangi ja tapaksin kõik, kes ilmas õnnelikud, — siis alles oleks hea hingata!"

Tume helk lõi ta silmis põlema ja suured käed kiskusid rusikasse. Õnnelik naeratus lehvis ta inetul näol. Ta sirutas rusika mustava metsa poole, nagu oleks ta ohver seal olnud. Ja tumedad mõtted huugasid edasi.

„Kes on seaduse annud, et just mina pean see kannataja, vilets ja vaene olema? Kel on õigus mind nälgima, janunema ning piina kannatama panna? Antagu ta mu kätte ja ma näitan, kui magus on valu!

„Ei ole mul üht päevagi olnud, mis oleks rõõmus ja õnnelik. Midagi pole mul muud kogu elust meelde jäänud, kui ainult nälg ja viletsus. Üksainus hädaorg on kogu elu olnud.

„Ja kelle süü see on, kelle süü? Kus on põhjus? Mispärast?

„Mina tahan süüa, juua ja elada! Igav on oodata, kuni kõik need poojad, pigistajad ja kägistajad lõpevad! Mina tahan ka kord elada, enne kui suren!“

*

On pime öö. Udu, raske ja rõhuv. Metsa taga kumavad majade aknad. Ja sees on rõõmsad. Aga kuskil puude varjus, külma udu all, hiilib näljane inimene, kes pole iial päikesepaistet näinud. Ta süda on külm, ta hinges on õudne ja kole. Ja alles siis tunneb ta rinna vähe lahenevat, kui veripunased leegid mustava suitsuga taeva poole lõõmavad.

Nad põgenevad välja. Aga metsik hing ootab seal ees, ta on igal pool, kuhu nad põgenevad, — ja tema käest ei pääse iialgi! Leekiva tule valgel katsub ta oma noa teravust ja tunneb rõõmu, et ometi kord saab oma vaeva, viletsuse ja valu kätte maksa.

Aegamööda avab ta nende kurgud, külmavereliselt võtab ta välja nende südamed. Ta käed ei värise lõigates tuksuvat, rabelevat, vingerdavat liha. . .

Kui punaseks läheb maailm, otsekui oleks silmad ära seletatud! Suured astjad ajavad verd üle. Ah, kui palju sooja, purskavat, lainetavat, kohisevat verd! Terved kosed, terved jõed verd, ah, terved vahutavad, tormised mered verd!

*

„Pilulili!" häälitses hiline lind kasepuus, hüpates oksalt teisele. „Pilulili!"

Mees jahmus mõtteist ja vaatas hirmunult ümber. Ta pühkis narmendava varrukaga üle otsaesise. Ta kondised käed värisesid tasa. Kadunud oli silmist kohutav nõdrameelne tulukene. Ta vaatas oma käsi: kas need vahest verised polnud? Ei, suured töömehe käed olid praegu puhtad.

Praegu —

Aga teinekord, kui verejanu veel kõrgemale tõusis, kui surmahullustus kangemaks kasvas, kui ta pea oli kuum, tapariist käes ja inimene lähedal —

Ta tundis ise oma hirmsat haigust, mis ajuti ta meeled segas, ja värises sellele mõeldes.

Vanemaist väikesena võõraks jäänud, hulgusena maailma saadetud, ümber hulkudes teiste poolt pilgatud ja põlatud, — seda kõike oli ta pidanud kannatama, sest et ta selle hirmsa haiguse idusid veres kandis. Juba siis, kui ta paariteistkümne-aastase poisikesena isal riius hambad sisse lõi, juba siis nähti, et ta oma isa iseloomu oli pärinud. Ja kui ta viieteistkümne-aastasena enese pulmas purju jõi ja magavale seltsilisele noa kaela pistis, siis oli ta haiglane verejanu ilmne. Selle pärast oli ta aastaid vangis olnud, selle pärast oli ta nägu noa-armidega kaetud.

Mustad vere-unistused kadusid kui koledad viirastused. Tähelepanemata olid nad ta kumi-

sevas peas kerkinud, möllanud seal nagu katk rahvarikkas linnas ja kadunud raske suitsuna, mis lööb leegiga taevasse ning hääbub õhus.

Unustada katsus ta neid. Ja kartlikult sammus ta sinnapoole, kus pidi täna päratu rahvapärv koos olema.

Pikk nuga kõlkus ta kuue all nahkse vöö küljes.

„Peidan selle õige põõsasse," mõtles mees. „Vahest on nii parem." Kuid ta ei liigutanud sõrmegi. „Vahest on teda siiski tarvis," mõtles ta jällegi. „Vahest tungivad suure hulgaga kallale. Mul vaenlasi igal pool."

Tal oli raske riistast lahkuda. Nagu oma hinge oleks ta panti pannud, kui oleks selle käest annud...

„Pilulili!" häälitses lind.

Oks värises vähe, ja üksteise järel pudenesid lehed tasakesi kahvatu-kollasele murule.

„Heii, Jaak!"

Jaak pöördus ja nägi, kuis Aadu lõõtsutades lähenes.

„Mis sa karjud?"

„Mis ma karjun!" ähkis Aadu. „Läheb otsekui auruga, aja kas või ratsa järele!"

„Kuhu ema ja Tiiu jäid?"

„Teadagi, naiste asi, ei saa kunagi valmis. Ei ma jõudnud oodata, tulin tulema. Eks nad komberda järele."

Nad astusid kõrvu edasi.

„Ho ho hoo!“ haigutas Jaak natukese aja pärast. „Ho ho, küll on vahel igav ja kurb! Soovin tihti nii enesele kui teistele surma. Kuid see ei tule, ja peale pole hakata midagi.“

Ka Aadu oli tusases tujus. Ta vaatas kõrvale mustavasse metsa ja lausus aeglaselt:

„Kui õieti öelda: mis on see elu väärt? Kopsi eluaeg saapaid, ei tunne ise elust magu ega saa teistele head teha, kärva viimaks, topitakse kirstu, visatakse hauda, kivid ja muld aetakse poole toobi viina eest peale — ja siis ei haugu enam koergi su järele! Kes teab, et oled elanud, vaeva näinud ja nälginud, tööd teinud ja purjutanud ning oma saatust vandunud! Oled nagu konnapoeg, kellest vankri ratas üle veereb!“

Ta sülitas ärritatult ja rääkis edasi:

„Mis on meist, nagu mina, sina ja tuhanded teisi ussikesi maailmas, kasu? On kuulsaid inimesi, on rikkaid, on tarku, — eks neist siis ka kasu ole. Aga meie, sina ja mina, — mis oleme meie? Rõskuse-mardikad, kes elavad mädanud põranda all! Sünnist surmani sumame seal ringi. Elame — ei tea, mistarvis; ja sureme, et maailm meist lahti saaks!“

Üksteise järel libisesid puude ladvult kollased lehed tasahilju põrmu. Ja juba paistis läbi paljaste raagude ilmotsatu sügav sinine taevas.

„Sa arvad, et ma sellepärast kadunud olen, et mina ja minu sugu kolmandast põlvest peale joob? Ma pole sellepärast kadunud, et joon;

vaid sellepärast ma joon, et kadunud olen! Minu elu on vaesuse ja viletsuse läbi mürgitatud. Ta ei maksa enam punast krossigi. Ma tean, et ma paremaks ei või saada, kui olen; kuid ei usu ka, et veel sügavamale võin minna, kui juba olen. Sellepärast on mulle üks kurat kõik, kuidas ma elan, kas ma karskust pean, või nagu lutikas täis tõmban. Sellepärast ma siis joon, kui raha on; ja ei joo ning kannatan puudust, kui seda ei ole. Ega ma mitu korda ela. Elan üks kord — ja seegi koera kombel. Kordki ei saa õieti rõõmus olla. Rüüstad, tungid ja rüseled, karjud ning kisad — kuni kord lõped. Aga — mistarvis —?"

Ta jäi vait.

„Njaa —" venitas Jaak mõttes.

Aegamööda varisesid lehed latvadelt, aegamööda, nagu poleks neil kuhugi ruttu, sest põrmu jõuavad nad küllaltki vara. Aga taevas lõi pikkamisi tumedamaks ja läbi paljaste raagude paistsid hallid ruttavad pilved ning üle metsa latvade tõmbus külm ja kale sügistuul. Tuul tõusis, ja oli, nagu oleks keegi kuskil sügavas padrikus oianud — pikkamisi — pikkamisi —

1903.

ÕNNE KAALUD.

KATKEND.

Hindrik kuulis, kuis Madis aida otsas oleva aganiku ukse avas ja põhus kahistas. Siis nägi ta saunameest põhusületäiega üle õue minevat, lauda ukse lahti lükkavat ja selle pimedusse kaduvat. Vasikas hüppas lävel vanamehest mööda, jooksis paar tiiru õues ja jäi siis äkki kesk muru seisma, kael välja venitatud, imestavad silmad pungis.

Ema askeldas perele toitu keetes kiiresti eeskoja savisel põrandal. Ta hirmutas vitsakimbuga kärbseid, kes paksult õhku täitsid. Tuba läks hämaraks. Paja all loitis tuli.

„Ema, homme läheme vikatitega heina kallale," ütles Hindrik ja istus Kaarli sängi servale.

„Oleks sa rohkem töölisi palganud."

„Veski Toomas lubas tulla. Ja palju meil neid siis tarvis on!" vastas Hindrik ning mõtles

ise selle juures: „Ja palju me neid ikka palgata jõuame!“

„Ei tule veski Toomas. Neil nüüd isegi palju tööd. Veski Anton hakkab naist võtma. Eile õhtul oli teine koolimaja Elsal kosjas käinud.“

Poeg ei vastanud sellele midagi. Kuuldus ainult, kuis pada pimedas porises. Ja emal polnudki aega pikemaks jutuks. Alles siis, kui ta kuulis, et Hindrik tõusis ja ukse juurde läks, pöördus ta ning küsis:

„Hindrik, kuhu sa veel lähed?“

„Välja,“ vastas see kõhatades.

„Ära mine. Söök saab varsti valmis.“

Kuid Hindrik astus sõna lausumata õue.

„Mine sööma,“ ütles ta Kaarlile, kes kaevu juures jalgu pesi, ning pöördus ise värava poole.

Oli juba pime. Kuu serv õhetas metsa kohal. Kahel pool põllupeenart lainetas valmiv rukis ja lõi peremehele vastu põlvi. Kuid mitte seda ei näinud ega tunnud Hindrik.

„Siin ma nüüd olen!“ õhkas ta hääletult. „Sinu jaoks olen ma tööd teinud, sinule olen ma mõtelnud iga seemnepihutäie juures, mis mulda heitsin. Ma ei tahtnud, et sa minu majas oleksid puudust kannatanud. Kuidas olen sind oma mõtetes hellitanud! Sa olid mu viimne rõõm, mu viimne tröost kõigis mu kurbustes ja õnnetustes. Aga ei! Ka see lootus ei pea täide minema!“

Ta seisis nagu joobnud metsa ääres ja vaatas kodu poole tagasi. Siis pöördus ta ja vankus väsinult üle kadakase nõmme. Ta ees mustas paks, pime mets. Aeglaselt sammus mees metsa teerajal, mis puude all keerles. Kuskilt kuuldus öökulli huikamine ja siis vee sulin. Mets harvenes, ja läbi puude vilkus punane tuluke.

Hindrik oli metsast väljas. Ainult kitsas põllulapp ja lai aed lahutasid teda koolimajast. Nagu vaim ligines ta valgustatud aknale. See oli lahti, kuid läbipaistmatu valge eesriie, väljapoole lookas nagu laeva puri, varjas kõik, mis toas sündis.

Hindrik peatus akna ees, süda täis ahastust ja valu. Ta kuulis, kuis Elsa vend lühikeste sammudega tuba mööda edasi-tagasi käis ja viiulit häälestas. Ja siis hakati mängima. Mänguga ühines naise pehme hääl.

Hindriku süda peatus tuksumises. Ta ei saanud ega tahtnud aru saada, mis lauldi. Ainult seda nõrka ja pehmet häält tahtis ta kuulda. Ah, kui hea see oli! Kuidas ta helises!

Äkki täitis mehe rinna meeleheide ja ahastus. Ta vajus kokku kivisele pingile, kätega pea ümbert hoides. See polnud tema jaoks: see laul ja see mäng, see ülevoolav õnne küllus, mis ses noores hääles helises! Teda ei lahutanud ainult õhuke eesriie toasolijate õnnest, vaid miski lai, suur ja sügav, millest ta üle hüpata, läbi tungida või ümber minna ei suutnud.

Ta ei pannud enam tähele, millal laul vaikis. Ta istus kaua mõttes. Kui ta viimaks pea tõstis, oli aken kinni ja tuli kustunud. Ta pea kohal värisesid kuu valguses läätsepuu pisukesed lehed.

Ta tõusis ja vankus kui joobnu minema.

Öö läks uduseks ja kuu hakkas kustuma. Tee ääres pimedas sulises oja. Kõrts oli pime. Ainult rehe all trampis hobune. Vasakul mustas veski madal ja lai hoone.

Hindrik virgus alles siis, kui leidis enese veski tammil seismas. Ta käed kiskusid rusikasse ja viha tärkas ta hinges: Või seal sa oled! Sinu jaoks laulavad noored tüdrukud, sinu jaoks on kõik rõõmud ja õnned, aga minule — mitte midagi!

Ta seisis täis võimetut viha seina ääres, ilma mõtteta, mis jaoks ja kui kaua. Ta nägi jahu laikusid ukse ees valendavat ja tundis järve-muda lõhna.

Oh, miks on elu nii läinud ja mitte teisiti! Tuhanded teisi võimalusi on olnud, aga elu on valinud kõige halvema, kõige kurvema võimaluse.

Kuis tahaks ta kõik uuesti alata: uuesti poisikesena kooli minna, rõõmsana ja andekana kooli-aastaist läbi rutata, et siis julgena ja käskivana ellu astuda.

Ta ei seisaks siis mitte nõnda siin nagu praegu: ebaõnnestunud ja poolelijäänud, ei ta-

lupoeg ega haritlane, õnnetu nii sisemiselt kui väliselt.

Kuid elu on kõige halvema võimaluse valinud. Ta on täis kiusu ja vimma olnud. Ja pole lootust, et ta võiks veel kord paraneda.

„Kunas, kunas olen ma ometi õnnelik olnud?" küsis Hindrik eneselt hääletult ja vastas ise: „Ei kunagi! Kunas tuleb siis õnneaeg? Ei iialgi!"

Ta oleks veel kaua seal mõttes seisnud, kui mitte vali püssipauk poleks teda äkki äratanud. Ta hüppas ehmunult kesk tammi ja nägi, kuis must kummaras kogu kiiresti üle põllu maantee poole jooksis.

Samal ajal oli veskis kolinat kuulda. Keegi tõukas välisukse lahti ja jooksis ööriietes tammile.

„Kes siin on?" kisendas ta ja lähenes Hindrikule, kirves käes.

„Mis on?" küsis Hindrik hirmunud häälel.

„Mölder on tapetud!" vastas sulane Toomas.

Mõlemad mehed jooksid pimedasse veskikotta, pöördusid seal paremale ja jõudsid köögist läbi minnes valgustatud tuppa.

Lamp, mille klaas ja kuppel puruks löödud, suitses laual, täites tuba ruske, nõgise hämarusega.

Kesk põrandat verelombis lamas seliti inimene.

Ta kõrval põlvitas hirmunud, ahastavate silmadega vana teenijatüdruk, ööröivais ja lahtiste juustega.

Tuuleõhk, mis katkisest aknast sisse tungis, liigutas lambi nõe sammast edasi ja tagasi.

Hindrik jäi kivisena surnu ees seisma.

See lamas pikana ja raskena, tugevad liikmed välja sirutatud, huuled kõvasti kinni ja silmad pärani. Ta ilus ja tark nägu oli karge ja selge. Ta näis nagu ise sinna heitnud, jahuses töökuues ja puukottades.

Kuid ta oli surnud, — ainult see teade täitis Hindriku mõtteid. Tal polnud enam ehmatust ega hirmu. Ainult jäine ja jäätav meelehea täitis ta südant. Ta hing oli otsekui kiviks muutunud.

Ta seisis mõne minuti liikumatuna ja hääletuna. Surnu klaasised silmad vaatasid talle otsa. Siis käänas ta järsku ümber ja astus sõna lausumata välja.

Ta ei peatunud enam tammil ega kogu teel koju.

Alles kodu väravas seisatas ta silmapilguks ja vaatas kord koolimaja ja kord veski poole. Siis läks ta sisse.

Ema ärkas ta tulekul ja süütas tulukese.

„Kus sa käisid?“ küsis ta.

Küsitav ei vastanud midagi, vaid käänas näo seina poole ja hakkas lahti riietuma.

Ema kordas küsimust, kuid ei saanud jällegi vastust. Siis käänas ta tule väikeseks. Kaua

heljus ja vabises see tahi otsas ning valgustas vana maja tahmaseid seinu. Siis jäi ta õige väikeseks ja kustus. Toas oli kottpime.

Hindrik lamas liikumata voodis. Ta mõtted olid otsekui kivinenud. Ta ei tunnud enam rõõmu ega valu. Elu oli nagu silmapilguks peatunud, nagu mõõgateral seisis ta: ühel pool lootused õnnele, teisel pool aimus pääsmatust õnnetusest. Ta oleks nagu mitu tundi meelemärkuseta lamanud ja alles praegu ärganud. Kui kaugel oli kõik, nii Elsa kui Anton! Kes need olid? Mis puutusid nad temasse? Ta mälestustest oli keegi otsekui kääridega suure tüki välja lõiganud.

Kui ta veel midagi tundis, siis ainult hommiku-eelset jahedust, mis pani ta liikmed lina all värisema.

1901.

HÄMARUS.

KATKEND.

Miili seisis lävel, toetas hõõguvat pead vastu piidapuud ja vahtis tuiskavasse lumemerre. Kõrged tuisu lained lendasid mühinal läbi metsa. Kõik sulas ahkjates iilides, mis järelejätmata ja vahetpidamata mööda kihutasid, nagu jäise sõrrusuitsu valged rõngad.

Lahtine koor mängis maja taga pedaja tüvel pilli.

Pead selga visates vahtis tüdruk pilusilmil männilatvade poole, mis alalõpmata mängus tõusid ja vajusid, salapärased ja imelikud. Pedaja koore pilli saatel tantsisid tuisuhaldjad sõõrimängu: samm ette, samm tagasi, kätest kinni ja edasi!

Miili sulges hõõguvad silmad ja kuulas metsa mühinat, mis nagu kuskilt kaugelt ja läbi une kostis. Koor männi tüvel vilistas ikka ker-

gemini ja kõrgemini. Mäng muutus heljuvaks, kaasakiskuvaks muusikaks, kostis kõigilt maailmakaartelt, tulles nagu tuisu jäiste iilidega. Ja juba kuulis Miili tantsijate samme ning pulmaneidude loorikahinat. Lõpmatu reana möödusid nad temast, kurvad palged lumivalged, peas jäälillede pärjad. Ta aimas nende linikute puudutusi oma põsil, ta tundis nende käte kinnihakkamist oma käerandmeil, — laiade ringidena lendas ta ses talvehaldjate pilgaris läbi õhu, vaimude tantsu unenäoliku, viirastusliku mängu kajades.

Helises männikoore muusika...

Kätega pea ümbert hoides ja ahnelt külma tuult hingates vahtis Miili üles taevasse, kus läks ikka hämaramaks ja hämaramaks. Tuisk oli ta juuksed peent kuiva lund täis riputanud, aga ta ei teadnud seda; ta väikesed käed sinetasid külma pärast, aga ta ei tunnud seda. Kui hea oli anda end tuisu iilide kätte, mis nagu siidist võrkudega kõik kiusavad, ahastavad mõtted enesega kandsid!

Korraga käis raske marulaine üle metsade, ja hetkeks avanes Miili ees lõpmatu latvade meri kuni taeva servani, Kuningamäe kallakuni. Tuhandesõrmised hallid käed tõusid taeva poole, musttuhat musta pead kummardus alla — ja siis kattis lumeiil kõik jälle äkki.

Kuid Miili süda jahmatas: otsekui loetlematud sõjaväed olid ruttamas ta poole alt laanest, — nende vihaseid pilkusid nägi ta lehvivate kä-

harjuuste alt, — ruttasid haldjate loetlematud malevad.

Nagu kohutatud lind tundis ta enesel korraga külm olevat, ja sinetavaid käsivarsi põlle peites ning kartlikult üle õla piiludes ruttas ta tuppa tagasi.

Siin oli juba õige hämar. Põlevast ahjust langes veripunane valgusvööt risti üle toa. Nagu purpurkangas oli põrandale laotatud.

Miili vajus väsinult voodi servale. Ükski mõte ei liikunud ta peas ja segaselt eksisid ta silmad verevas valgusjoones. Kuskil ahju taga tiksus vanaaegne puu-kistavartega kell ja väljas kohises tuisk. Kuid Miilile näis nii vaikne, et isegi ta hirmunud südame tukse tundus vasara langemisena.

Kasvas tuule kohin, kasvas hirm — hirm teadmatu ja tundmatu pärast, kes tuulekohinana maja ümber hiilis, tigedana ja kavalana, kes siit aknast sisse piilus ja sealt piilus, kõrva vastu ust surus ja kuulas, ärksana kui kiusatus ning patt.

Ja jälle tõusid mõtted, hädaldavad ning meeleheitlikud:

. . . Oh, kui Anton vähemalt täna ei tuleks! Tulgu homme, tulgu ülehomme, aga mitte täna! Ta ei tea enam, mis siis sünniks. . . midagi ei tea ta enam. . . mitte midagi. . .

Öö ja päeva on ta ära olnud, teadmata kus. Võib olla, seal Kuningamäel, neis metsameeste majakestes, kust pirrutuled siia pilguvad. Võib olla, on ta õitsilõkke metsatihnikusse teinud, is-

tub seal ja vabiseb külma käes, aga ümber kohiseb tuisk. Aga võib olla... võib olla, on ta lumelagendikul eksinud, maha langenud, otsa saanud lume ja väsimuse vastu võideldes... ning ei tule enam iialgi tagasi... ei iialgi...

...Oh jumal, jumal küll!..

Miili rabeles nagu haavatud lind voodil. Ta pea vajus üle voodi serva, ta juuksed puutusid põrandat. Ta segased silmad vahtisid lael värisevat ahju kuma, mis näis ühes laega üles-alla heljuvat. Segased mõtted nagu need punased lapid laes liikusid ta ahastavais ajudes.

...Taevane jumal, ärgu tulgu ta täna! Ah, ta kardab teda nii! See on hullumeelsus, see on hukatus, see on surm!

...Ah kui ometi midagi võiks teha, et sellest pääseda, ära põgeneda, et kõik jälle muutuks ja ununeks, et oleks endiselt ainult õde ja vend, nagu kord lapsepõlve kaugeil päevil!

...Olgu, et nad üksteist põlgaksid, vihkaksid, oleksid verivaenlased, — kui ei oleks aga seda meeletut iha, nagu himu uimastava mürgi järele!

...Kui saaks käristada need võrgud, mis neid üksteise poole tõmbavad, põgeneda neist paelust, mis neid seovad, — olgugi kannatustega, — kas või surma hinnaga!

...Surm, jah surm! Miks ei lase jumal Miilit surra! Lahti tahaks ta saada neist maistest himudest. Kui hea ingel tahaks ta siis An-

toni kohal valvata, päikesepaistet ta teeradadele paludes.

. . . Surm . . . jah surm . . . Kui läheks metsa ja külmaks ära . . . Kui läheks järvele, kus allikate kohad on lahti . . . Või kui siinsamas tare nurgas, kus vaiad palgi praos mustavad . . . Üksainus minut valu . . . ja selle eest igavene rahu . . .

Kuid siis hüppas ta hirmunult üles.

. . . Ei, ei, see oli kiusatus, kiusatus ta hinge pärast! Katsuda tahtis teda jumal, katsuda tahtis tema südant, suurt kiusamist tahtis ta temale saata. Oma võitluse pidi ta võitlema ning võimust saama. Suur ja äramõistmatu on jumal!

Miili langes õuduse värinas voodi ette, sõrmed vaheliti surutud. Ta huulilt ei tulnud ühtki palvesõna, ainult ta südames hõõgus üksainus suur palve, kõikemattev, nagu kevadiste vete kohin.

Ja tulise ojana purskasid ta silmist pisarad värisevaile kätele. Kui pisike laps põlvitas ta seal ning nuttis oma südame täiusest.

Nüüd, jah nüüd oli aeg tulnud, kus jumal ise peab kõik ütlema! Sest ta on hea ega või kauem kiusata! Muidu paistaks see nii, nagu ei hooliks jumal tast midagi, nagu oleks ta tema enesest lükanud: Mine ja tee, mis ise tahad, kuid taevariiki ei pea sa pärima! Oma palge olen ma sinust ära pööranud.

Ei, ei, ta on helde ja tema armastusel pole otsa. Ta ütleb oma lapsele, mis peab see tegema. Ta annab mõista: vaata, mina näen kõiki su kannatusi, ja see peab sinu kasuks pandama. Kelle muu poole peaks ta veel pöörduma, kellest kinni haarama oma ahastuses ja valus!

„Jumal, kuuled sa mind?" sosistas ta põlevail huulil. „Sa tead kõik, iga mu mõtte, iga mu tahtmise. Miks sa ei aita siis mind? Sinu laps mina olen, — mis pean ma ometi tegema, kui ei suuda kiusatusele vastu panna? Ütle mu südamele, ütle!"

Ta ei teadnud enam, mida paluda. Ühtainust soovi tundis ta, üht palvet, üht hõõguvat, janunevat kisa jumala poole. See kohises igas ta veretilgas.

„Jumal, kuuled sa mind?" küsis ta läbi pisarate, mis kuivasid põlevail põskedel. „Kuuled sa mind? Ütle, mis pean ma tegema!"

Ta tardus üheks pilguks kuulamises, mis näis igaviku pikkusena. Ja oli nii vait. Üksnes lumi kahises akna taga ja tüdruku süda lõi ahastavas ootuses.

„Jumal, kas sa ei kuule mind?" küsis ta äkki lõpmatus janus ja jäi pärani silmil pimedusse vahtima.

Kuid vait oli toas. Isegi tuisu kahin ei kostnud enam.

Ta ei kuulnud teda!

Nagu kuulist tabatud langes Miili rinnuli maha. Ahju kuma jooksis õhetavate lappidena ta silme ees läbi toa. Ja ses õhetuses tardus tüdruk, keha välja sirutatud ning silmad suletud. Ainult ta rind tõusis ja vajus ägedalt.

Ta oli nagu kõik unustanud. Ei, midagi polnud ju juhtunud, mitte midagi. Ta kuulis lume ühetoonilist kahinat, ja isegi pedaja koore kurb pillimäng kostis ta kõrvu.

Ah, miks pidi ometi nii palav olema ja miks pidi pea nii valutama! Kogu ta ihu oli täis lõõmavat tuld.

Ta surus higised käed kokku ja katsus midagi meenutada, mille oli unustanud, kuid mida pidi tingimata teadma. Jah, ta oli nagu midagi otsustanud, ümber muutmata ja vääramata, aga nüüd oli see ununud ega tulnud enam kuidagi meelde.

Ah, kui palav ometi oli! Higi voolas üle ta ihu. Ta särk oli läbimärg.

Kiiresti tuba mööda käies hakkas ta rõivaid seljast kiskuma. Värisevad sõrmed rabelesid nööpide kallal, nagu palavikus tõmbas ta hilbud seljast, neid korratult põrandale pildudes. Ja kui ta viimaks alasti kesk tuba seisis, ei tunnud ta ometi külma. Ei, kogu ta olevus lõõmas kui lausa tules. Ja jälle oli ta korraga kõik unustanud ega mõistnud sedagi, miks oli rõivad seljast võtnud.

Mõtet pingutades seisis ta ja vahtis segaseil silmil enese ette. Ahju kuma langes ta paljas-

tele säärtele. Ja korraga näisid talle ta jalad nii imelikud, nagu oleks ta neid esimest korda näinud. Ta kummardas, katsus neid kätega ja imestas jälle. Siis astus ta mõne sammu tagasi, nii et ahjupaiste teda pealaest jalatallani kattis, tõstis käed kõrgele, vaatles oma lapserindu, puusi ja põlvi ning imestles uuesti: nii kauni ei aimanud ta enese iialgi olevat. Ta liigutas end, astus aeglaselt üle toa ja jälgis varjude mängu oma läikival nahal.

Ja siis täitis teda lõpmatu rõõm, et ta ihu nii ilus, meeldiv ja noor oli. Ta põlvitas ahju suu ette, silitas end kätega, paitas oma ihu nagu midagi kallist ja kaunist, millest tal ennem aimu polnud ja mis ta alles nüüd avastas. Kustuva tule kuma värises ja mustad täisvarjud tõusid ning taganesid lõpmatus tantsus.

Kõik, kõik oli ta nii ilus! Iga lapp ta nahka oli ennem aimamatu, saladuslikult kaunis. Oma käte all tundis ta enese ihu tundlikul värinal tuksuvat. Madalad valu ja iha lained virvendasid läbi ta hapra olevuse.

Sügav õnnetundmus täitis teda. Ja ühtlasi oli tal nagu kahju millestki kaduvast, hale pisarateni. Rõõm ja kurbus liitusid üheks liigutavaks, leinaliseks tundmuseks.

Ta pani enesele uue särgi selga ja kammis juuksed siledaks nagu valmistudes millegi tähtsa vastu, mis oli kaugelt ta poole tulemas.

Siis heitis ta voodi.

Nüüd oli kõik juba nagu unenägu, nagu imelik muinasjutt, täis viirastuste ja varjude tantsu ning laande eksinud lapse kaeblikku laulu. Ikka hämaramaks, kergemaks, unenäolisemaks muutus kõik, mis ta nägi, kuulis ja tundis.

Lumi kahises ja helises männikoore muusika, nagu oleks kuskil kedagi maetud, kedagi noort, kelle osa oleks olnud veel kaua elada, laulda ja tantsida. Ta pea kohal oleks sinine taevas kaharate kevadpilvedega, muru rohetaks kui vaip, sirged puud tumeneksid niitude rannal, — ja sinava magusa mere poolt tuleks ta siis tantsides, ümbritsetud valgeist, õrnust looridest, ise õrn ja naeratav.

Ah, üks noor ja õrn elu on hukkunud! Ja männikoor heliseb, heliseb männikoor!

Miili süda vabises valust, tal oli hale, nagu oleks ta ise see noor surnu ja lamaks nüüd laudsil. Vaiksed lapsepisarad nõrgusid ta silmi. Ta avas juuksed ja laotas padjale, ta silus oma särki ning pani käed risti rinnale.

Tal oli jällegi tundmus, nagu oleks ta millegi tähtsa vastu valmistunud, mis kaugelt juba talle lähenemas, kuid mille ta oli unustanud.

Läbi akna nägi ta taevaserval arglikke tulukesi vilkuvat. Need olid vist metsameeste majakeste tuled Kuningamäel. Ta silmad käisid nende ara ning külma pilgutuse järele.

Tal oli kõigest kahju, enesest ja Antonist. Talle olid ta endised tundmused võõrad ja käsi-

tamatud. Ta ei mõistnud, miks oli nende pärast nii kaua ja nii raskelt kannatanud.

Ah, nüüd on see kõik igaveseks ununud! Kui kerge ja kui ilus on ometi elu! Kui palju kaunist on maa peal! Kui ilus on vaikne armastus kõige oleva, looduse ning inimeste vastu! Kui õrnad ja puhtad on suudlused tuulele, veele ning päikese valgusele!

Kui hea on nüüd puhata... ta sulges silmad... puhata... puhata...

Ja aeg veeres ning tüdruku väsinud mõtted kerisid kuldseid unistuse niite. Ahi oli juba ammu kustunud, ja ainult keerleva lume kahvatu kuma kallutas ahkjaid varje toa seintele.

Peagu nagu läbi une kuulis Miili hulga aja pärast akna taga lume rudinat kellegi raskete jalgade all.

„See on Anton," vilksatas mõte läbi ta pea.

Ja siis kuulis ta kedagi ukse kallal õiendavat ja sisse tulevat. See oli nagu võõras siin, ta kobas ja komistas. Vaarudes lähenes ta aknale ja langes raskelt istmele. Läbi pimeda nägi Miili ta juuksed sassis ja lund täis tuisanud olevat. Ta põsenukid paistsid teravalt ja kondiliselt, nagu oleks ta palju päevi koos näljaste hunti-dega mööda metsi uitnud.

See oli Anton.

Argselt viskas ta ainsa pilgu Miili voodi poole, siis tõukas ta sõrmedega läbi juuste ja hakkas vankudes riideid seljast kiskuma. Need

langesid nagu hallid kotid põrandale. Anton komistas nendes ega näinud neid. Siis istus ta voodi servale ja vajus mõtteisse, otsekui unustades, mis pidi tegema.

Nagu kuutõbine vahtis Miili teda oma pimedast nurgast. Mees oli ta ees kui viirastus, kui nägemus, oma halli palge ja aukus silmadega.

Nüüd oli Anton juba voodis. Miili kuulis ta rasket hingamist ja nägi ta rinna kerkimist. Korraga tõusis tüdruk küünarpäile ja puuris hirmunud silmad hämarasse nurka, kus oli Antoni voodi. Kõik oli ümber nagu ahkjas udumeri, täis imelike viirastuste mängu. Varjud jooksid läbi akna kuma ja kadusid mustaval lael. Surutud hirmuoigel langes Miili tagasi voodisse.

Ta lamas kramplikult kerrakiskununa. Kuum higi kattis ta liikmeid. Mis, mis oli siis nüüd? Ah, ei midagi, tõesti mitte midagi! Magama pidi ta, magama kui surnud!

Aga uuesti ja uuesti sundis teda miski tõusma. Ja korraga vilksatas üksainus mõtteke läbi ta pea, nagu oleks ta juba ammu mingi otsuse teinud, ümbermuutmatu ja järeleandmatu:

„Kas nüüd?"

Mis, mis n ü ü d? Ah, ei midagi, ei midagi...

Vaata: varjud jooksevad läbi akna kuma... Kuula: männikoor mängib akna taga... Uni tuleb ühes varjude ja mänguga...

Kuid ta ei suutnud enam kuulda, vaadata ega mõtelda. Tulised lained nagu kiusatuseingli tiivad tõstsid ta ihu äkki tulistele kõrgustikele, et siis visata alla himude ja patu hõõguvaisse kuristikesse.

Ei, ei, ei! Appi, appi!

Aga juba oli ta voodist põrandale libisenud, patju ja vaipu ühes tõmmates. Ja juba seisis ta kesk tuba, käed välja sirutatud nagu punase auru pilvedes. Ta värisevad huuled sosistasid veel kui unes jumala nime. Aga juba pani ta põlve venna voodi servale ning lõõtsutas lämbuval sosinal:

„Anton... Anton... tee mulle ruumi..."

1907.

EMA VIIS HÄLLI HEINAMAALE,

kandis mu kiigu kesa peale,
pani parmaste vahele;
pani käo kiigutama,
suvilinnu liigutama.

Maha jäi ta, marjukene, päka-pikku poisikene. Ei olnud pea paitajat, üle läve aitajat. Isa matsid nad ja ema peitsid nad mulla rüppe. Hingekella helin vaikis varsti.

Vanaisa pühkis silmi ja eidekene kuivatas pisaraid.

„Vaenelaps, kuidas sina ka maailmast läbi saad?" ohkas vanaisa.

„Vaesekene, kes sulle ema eest on?" õhkas vanaema.

Aga pisikene vaatas võõrastades mõlemaile otsa ja küsis suurte siniste silmadega:

„Millal on minu emal kortsud palgele tulnud ja kunas on minu isa juuksed halliks läinud?"

Aga nemad need olid: ta kortsunud põskedega ema ja ta halliks läinud isa.

Ainult üks põlv tagasi, üksainuke põlv.

Ja nemad ütlesid:

„Kes sind siis aitab, kui mitte mina?"

„Kes sulle siis ema eest on, kui mitte mina?"

Teisel päeval silus taat kätki vibu ja mõtles, mitme aasta eest oli ta seda viimast korda teinud.

Ja teisel päeval pühkis eit põllenurgaga silmi, kui läbi sauna ukse lapse nuttu kuulis.

Mõlemail, nii eidel kui taadil, oli imelik tundmus, nagu oleksid nad uuesti nooreks saanud; ja mõlemad imestasid, et nende kössivajunud sauna katuse all oli jällegi pisike laps.

Nõnda asus väike Aidu suitsunud seinte vahele ja paindunud parte alla, mis polnud enam ammu lapse nuttu ega kilkamist kuulnud. Sest need, kes siin olid nutnud ja hõisanud, olid suurteks sirgunud ning noortena mulla varju vaibunud.

Nädala pärast uskus ta isegi, et isal olid hallid juuksed ja emal kortsunud pale.

*

„Sihka-sahka, sihka-sahka!" tõmbas taat osmiku ees laastuga üle vikati. Lüsi oli otsapidi maas, lüüs vastu põlve, ise hoidis ta vitsa äärest kinni ja laskis laastuga lehte mööda, ikka pa-

remalt ja pahemalt poolt: „Sihka-sahka, sihka-sahka!“

Ja nõndasama tõmbas kuskil aiakurus ka rohutirts vastuseks, pikkamööda ja tõsiselt:

„Sirr-sorr... sirr-sorr...“

Taat pani vana Ungase puutelgedega vankri ette, lapsekiigu pära peale, mässis vikati lehe narmasse, pistis püti heintesse, ja siis läksid nad heinale.

Siis oli nii.

Karjatüdruk kadus lammaste ja lehmadega võsastikku. Poolpime koer tolgendas heinaliste taga. Aga koju ei jäänud ihu ega hinge. Väike see koht ju ka oli. Koomitsa uksele suruti puutaba taha, aga osmiku väratile tõugati ormis ette. Nii oli siis. Nii olid ajad. Ja nii inimesed. —

Versta viis oli heinamaa eemal. Mätlik oli ta ja kühmuline. Metsa ääres kasvas tedremaran ja maarjahein, väljaspool võttis väriseja võidu. Künkal valendas kassikäpp ja sinas palusibul, kuusiku ääres roomas reburaik ning kerkis karusammal. Säärane oli heinamaa.

Juba kolmkümmend aastat tuli taat igal suvel siia eidega heinale, niitis, pani kuhja, aga talvel reeteega vedas koju.

Ime, et kaseladvad nüüd oma päid kokku ei pistnud ega juttu hakanud sahistama, kui eite Aiduga nägid.

Võib olla, nad tegidki seda, nagu külaeided laupäeva-õhtuti vennaste maja juures pajude all

istudes või põlvini Veriojas seistes ja lambaid pestes, — kui nad pead kokku pistavad ning sündinud või alles sündimata lastest sosistavad.

Ega siis nemad teadnud, et väike Aidu oli vaenelaps ja et see oli vanaema, kes teda süles hoidis.

„Niukee!..“ venitas vanataat, kui hobune äkki seisma jäi.

Siin oli Kuruvariku neelm. Siin olid eite ja taati harilikult peatumas. Siin võttis vanamees Ungase rataste eest ja pani sangleppade alla sööma.

Päike helendas puude ladvus, aga selged kastepisarad särasid veel rohuhelbeil. Tuhandes hääles hõiskas keegi nägematu ja tundmatu haljas lehekojas.

Aga tema naeris ja naeris, see pisukene. Naeris vastu haljale metsale ja sinavale taevale.

Ilus oli see koht. Poolakas ja Roots olid siin sõdinud. Veri oli ojas vee asemel voolanud. Maad oli ta niisutanud, see soe, punane veri. Ja sellepärast õhetasidki need kaldad kevadpäevil punaste lilledega nagu kirjud kangad päikese paistel. —

„Vanamiis, tii nüit äll valmis.“

Ja eit kobis ratastelt Aiduga maha.

Aeglaselt nohises taat:

„Pole koskile ruttu... ega ilm iist ärä joose... aiga küllält...“

Kuidas kiiku valmistada, seda teadis vanamees hästi. Oli ta seda siin ju nii mõnigi kord

teinud — nendele, kes mullas puhkasid. Nii ka nüüd.

Sirged olid Verioja kased. Kogu Varamargu kurmis polnud teisi sääraseid. Taat ronis aeglaselt ja kohmakalt ühe noore kase otsa ning kaalus selle ladva oma raskusega maha. Eit tõmbas alt. Nii oli painduv vibu käes, koorimata, leheline. Kõigest jõust pidas vanamees okstest, et puu jälle sirgu ei läheks, aga eit sidus kätkikorvi nööriga ladva külge.

„Tuu nüit väikemiis, kaeme, kuis lätt," lausus taat.

Eit võttis mähkmeis lapse ja pani kätki põhjale. Siis päästis vanamees kase ladva käest.

„Ee—hh!"

Ja ta venitas suu lahti ning unustaski lahti.

Viuh! viskus kask nagu vibu sirgu ja laps lendas otsekui lahtipääsenud lingukivi õhku.

„Esä, pojake, pühä vaimuke!" kiljatas eit hirmuga.

Kask õõtsus vihaselt, nagu oleks ta praegu midagi halba enese kaelast raputanud. Tühi häll kõlkus ta küljes siia ja sinna.

„Taevas, nüit ta katte!"

Öeldakse, et suuredki maailmast ei pääse, väikesed seda vähem. Pisike Aidu lamas just Verioja kalda kohal kasvava paju okstel. Veel jalg maad — ja ta oleks all ojas olnud. Aga ei, — ta kiikus pehmetel okstel.

Asi oli nii imelik, et vanamees pärast esimest kohmetust täiesti tõsiselt pajatas:

„No küll veli lennäs!“

„Sina, mõtsaline, ka midägi mõistat!“ hakkas nüüd eit kõnelema. „Väändse nigu karu. Tõse elo olle juba juusse karva küllen. Panda su endä kah niisama lendämä!“

Väike oli ainus, kes sellele juhtumile enamvähem rahulikult vaatas. Ta ei kavatsenud nuttagi, otsekui poleks need inimesed tema pärast nõnda ehmatanud.

Ta naeris ainult suvisele taevale. Aga taevas sinas ja helendas.

*

Kui õhtu-udu juba luhalt tõusis ja heinasaadude piirded videvikus ähmusid, köhatas taat kõvemalt kui muidu ja tegi tööle lõpu. Kaugelt luhtadelt heljus magus heina lõhn ja kajas lauluhääl. Aeglaselt rakendas vanamees Ungase ette.

Vikat seljas, astus vana soldat, keda ka Ungaseks kutsuti, niidult kodu poole. Vanarahva juures peatus ta, vestis paar sõna juttu ja kuulis, kuis väike Aidu õhureisi oli ette võtnud.

„Njaa,“ noogutas Ungas — ikka see kahejalgne — asjatundlikult peaga. „Njaa, võib juhtuda. . .“

Ja ta kuuekümne-aastane keha lõi sirgeks kui tikk.

„Kaugele lendab see poiss! Kui juba nüüd, mil veel a'd ega b'd ei oska, nii kaugele kargab,

mis veel siis, kui kord meheks kasvab! Kõrgele lendab see poiss!“

Vana Ungas — see neljajalgne ikka — ohkas aisade vahel, otsekui oleks ainult tema vana soldati sõnades kahelnud.

Kaugel eemal mustasid heinasaod segaselt, just kui oleksid nad videvikus elavaks läinud. Rohus tõmbas keegi aeglaselt ja ühetooniliselt:

„Sirr-sorr... sirr-sorr...“

1904.

HUNT.

I

See oli kolm päeva enne jõulu, kell kaksteistkümmend öösi.

Pilved olid õhukest kuiva lund külmunud hangedele riputanud. Üksikud tähed loitsid üle tuhkvalge maa.

Saariku talu koer Polla jooksis talu tagamail jänese jälgi ajades. Ta terav nina riivas maad, karvad ta kuklas olid püsti, ja ta väristas külma pärast nahka kintsudel.

Paar korda juhtus ta metsavaraste juurde. Need jahmusid püsti ja saag langes kõlinal maha.

Vahel lähenesid jänese jäljed majadele. Ta oli kaari ja keerusid teinud, üle hangede ja puhmaste hüpanud, õunapuu koort maitsnud ning jälle metsa kadunud.

Polla sörkis sööti mööda, mitmed jäljed

jooksid üle ta tee, õhk oli täis loomade lõhna, kuid ta püüdis omast kinni hoida. Ta nina valis agaralt lõhnade ja jälgede keskel.

Ta tegi ringe lumiste kadakate ümber. Jahune lumi tõusis ta rinnuni, ta lahmis käppadega selles, ta nahk sai märjaks, ja ta levitas omakorda koerahõngu.

Kui ta parajasti nõmme lumist rinnakut mööda tõusis, tundis ta äkki pärituult võõrast ja võigast lõhna. Ümber pöördudes nägi ta hunti oma jälgi mööda järele laskvat, ammuli hammaste ja püsti karvaga.

Ta pani jooksma tulisel kiirul, surmahirmus, jättes jänese ja kõik muu sinna paika. Hunt aga tuli hambaid lõgistades ta järel, halli tombuna tuhkses lumes.

Kumbki oli hääletu, ainult verehääl ja hõimuviha olid mõlemale selged. Nad vajusid edasi, nii et lumi üle pea lainetas.

Lähemale jõudis hunt, aga lähemale ka Saariku talu. Koera süda oli lõhkemas hirmust, — seal, seal, inimese juures leiaks ta kaitset!

Ta jõudis väravani, aga lumi oli augu, kust Polla sisse ja välja käis, kinni tuisanud. Ta jooksis meeleheites siia ja sinna, haledalt vingudes.

Hunt lähenes, lumehang tõusis. Polla jooksis üles hange harjale, tegi meeleheitliku hüppe ja veeres siis ulguva kerana kambri ukse ette.

Sealt vaatas ta taha. Aia nurgas mustas lumehangest piiratud kaevu nelinurk; hunti

polnud näha, aga kaevust kostis sulin ning tasane urin.

Siis lõi Polla küüned ulgudes kambri uksesse. Hulga aja pärast väljus unine peremees, vana Saariku Andres, haigutas, sügas kukalt ja laskis koera rehe alla.

Polla lamas keras põhul ja nägi painajalikke unesid: õhk oli täis jäneseid, nad hüppasid ja lõid kepsu, lumivalged ja pehmed kui padjad. Siis muutusid nad äkki huntideks, lõugade lõginal jooksid nad õhku mööda talle järele.

Peremees kuulis koera vinguvat ja urisevat, ta käänas teise külje ning õhkas: „Oh, oh, kurjad ilmad, — pole sel lumel otsa ega äärt!"

Viimaks uinusid mõlemad rahulikus unes, nii Polla põhus kui peremees naise kõrval. Aga kolmas, kes heitles kaevu külmas vees, ei mõtelnudki magamisele.

2

Saariku omad olid kõik jumalakartlikud inimesed, üks kristlike kommetega rahvas, — välja arvatud ainult sauniku seitsme-aastane poeg, kes veel enne, kui oli rääkima õppinud, juba tule peremehe heinasaadu pistis.

Saariku pere oli suur. Eesotsas seisis vana Andres, viiekümne-aastane, laiade õlgadega, rahuliku, kurva näoga mees.

Siis tuli perenaine Reet, südamlik ja hea, paks ning õhetav, ja peremehe ema, vana mulla-

karva inimesekrõbu, kui kell kägisevate kistavartega.

Siis Andrese kahekümne-aastane poeg Joosep ja kaks tütart, Leena ja Laura, ning Laura kahe-aastane poeg.

Siis sulane Jaan Talas, Laura peigmees, ja saunamees Mats ning ta vend Madis.

Siis veel Matsi väleda keelega naine Anu ja kaks poega, Jaagup ja Ats — punaste püsti juuste ning laiade kõrvadega poisid.

Nii suur pere, ja kõik elasid suurimas sõpruses. Jumaluke, kus seda mujal on nähtud!

Jumalakartlikud olid, nagu öeldud, kõik. Kevadel, kui kari esimest korda välja lasti, tõmbas vanaema lauda uksele risti, kobistas karvakapukate ning villatupsukeste kallal ja pomises karja saates:

Metsa intu, metsa untu,
metsa härtu härrakene,
metsa heldene emanda,
metsa kuldane kuningas, —
võta hoida minu utte,
võta kaitsta minu karja!

Pärast seda ei usaldanud vana kuri enam mõnel ajal nina Saariku karja pista. Liiga kõva oli kaitsevägi, otsekui tuli lõikas see ta jumalavallatu luisse ja liikmeisse.

Kord oli sauna-Anu näinud, kuis kuri lauda kallale kippus. Esiti oli ta õige julgesti vära-

vale lähenenud, siis aga enese äkki kerra tõmmanud ja haledalt vingudes metsa pununud.

Ka muidu olid Saariku inimesed usklikud. Perenaine Reet ja saunanaine nutsid alati suure häälega, kui vana soldat koolimajas piiblit luges.

Ainult Laura oli omal ajal vääratanud. Inimene on nõrk, kuhu sa pääsed kiusatuse eest, ta leiab su küll laanes, küll heinamaal, eriti aga siis, kui ta juba majas elab.

Kuid inimesele, kelles kuri elab, peab ka andeks andma, kui ta lubab kurja enesest välja ajada. Ja sulane Talas jäi vanaviisi sulaseks.

Mõnus mees oli vana pereisa Andres Eenok ise. Ei tema kannatanud tühja juttu, armastas ikka lühikest ja tõsist vastust.

Perenaine Reet oli headus ise. Oh, kuidas ta sandikesi ja lesknaisi vastu võttis! Andis ikka, mis käepärast juhtus olema: liha, villu, soormaid, tangu, leiba, kartuleid, raha ja muud, et aga tütred mehele saaksid.

Ja et keegi lapsi ära ei teeks. Näe, poega Joosepit oli keegi kurja silmaga vaadanud: ei saanud ega saanud enam viinast lahti!

Ka Saariku eluruumid tunnistasid, et siin usklikud inimesed elasid: igasse nurka olid jumalasõna lehed liimitud, inglite ja tallekeste piltidega. Ei siin olnud värvilisi paberilipakaid kõiksugu ilmliku jumalavallatusega.

Ja lävesse oli hobuseraud naelutatud, et kuri jalgupidi kinni jääks. Ühe sõnaga, kõik näitas, et siin jumalakartlik rahvas elas.

3

Kukk laulis kolmat korda. See tähendas, et oli paras karjatalitamise aeg.

Saunanaine Anu ajas köhides vana lambanahkse kasuka selga ja mehe rasked vene saapad jalga. Siis läks ta kambrisse ja äratas Leena, kes omakorda Joosepi voodist välja kangutas.

Joosep oli õhtul käinud surnuaias vallavaesele hauda kaevamas ja tilga viina saanud: oh, kuis ta pea huugas! Seda ilma elu, seda õnnist elukest küll!

Värskes õhus võbisedes võtsid Joosep ja Leena toobri õlale ning astusid alla kaevu poole. Anu läks aovidevikus ees, ta kasukas kobises ja lumi rudises.

Ning nüüd olid nad juba kaevu juures. Anu tahtis parajasti pange alla lasta, kui kaevu põhjast kuuldus vee sulin.

„Vist kukkus jäätükk sisse," mõtles Anu, kuid jäi ometi kuulatama. Ja siis kostis sügavusest sünge urin.

„Issa, pojuke, püha vaimuke!" kiljatas saunanaine ja hüppas tagasi, kuid lõi pea vastu toobrit, millega Joosep ning Leena olid pärale jõudnud.

„Issand halasta!" karjatas ta, mõlema käega peast kinni haarates. „Viimnepäev on käes!"

„Mis seal on?" küsis Joosep, kes lume rudina pärast midagi ei kuulnud.

„Oh, Issand, heida armu! Viimnepäev on käes! Oh, Jeesuke, oh, jumaluke! Päästa meid patuseid! Oh sa püha talleke!"

„Mis seal ometi on?"

Kaevust kuuldus äkki jälle sulin ja kange urin. Toober kukkus kolinal maha.

„Viimnepäev on tulnud! Oh sina jumala kolmekordne heldus ja vereleping! Vanakurat on ahelad läbi närinud! Nüüd ta tuleb ja neelab maailma alla! Oh sina Issanda heldus! Oh sina taevane äralepitus!"

Seni olid kõik paigal seisnud, nüüd aga punus Anu sauna poole ja Joosep ning Leena mäele. Anu ehmatas oma mehe ja Madise luist ning lihast läbilõikava kisaga üles.

„Mis on?" hüüdis Madis istukile karates.

„Oh, sa püha vaimuke, püha ristike, püha talleke —!"

„Mis püha ristike ja talleke?"

„Oh sina Issanda heldus —!"

„Mis, kurat?"

„Saadan on ahelast lahti! Viimnepäev on väljas!"

„Mis viimsepäeva lori see siis on?"

„Võeh, missugust hirmsat sõna tema veel tarvitab! Juba inglid laulavad õue peal, ja tema veel vannub! Jeessuke —!"

„Inglid? Vai inglid!" jahmatas Mats. „Anu, anna mu saapad!"

Ta kobistas tulise rutuga saabaste kallal, kuna Madis aluspükstes ja palja jalu välja kar-

gas. Kaevu äärde oli juba mäerahvas kokku joosnud.

„Või vanakuri ise lahti!" õhkas perenaine käsi kokku pannes. „Või juba lahti! Kas temal hullul aru või otsa!"

„Ei ole vanakuri," mõmises vanaema. „On ikka kodukäija, päris kodukäija."

Tema oli vanim inimene peres ja küllap ta juba teadis. Oh sa heldeke, ei olnud otsa ega äärt neil kodukäijail ja luupainajail, kes olid teda ta eluajal vaevanud!

„Mis seal siis ikka on!" lausus peremees Andres. „Mõni vasikas on kaevu langenud, ja nemad karjuvad kui meelest ära!"

„Võeh, või vasikas!" rõkkas saunanaine. „Mis tema ka ütleb: vasikas! Peremeheke, ütlen ikka viimsepäeva palge ees, et ise oled vasikas, kui nii kõneled. Kust vasikas siia sai? Nägin, missugune metsaline see on: silmad peas kui laternad, ja hambad —, oh sa jumaluke, oh sa püha talleke —!"

Korraga kostis jälle läbilõikav ulgumine ja sulin, otsekui suurte vete liikumine. Kõik langesid näost ära.

„Reet, Reet!" kisendas Andres-peremees. „Mine jookse, too lauluraamat!"

Varsti oli lauluraamat toodud. Läbi hommikuse videviku kostis hale laul — metsalise veel haledama ulgumise saatel:

Avita, Jeesus, et võimust või saada,
kae, kuis pimedus tükip mo pääl',
otsip mo petta nink kahjo mull' saata,
ega küll asjanda põrguriik tääl!
Kurat mo kavalast kiusata nõvvap,
sõglata, rikku ning kurvasta püvvap.

Iga reaga jäi kodukäija ikka vaiksemaks ja vaiksemaks. Ning kui laul lõppes, lõppes ka viimne vee sulin kaevu sügavuses.

Nüüd alles julgeti laternaga kaevu üle kummarduda ja sügavusse vaadata. Väike tulekübe valgustas vaevaliselt ülemisi külmunud rakkeid.

Siis lasti kardne lamp ämbris alla. Ta paistis kui ähmane kuu läbi halli udu, seinad mustasid, all välkus pime vesi.

„Juba kadunud," kinnitas vanaema pühalikult. „Ei ta kannatanud jumalasõna."

Kõik ohkasid otsekui koorma alt pääsedes. Ja jälle kostis läbi hommikuse vaikuse laul:

Nüüd, ristirahvas, rõõmusta. . .

4

Hommikuse ao-une ajal rakendas Madis hobuse ree ette, veeretas veevaadi peale, võttis Anu ühes ja sõitis teisele talule vett tooma. Oma kaev oli püretatud, selle vesi oleks võinud loomadele paised selga ajada.

Kruubi peremees seisis parajasti kesk õue, käed tondinahast pükste taskus, kui veevedajad pärale jõudsid.

„Noh, Saariku rahvas, vett vaja?“ küsis ta vaati nähes.

„Jah, egas teil endil ometi vähe ole?“ vastas Madis.

„Vaata imet, või neil veepuudus,“ ütles jällegi Kruubi peremees. „Teil kaev ometi madalas kohas. Ja olid ka pehme-võitu ilmad. Või neil pole vett!“

„Vett on küll, kuid vana kuri segas ära.“

„Mis vana kuri —?“

„Oh sina heldeke, Kruubi peremees ei teagi veel, mis õnnetus meil täna juhtus!“ hakkas nüüd Anu jahvatama. „Oh sina heldene aeg! Oh sina jumaluke —!“

„Mis siis oli?“ imestas Kruubi peremees. „Ma ei saa veelgi aru.“

„Kurat käib maailma mööda. Oh sina Issanda heldus! Kurat läks meie kaevu —“

„Ei olnud see kurat,“ õiendas Madis. „Oli ikka kodukäija.“

„Jah, jumaluke, kodukäija läks meie kaevu. Oeh, Jessuke! Küll me ehmatasime! Arvasime, et viimnepäev tuleb.“

„Noh ja siis?“

„Hakkasime laulma, — nii kaduski ära. Eks see kodukäija olnud ikka va Tõru vanamees, kes see muu!“

Kruubi peremees kuulas, suu ammuli. Siis segas end Madis Anu jutuvoolu vahele:

„No kuidas siis veega on?"

„Ah veega või?" päris Kruubi peremees ja sügas kuklatagust. „Ei meilt vett saa. Meil isegi puudus. Kaevu põhjas ainult kamalutäis muda."

„Või ei saa!" viskas Madis käega. „Ega siis ole midagi teha. Tarvis aga sõita. Viitsimegi kõnelemisega palju aega. Anu, no kobi aga peale."

Madis pööras hobuse ümber ja sõitis õuest välja. Kruubi peremees jäi vahtima, käed püksitaskuis ja suu ammuli.

5

Teel peatas Madis hobuse, pööras pea Anu poole ja küsis:

„Mis siis nüüd teha? Ega või ilma veeta koju minna. Sõidame õieti Käärule. Neil kaev all orus, ega neil ole veepuudust."

Käärule oli Kruubilt veerand versta.

„Nõõ! Mis sa magad!"

Lumi rudises ree jalaste all. Koitis hommik.

Viimaks jõudsid nad Käärule. Õues polnud kedagi näha.

„Kas hakata kohe vinnama või minna küsima ka?" arutas Madis ja astus kambrisse.

Kääru pere oli hommikust võtmas.

„Tere, ristiinimesed!“ tervitas Madis.

Noor peremees tõstis pead.

„Tere, tere,“ vastas ta. „Noh, mis Madisel head kuulda?“

„Tulin vett paluma,“ vastas mees.

„Kus see toop siis on?“

„Ega ma juua taha, tulin vaadiga vett viima,“ seletas Madis.

„Istu siis, soojenda keha, — kuhu sul rutt.“

„Pole aega istuda, eit ootab hobusega väljas.“

„Kust sa siis äkki eide võtsid? Olid ikka põline vanapoiss.“

„Polegi minu eit, on venna oma.“

„Vaata, vaata, või venna naisega!“ naeris Kääru peremees ja tõmbas käega üle suure, noore näo. „Või siis vett tulid otsima? Kas oma kaev tühi?“

„Paha vaim solkis ära...“

„Mis lora sa ajad?“ pahvatas peremees. „Mis paha vaim?“

„Jah, paha vaim... Teie, noored inimesed, ei usu... Oeh, küll ehmatas hommikul ära!... Oli päris kodukäija...“

„Mis naiste lora sa nüüd ajad! Vana mees, aga varsa aru. Mine koju ja võta rahuliku meelega vett. Paha vaim pole kaevus, vaid sinu peas!“

„Ei või omast kaevust võtta...“

„Pea parem suu! Säärase jutuga ära tule minu majja."

„Ooh, ooh, noor inimene! Kui terav! Või nüüdne sugu siis midagi usub. Kui oleksid ise seal olnud, küll siis räägiksid teisiti. Ei ole nüüd enam vanade austust. Ei usta enam nende sõna. Ooh, ooh!"

„No kui sul paremat pole öelda, siis mine sinna, kust oled tulnudki."

Kogu pere naeris laginal. Pisike valgete lokkide ja siniste silmadega poisike seisis Madise ees, nägu ühel hoobil imestav ja naerev.

„Ja vesi?" küsis Madis.

„Mis vesi?" vastas peremees.

„Kas saan siis vett?"

„Too sealt, kus su loba ustakse!"

Madis sülitas, pani nahkmütsi pähe ja astus välja. Ta järel tulid ka mõned pererahvast õue.

Madis istus reele ja käänas hobuse pea sõna lausumata värava poole.

„Kuhu nüüd?" imestas Anu, kellele oli ootamine juba igavaks läinud. „Miks sa hobust kaevu manu ei aja?"

„Et neid kurat sööks!" vandus Madis vihaselt, lõi nuiaga hobust ja sõitis väravast välja.

„Vaadake, kaks lolli sõidavad!" ütles Kääru peremees ja osutas käega sõitjate järele.

6

„Et te nagu põied lõhki läheksite!“ urises Madis. „Et te kiirsurma sureksite! Et hundid te kondid laiali kannaksid!“

Anu, kes ei teadnud Madise pahameele põhjust, vahtis teda ehmunult. „Ära on teinud kurjad inimesed,“ mõtles ta, „ära on teinud.“ Madis aga vandus järelejätmata.

Ilm oli vahepeal külmemaks läinud. Anu lõdises ja lõi hambaid kokku. „Õõõ—õ—“ venitas ta.

Madis käänas hobuse Tõru talu poole metsatuka ääres. Kui nad puude tagant välja sõitsid, kostis, kuis talu õues keegi naine kõvasti pahandas.

Nad ei pääsenud õue, sest väravad olid kinni. Madis peatas hobuse ja tahtis parajasti reelt maha kobida, kui pahandaja tema poole pöördus.

„Mis sa, hernehirmutis, luusid ringi oma pimeda hobusega!“ hüüdis naine ja näitas Madisele rusikat.

„Ja mis sina, hammasteta nõid, seal urised!“ kõrvetas mees vastu, kes oli juba isegi vihane. „Mis sa lõugad! Tee parem värav lahti.“

„Vaat seda sulle!“ Ja naine raputas jälle rusikat. „Ah nüüd tuled sa vett otsima? Kelle meest sa aga teotasid? Kuidas sa julgesid öelda, et vana Tõnu olla teil kodu käinud?“

„Kuna ma seda ütlesin?"

„Ah nüüd sa veel ei teagi! Tunni aja eest olid sa, kuriloom, Kruubil ja rääkisid seal, et vana Tõnu olla teie pool kodu käinud. Seeliku tädi oli kuulnud, tuli siia, rääkis ära. Ah sina ronkade roog! Minu mees tuleb nüüd kodu käima! Tema, õndsake, säärane jumalakartlik inimene. Oota sa, oota sa, see ja teine!.."

„Jäta lõugamine ja tee väravad lahti!" käsutas Madis.

Naine ei liigahtanudki, vaid sõimas aga kasvava hooga edasi. Oleks peaaegu kuulda võinud, kuidas ta lõualuud nagisesid.

Madis läks ise väravat avama. Juba oli see pärani, kui naine rusikatega Madise kallale tormas. See aga lükkas ta eemale.

„Kae ronka!" sülitas mees. „Või sa siin mõni perenaine oled! Kui poeg kuuleb, küll ta sind siis õpetab, kuidas elada. Mina juba tean. Otsisin talle ju ise naise."

Madis hakkas hobust õue juhtima. Seal hüüdis Tõru eit:

„Muri, Muri! Paka!"

Nurga tagant hüppasid kaks suurt koera välja.

„Äss, äss!"

Koerad tormasid vaese Madise kallale, kes vaevalt jõudis nuiaga vastu vehkida.

„Äss, äss!"

„Ai—ii!" karjatas Madis, kui Paka ta sääremarjast kinni haaras.

Viimaks sai ta rekke.

„Nõõ, kurat!“

Hobune sai tulise hoobi üle küljeluude ja pani minema. Koerad kihutasid haukudes järel, perenaine ässitas, Madis plaanis hobust ja Anu kisendas hirmu pärast.

„Et sind põrgus põlevasse tõrva kastetaks!“ hüüdis Madis, kui nad metsast välja jõudsid.

„Et sa mätta otsa mädaneksid!“ kordas Anu.

„Et sa elavalt ära. . . !“ kinnitas Madis.

7

„Nii mine või veeta koju!“ arutas Madis, kui ta vihatuju natuke lahtus.

„Lähme Pargla mõisa,“ soovitas Anu.

„Ükstapuha.“

Parglasse oli versta võrra maad. Varsti olid nad seal.

„Kuule,“ ütles Madis, „ega ole hea mõisa sisse minna. Hakkavad veel pärima ja võrgutama. Võtame parem mõisa-alusest tiigist.“

Nad ajasid tiigi juurde, moonanaiste pesupesemiskohale. Mõlemad kobisid maha.

„Sa kilusilk!“ kahmas Madis korraga öelda.

„Mis on?“ küsis Anu.

„Millega me vett võtame? Pange pole ju ühes. Võtku neid kodukäijaid! Mihukest häda kõik kaela ajavad!“

„Võta mütsiga."

„Mütsiga? Mis sa, pöörane, veel välja ei mõtle!"

Madis jättis Anu hobusega tiigi äärde ja läks ise moonamajja ämbri järele. Esimeses toas, kuhu ta astus, leidis ta kurdi ja pimeda vanaeide eest. See ei vastanud Madise küsimisele midagi. Teises toas pesi naine kolmjala juures.

„Mis sa jälle tahad?" küsis ta Madiselt tigedalt.

„Pange paluksin," vastas see.

„Jumal, päästa setudest!"

„Kas saab siis?"

„Vaat seda saad sa!" ja naine virutas Madisele luuakontsuga vastu pead ning lõi ukse kinni.

Vihaselt tuli Madis tiigi äärde. Vihaselt ja sõna lausumata võttis ta mütsi peast ning hakkas sellega jääaugust vett tõstma.

Anu vaatas vaikides seda toimetust. Kõigil kolmel, Madisel, Anul ja hobusel värisesid liikmed pakase pärast. Hobuse ninasõõrmete ümber oli valge härmatisemets.

Pooletunnise töö järel hakkas vaat täis saama. Madis raputas vee mütsi küljest, pani mütsi pähe, istus rekke ja juhtis hobuse kodu poole.

„Pole ma varem veel sääraseid nägureid näinud!" urises ta hääletult.

Parglast Saarikule oli versta kolm. Kui nad koju jõudsid, oli juba lõuna käes.

Väraval peatus hobune äkki kui kivipost. Madise viha lõi lausa lõkkele, ja ta keerutas nuiaga hobuse pea kohal. Hobune ehmus ja tõmbas äkki rege. Veevaat veeres maha, vajus kummuli ja vesi jooksis kohinal lumme.

Madis seisis kui piksest rabatud ühel kohal ja vaatas, kuis lumi vaadi ümber raskeks ning sinihalliks läks.

„Os'sa, os'sa!" pomises ta ainult.

Aga vesi jooksis ja jooksis. Viimaks oli vaat tühi. Madis veeretas ta rekke ja sõitis lauda ette. Andres ootas seal.

„Tohoo, Madis, kui hilja sa tuled!" hüüdis ta. „Kuid hea, et viimakski jõudsid. Lase aga nüüd panged täis!"

„Kust kurat ma lasen! Vett pole tilkagi."

„Kus sa siis ometi kolasid? Mis sa õiendasid? Poole päeva on kodust ära ega too tilkagi vett. Nagu oleks maailma otsas käinud!"

Andres noomis veel kaua vaikse ja madala häälega, nagu oleks surnu majas olnud.

Madis ei vastanud midagi, rakendas vaikides hobuse eest, viis talli ja läks tuppa. Toas laskus ta ahju najale, ilma et oleks mütsi peast võtnud.

„Mis sa ahju najal seisad, nagu kinni naelutatud?" küsis Anu, kasukat seljast ajades.

Madis ainult urises vastuseks.

„Ära on teinud, ära on teinud kurjad inimesed Madise," mõtles Anu ja küsis jälle: „Mida sa ootad? Võta märg müts peast!"

„Võta siis ka, kui on pea külge külmanud! Hull olin, kui sinu nõu järgi tegin," vastas Madis mõrult ja pööras teise kõrva vastu ahju. „Et need kodukäijad oma kaela käänaksid!"

8

„Lõpe nüüd kas või kõige karjaga janu kätte!" kurtis Andres lauda lävel ja sügas kukalt. „Leena, pane pudrupada tulele, too lund ja hakka sulatama."

Selle järel läks pereisa kaevu juurde ja kummardas üle rakete. „Ega ta silma ometi karga," mõtles ta. Kaevus ei näinud peale mustava vee midagi.

Pärast lõunat tuli Sirpiku tädi Saarikule. See oli Saariku pereema sõber ja sobitas Leenat oma pojale naiseks. Talle räägiti kohe, mis pahandus oli Saarikul olnud.

„Ja te ei julgegi nüüd kaevust vett võtta?" päris tädi.

„Nii see on, sõtsike, jumal paraku!" õhkas Reet.

„Oeh, ei kodukäija vett püreta!" sädistas nüüd Sirpiku tädi. „Olin alles tüdrukuke, viieteistkü'-aastane, vaata, siis käis meil ka kodukäija. Kus ikka mässas teine kõik piimakausid ja jahukastid läbi, nii et aga tolm taga! Ei usaldanud me siis ise enam midagi aidast pruukida. Kartsime, et kes teab, mis haiguse veel kaela

toob. Kuid, sõtsike, häda ajab härja kaevu! Ei aidanud miski, pidime kodukäija nuhitud asju sööma. Kuid midagi ei teinud! Mitte midagi, terved olime nagu Jumala linnukesed taeva all."

„Võeh, või midagi ei teinud!" imestas Reet. „Eks sa vaata Issanda imet! Ja meie, vaesekesed, õhkame ja mõtleme: kust ikka vett saaksime?"

Sirpiku tädi läks varsti minema. Jõulu ajal lubas ta tagasi tulla.

Lume sulatamine jäeti kohe järele. Esiti ei julgenud küll keegi kaevust vett võtta, kuid pärast harjusid kõik ära.

Üks õnnetus oli aga siiski. Anu tuli mäele ja teatas, et Madis olevat ära tehtud. Või see mõni naljaasi, kui inimene on ära tehtud!

Pererahvas jooksis sauna juurde. Madis vaene lamas voodis, üleni sinine, lõdises ja lõgistas hambaid.

„Külm on! Tooge kasukaid!"

„Ära on tehtud, kullakesed!" sosistas Reet käsi kokku pannes.

„Pole kedagi tehtud, — Pargla tiigi ääres külmetasin, — vaat mis!"

„Ei ole midagi külmetanud, — ära tehtud!"

„Kurat teid võtku!" turtsus Madis. „Muud laulu polegi kui: ära tehtud, ära tehtud!"

„Mine ava nüüd äratehtud inimese silmad! Või ta ise aru saab!"

Samal päeval tegi pereisa taari ja õlut ning hakati kõigiti jõulude vastu valmistama.

Õhtul tuli Madise teise venna poeg — seesama, kes teenis Kikepära viinaköögis — vaest äratehtud inimest vaatama ja tõi toobi piiritust haigele kontide määrdeks. Madis määris peale ja võttis sisse: kui ühelt poolt aitab, ega siis teiseltki paha tee!

Ja elu läks omasoodu edasi.

9

Jõulude teine püha oli käes ja Saarikul oli palju külalisi. Oli Sirpiku tädi pojaga, oli Oriku onu, Taagevere Pärt, Palu pereisa, Paljasärgi mölder, Abritse vana, Madise vennapoeg ja palju teisi.

Külalised tulid, nagu kohane õigele ristirahvale, teisel ega mitte esimesel pühal, kus iga korralik inimene kirikusse läheb või kodus istub, lauluraamat ees. Ainult jumalavallatus rõkkab kõik pühad, ööd ja päevad ringi, täis ilma lusti ning rõõmu.

Külaliste keskel oli rahulik meel ning hea tuju. Saariku omad oskasid ju võõraid vastu võtta! Seda võõrustamist, seda kostitamist, seda õllekese väljakallamist ja jutukese vestmist!

Kodukäijast ei lausutud aga sõnagi. Muidugi, külalised teadsid seda kõik, perenaine ise

oli mõnele sõtsikesele kõrva sosistanud: mine hoia nüüd säärast rasket asja üksi südame peal!

Vööd lasti lahti ja istuti lõunalauda. See paindus süldivaagnate, käkikausside, jõulumaugutaldrikute ja koduõllekannude all.

Lasti maitseda jumala viljakest, söödi taskuväitsedega ja sõrmedega, nuusati nina ning pühiti rasvaseid huuli suurte rätikutega. Inimesed läksid süües raskeks ja pingid paindusid söömaaja kestes looka.

Pärast küllalist lõunat läks saunarahvas karja talitama, aga võõrad ohates ning oiates majapidamist vaatama. See oli alles majapidamine, ses Saariku talus, — sellega olid kõik nõus.

Korraga kostis õuest hirmus kisa. Külalised ja perevanemad jooksid kaevu äärde, kus hädaldas saunarahvas.

„Vanakurat on kaevus!" kriiskas Anu.

„Saadan ise!" lükkas Mats.

„Kurat koera nahas!" kinnitas Madis.

Nende kõne läks segamini. Keegi ei saanud enam õieti aru. Viimaks pääses Andres kaevu äärde.

Tõesti, kaevus vee peal lamas loom, karvad veest mustad, silm padasinine ja hambad kibedalt irvi. Muud ei seletanud silmad.

„Oeh, Jeessuke!" lõid naised käsi kokku. „Oh sina, isa, poeg ja püha vaim!"

Nõnda ahastati kaua. Siis märgati, et elukas kaevus end ei liiguta.

„Surnud on," ütles noormees.

„Või surnud!" sädistas sõtse. „Mis sina, noormees, sellest tead! Ei kurat sure. Kaval on ta. Lamab venekooluses, et meid aga võrgutada. Oi tema tembukesi, Issand halasta! Oi tema krutsikuid, taevas hoidku!"

Viimaks koguti ometi julgust. Noormees laskis kivi kaevu. Teine sihiti juba metsalise pähe. Kuuldus potsak vastu märga nahka ja vee sulin. Aga kaugemale ei saadud. Siis toodi jälle lauluraamat.

Kuni õhtuni seisid inimesed kaevu ümber ja laulsid. Möödasõitev Sälu kaupmees tõusis saanis püsti ja küsis üle aia:

„Hei, Saariku rahvas, keda te laudsile panete?"

„Kuradit, kuradit," kostis keegi üle õla.

„Mis sa ütlesid?"

Kuid kaupmees ei saanud vastust. Siis tuli ta õue.

„Mis te siin jorutate?"

„Isa, pojuke —"

„Mis te jorutate, küsin ma. Otsekui arust ära. Paljaste peadega säärase külma käes! Kas ammu olete hulluks läinud?"

Eided ja taadid vaatasid talle otsa, huuled külmalt ning nuhtlevalt kinni nagu sinised jooned. Viimaks tungis kaupmees kaevu juurde.

„Tule jumal appi!" lõi ta kollaseid nahkkindaid kokku. „On koera kaevu uputanud ja

nüüd laulavad nagu surnut kirstu pannes! Mis te ometi vahite, kui raibet välja ei tõmba?"

„Ei ole raibe, vaid vanakurat ise," ütles sõtse huulte otsast.

„Mis vanakurat! Koeraraibe on see! Võtke meel pähe ja tõmmake raibe välja!"

„Eks sa katsu ise tõmmata, kui hing armas pole. Küll sa näed, kuidas kargab näkku, oi, kuidas kargab näkku!"

„Jah, eks kaupmehehärra katsu ise tõmmata," rääkis salakavala näoga vanamees, poolides põlglikult sõnu, „eks katsu ise tõmmata, enne kui tuleb teisi käskima."

„Mis häda mul teie raipeid kiskuda! Tehke ise, mis süda soovib, te oinad!"

Kaupmees istus saani ja sõitis minema. Tagasi vaadates nägi ta, kuis Saariku õues ikka veel salk paljaste peadega inimesi külma käes lõdisedes kaevu ümber laulis.

10

See oli umbes kella kolme paiku pärast lõunat. Hakkas juba hämaraks lööma.

„Mis õige arvate, kui ta tõesti välja tõmbame?" ütles Andres. „Kaua me siin nõnda ikka seisame?"

„Mine tõmba teda kuramust! Näe, Sälu kaupmeeski ei usaldanud! Ja on juba ükskord suure suuga ning hakkaja mees."

„Ega teist ometi keegi ei karda?“

„Kes teda hullu siin kartma peaks!“ lausus vana soldat. „Taplesin isegi türklastega ega kartnud ühtigi.“

„Madis, mine too pootshaak!“ käskis Saariku pereisa.

Pootshaak oli varsti toodud.

„Kes siis tõmbama hakkavad?“

„Eks peremees ole ikka pea.“

„Kus tema, peremees, nüüd tõmbama läheb!“ hädaldas vana Saariku eit.

„Noh, Joosep, eks sina siis lähe?“

Joosep vaarus kohe lähemale, punase nina ja värisevate kätega.

„Kas elu või surm, kas elu või surm...“ pomises ta õndsa naeratusega. „Kui tuleb siit ära minna, siis mine — hik! — siis mine risti ette löömata — hõk!“

„Oeh, ristiinimesed,“ hädaldas Reet, „kus siis Joosep läheb! On alles lapsuke!“

„Kui ei, siis ei,“ lausus Joosep tõsiselt ja alistuvalt ning loksus eemale.

„Aga Oriku onu, eks hakka sina pihta?“

Kuid Oriku onu vastu:

„Mõtelge, ristiinimesed, mul naine ja lapsed. Kuidas need leinama jätan? Kes neid toidab? Mõtelge: surma peale välja minna...“

„Aga Taagevere Pärt?“

„Pärt peab tõmbama, tema alles poissmees!“ kinnitas kohe Oriku onu, otsekui kivi alt pääsedes.

Ja Pärdil polnud midagi vastu vaielda. Ta hakkas, ehk küll ettevaatlikult, pootshaagist kinni.

„Aga Palu pereisa?"

„Oeh, mis te minust kiusate! Mul puhtad riided seljas! Ei mina lähe! Mis te pereisadest tahate! Võtke esiti ikka sulased ametisse."

Ta jäeti rahule. Selle asemel pandi aga Abritse talu peremees tööle.

„Ja siis Paljasärgi mölder, — eks ta näidaku nüüd oma suurt jõudu?"

„Mis teil mõttesse tuli! Kuhu mina oma suure kerega lähen? Ei sünni ju kaevu lähedalegi."

Ka tema jäi priiks oma suure kõhu pärast. Aga selle eest pidi Madis tööle asuma.

„Nüüd vana kroonu-onu!"

„Mina? Ei mind. Mõtelge, kuidas ma lähen! Üleeile kukkusin maha, käsi nikastas, labaluud nagisevad. Kus sa sellega, et mina tõmbama hakkaksin!"

„Vahest sa kardad?"

„M i n a kardaksin! Kes seda ütleb? Türklasega sõdisin — ja ei kartnud! Ning nüüd peaksin kuradit kartma!"

Viimaks leiti ometi viis meest, kes asusid pootshaagi juurde. Selle kisk suruti metsalise sisse, aegamööda ja raskelt, kõigil süda kurgus.

Ja siis hakkas ta tõusma, aegamööda ja raskelt, händ sorgus, turi läikiv, lapp-kõrvad veest

nõretavad. Korraga kriiskas üks tüdruk läbilõikavalt:

„Liigutab!“

Ja — pauh! langes metsaline kaevu tagasi, kuna inimesed kõrvale pahvatasid.

„Kas pole pöörane!“ kaebas Andres. „Ei anna ega anna järele!“

Nad ootasid jälle, loom aga ei liigahtanud, ja uuesti hakkasid nad vinnama. Ja ta tuli, ta tuli, see metsaline sügavamast põrgust, tuli liigagi äkki kiljatavate naiste salka.

„Eemale, eemale!“ kisendas keegi. „Vaata. kui kargab üles ja lööb hambad sääremarjadesse!“

Kuid loom ei liigahtanud.

„Näita tuld!“ käskis Andres.

Madis tõstis laterna üles. Lumel jalgade ringis, mille vahelt jooksid teravad valgusjoad nagu kiired päikesest, lamas tursunud märg loom. Kõik kummardusid ta üle.

„See on hunt!“ ütles korraga väike vallakooli laps heleda häälega.

„Kuradi hunt!“ hüüdsid kõik ühest suust.

11

„Hirm ajas karvad püsti!“ ohkas Andres-peremees ja pühkis varrukatega otsaesist.

„Kurat võtku! Ja tema sunnik vedeles siin kaevus, kuna meie pidime seda solki jooma!“

„Ök!..“ tegi Paljasärgi mölder.

„Õk!..“ vastas Sirpiku tädi ja laskus aia najale.

„Eks ma öelnud, et see hunt on... õõ-õk!..“

„Mina niisama, aga kes uskus... õõ—õk!..“

„Kurat võtku... Hundi raibe... Kas koduõlu ka selle veega oli tehtud, kali niisama?..“

„Kõik ikka sellesamaga...“

„Oeh, issake... Okse tükib peale... oeh, aidake... Hõõ—õõk!..“

„Ho — ho — hoidke otsa eest!..“

Kõigi tuju oli halb, väga halb.

Viimaks mindi ometi tuppa. Pada pandi tulele ja hakati jälle lund sulatama.

„Andke juua! Kurk kipitab!“ hüüti igalt poolt.

„Kust sa, heldene aeg, ikka annad!“ õhkas Reet. „Kõik vesi, mis on, on ikkagi kaevust võetud. Minge, sööge lund. Ehk aitab.“

Viimaks oli sedavõrd lund sulatatud, et võidi vabarnateed teha ja külalised said oma kurkusid puhastada. Jutuajamine läks jälle elavamaks.

„Mis nüüd selle kaevuga peale hakata?“ küsis Andres.

„Ei nüüd oska minagi õiget nõu anda,“ õhkas Sirpiku tädi. „Ei tule muud meelde, kui et peate hundi raipe kaevu viskama ja kaevu kinni

ajama. Uue kaevu peate kaevama, muu ei aita."

„Aga kuidas sa kaevad talvisel ajal uut kaevu! Ei see nõu lähe."

„Kutsuge õpetaja!" lausus jumalakartlik Palu peremees. „Las ta õnnistab vett, küll siis kaob kõik."

„Võeh, või õpetaja!" algas vanaema. „Kas nüüdne siis vana sarnane on? Vana oli õige hingekarjane: tuli, õnnistas maja, et kuradid sisse ei pääseks. Aga kas noor veel seda teeb! Ta noomib sind ennast, et küll saab, aga kuradit ei tule noomima. Ei sellest nõust tule midagi. Uus kaev tuleb kaevata."

„Nii näib," lausus peremees mõttes. „Tuleval suvel tuleb uus kaev teha, seni aga vett mujalt vedada. Jah, eks need hundid ole majapidamisele kahjulikud küll. Kõnelemata sellest, et nad lambaid metsa veavad, püretavad nad sul isegi kaevu õues ära!"

Võõrad tegid minekut. Ei nad tahtnud kauem enam üksteist näha. Mõnel oli isegi veel järgmisel päeval paha elada.

Sirpiku eit sõitis pojaga läbi lumise metsa. Kaua vaikisid nad, siis hakkas eit rääkima, tigeda ja sihiseva häälega:

„Eks sa näe hullu, pole neil milleski õnne. Joosep joob, Laura sai toona lapse ja nüüd kukkus hunt kaevu. Ega see head tähenda! Küll sa näed, küll sa näed! Hoia neist parem eemale. Kes teab, kuidas veel Leenagagi lugu on."

Ja siis läks sõit jälle sohinal, vaikiva metsa vahel. Poeg magas kresla vastu toetudes, suur ja tüse kui tala.

12

Sama päeva õhtul istus Madis saunas küdeva ahju ees ja kuivatas rõivaid. Ta oli käinud Maarja allikal, mis on Saarikult versta võrra eemal, vett vedamas. Seal oli ta sool pimedas lätte kohale juhtunud ja sisse kukkunud.

„Kuidas kondid lõdisevad!" mõtles ta. „Hea oleks nüüd tilk viina võtta."

Ta oli piiritusele, mis vennapoeg tõi, vett juurde pannud ja nii paraja viina saanud. Ta võttis pudeli nurgast välja. Sel silmapilgul astus Joosep Pollaga sisse.

„Kes kurat sind siia kandis!" kirus Madis ja peitis pudeli selja taha.

Joosep heljus lähemale, haaras Madise käerandmest oma külmade ja niiskete sõrmedega ning sosistas punaseid silmi pilgutades:

„Sul on, ma tean. Anna mulle kah. Ma magasin kogu selle aja. Kuidas nüüd pead lõhub! Anna kinnitust!"

„Tont võtku!" sülitas Madis. „Pane vähemalt uksele taba taha. Nüüd ma rüüpan ja siis saad sina."

Madis tõstis pudeli suu äärde ja ta kõrisõlm liikus. Joosepi pilgud tõusid ühes pudeli

põhjaga nagu kassi silmad pääsukese järele, ta niisked silmamunad välkusid.

„Oh ma lammas, oh ma oinas!" hädaldas äkki Madis. „Ma segasin ju piirituse kaevu veega!"

„Ei see väike täpe tähenda midagi," arvas Joosep, sirutades pudeli järele luisi käsi. „Ega jumalavilja või maha visata. Eks me katsu siis."

Ja ta võttis tugeva lonksu. Nad rüüpasid mõlemad vaheldumisi. Seal ütles Madis:

„Mul on paha."

„O—on mulgi. Aga mis to—ost."

„Pööritab südame all."

„O—oh, küll sa oled nõrk — õks!"

„Oeh, oeh — oo — ok!"

„Säh, võ—õta kinnitust!"

Kuid Madis viskus seliti pikale pingile, näost kollane kui kapsaleht.

„Oeh, Jeessuke!" oigas ta, kätega kõhu ümbert hoides. „Pea väriseb ja kõht käib ringi. Võ—võtku kurat neid hunte!"

Sel ajal lamas Polla ahju kumas, jalad sirgu ja nina välja venitatud. Tal oli hea olla. Ta oli jälle oma õndsais koeraunedes, täis imelikke loomi ja kõige avatlevamaid roogasid.

Ta jooksis lumist nõmme mööda jänese jälil. See oli eriline jänes, suurem kui kõik jänesed, jäneste jänes, jäneste jumal. Ja tema isegi, Polla, polnud harilik koer: ta oli loetlema-

tuid kordi suurem, lihavam, tugevam kui kõik muud koerad, ta oli koerte koer, koerte jumal.

Ta laskis uhket sörki olematute puude all, nuusutades olematute loomade lõhnu olematuil jälgedel. Kui hea on olla koer — üks väärtuslikum loom kui kõik muud loomad!

Äkki nägi ta kadakapõõsa tagant hunti tõusvat ja enese ees jooksu pistvat. See oli suur hunt, nagu mägi mustas ta puude all, oksad murdusid, kui ta läks — see suur hunt, huntide hunt, jumalhunt.

Aga Polla laskis ta järel, võimsam ja julgem kui ükski hunt maailmas. Ta lähenes nagu tuul hundile, ta tundis selle imalkangeid lõhnu, — selle rõvedaid metsloomа lõhnu tundis ta otse nina ees.

Nüüd avas ta lõuad, et hambaid hundi kuklasse lüüa, — ja ärkas kiljatades.

Ta vaatas segase, tuhmi pilguga enese ümber ja nägi kaht lõtva kollase näoga meest pingil seina najal lamavat — kustuva ahju valguses.

1902.

KUI AGA KÕHT TÄIS SAAB.

I

— — Tere, no tere, naabri perenaisekene! Tskae, või tema aias õunu korjamas. Ja mina kui jälle kaen ja kaalun eemalt, et mis ta küll peaks seal sedasi vehkima, ikka üles ja alla, üles ja alla. Nojah, eks ta ole, ega nüüd aed enam midagi taha, tema muudkui annab, ikka sedamööda, mis talle varem antud. Kelle jalg kevadel tatsub, selle suu sügisel matsub! — — Oi jah, seisatan õige natikene ja tõmban hinge tagasi. — — Jah, et kust poolt mina? Eks ikka sealt köstri poolt. Kedrasin selle prouale villu. Noh, täna sain aega, viisin ära. Egas nüüd suvisel ajal ole suuremat mahti seks kedrutööks, nüüd aga rahmi hommikust õhtuni talu põllul. Nii une jaost varastad tsipa, et voki ratast tallata. Aga mõne kopika ikka teenid. Ja kust see minusugune vaene inimene peakski muidu

seda raha saama! Rahmelda kogu eluaeg, vaevalt et hinges püsid, muust pole juttugi. Saad vanaks, ei jõua enam tööd teha, ela siis, kuidas ise tahad. Vanamees-mait ka selle viina peale maias, silmad muudkui käivad kõrtsi poole. Noh, mis põhi siis säärasel elul võib olla, häda ainult. Ei maksa rääkidagi. — — Tõsi jutt jah, eks ole igaühel omad mured, ikka omad mured ja hooled. Näe, nüüdki sest rassimisest nii otsas, et päris hea aeda vastu toetada. — — Oh, kulla perenaine, mis ma nüüd sinna sisse lähen. Puhkan siinsamas natikene ja lähen jälle edasi. Kaugel see kodu siis enam ongi! — — Ära nüüd sina midagi, küll ma ise saan. Nojah, sissepoole ta ju käib ja lahti ongi. — — Oh sa heldene aeg, missugused ilusad lilled teil siin kambri akna all kasvavad! Puha punased ja kollased, nupud suured nagu lõngakerad. Eks nad ole ikka Alviine istutatud? — — Või nii, või ikka puha tema. Nojah, noor inimene, eks ole talle lilled näo järgi. Näe, istutanudki teine oma akna alla need kõige suuremad ja kõige punasemad. Eks ole tütarlapse asi — eneselgi palged niisama punased nagu need lille-õied siin. — — Või nii, või nii! Olgu nüüd meie oma vahel rääkida, Kännu perenaisekene, Alviine ka juba mehelemineja tüdruk. Eks siis sel ajal pea teda ehtima, nagu jõud vähegi kannab. Istutagu ikka lillesid akna alla: nooredmehed näevad, kohe enam meele järele. — — Tõsi jutt jah! Kes siis selle eest peaks hoolitsema, kui

mitte oma lihane ema! — — Oh oh, on ikka hea siin õunapuu all istuda. Pinkki otsekui vana küüra järgi tehtud. Ja küll need õunapuud ise on ilusad. Ei ole sääraseid kogu kihelkonnas näinud. Tea, mis sorti see siin peaks olema? — — Või suislepa, nojah. Oksad nii täis, et maani loogas. Suured ja punased, — on vist küll magusad. — — Oh, mis te nüüd minule. Egas mina sellepärast. Suur tänu! Ma niisama. Näe, otse sulab suus. Jumal õnnistagu sind! Andku su tütrele rikas ja ilus mees! — — Näe, või Alviinekene isegi toob. Suur tänu, kuku laps! Õunakene niisama punapõskne kui sa isegi. — — Suur tänu! — — Kust nüüd minusugune õuna saab. Eks see ole rikaste asi. Meile vaestele käib kartulgi õuna eest. Aituma! — — Eks ta ole ikka ilusam tüdruk vallas — — aituma! — — ei teist säärast leidu kogu kihelkonnas — — aituma! — — otsi või kogu kreis läbi, ei sihukest pruuti leia — — suur aituma! Ikka näo poolest ilus ja keha poolest kaunis ning kaasavara nii, et ei jõua kahekümne hobusega vedada. — — Tuhat tänu, perenaisekene! — — Jah, eks nad ole ilusad ja magusad küll. Meie perenaine korjas ka toona õunu ja saatis linna. Aga mitte sinna poolegi! Või mis nüüd meie majapidamist teie omaga võrrelda! — — Suur tänu! Aituma! — — Jah, eks jumal anna igaühele ikka ta enese heldust mööda. Ikka nagu sina teistele, nii tema sulle. Kuidas muidu! — — Oh, mis

nüüd sellest rääkida! See ju tuntud asi. Eks ta näinud toona isegi, et mina sauna lävel istusin ja sukka kudusin, aga kas tema, piginäpp, oleks tulnud ja öelnud: „Säh, Liisukene, söö ka sina mõni õun. Kust sinagi saad. Aga meil siin küllalt, sööda kas või sigadele!" Kus sa sellega! Tema nüüd! Hoia, et puunotiga pähe ei anna, kui aiastki mööda lähed. Seesugune ihnuskoi on ta. Ei ta ole sinu sarnane, Kännu perenaisekene. Tule kuna tuled siia, sina ikka kohe vastas: „Liisukene, kas sul vahest midagi vaja on? Liha või villu või midagi muud? Liisukene, nõua, mis sa nõuad, muretse aga, et Alviine rikkale mehele saaks!" Vaat, mis sina ütled. Ei ole maailm veel ilma heade inimesteta. — — Suur tänu, kallis perenaisekene! Oot ma pistan need paar õunakest ja pirnikest kotti. — — Jah, sõtsikene, meil jäigi jutt sest Alviinest kord pooleli. — — Ega ta ise enam siin ei ole? Ikka nagu halb laste juures sääraseist asjust. — — Või juba kambri läinud. Nojah, mis temasugusel siis muud kui kambris istuda, pitsi kududa või raamatut lugeda. On ju nii peenike mamsel, kõlbab kas või köstri prouaks. — — Suur tänu! Mis sa nüüd nii palju. Egas mina. Kui suu seks saab, siis juba küllalt. — — Nojah, see Alviinekene ikka. Eks pea tema eest hoolitsema. Ega noor inimene ise säärases asjas midagi oska, olgugi et on mitmes koolis käinud ja kõiksugu tarkust õppinud. Mis ikka omad lihased vanemad ja muud head ini-

mesed teevad, see on tehtud. — — Nii, nii, just nii! Noh, nagu ma viimane kord juba ütlesin, ongi meil kaubad Taru perenaisega koos. Käisin tunaeile seal. Tuleb Taru perenaisekene mulle vastu, enesel nägu üsna naerul, ja ütleb: „Kas tead, kallis Liisukene, meie asi läheb ikka vist korda. Rääkisin juba Märdile. See pole poolt ega vastu, ütleb ainult: „Olgu inimene missugune on, kui ta aga mõistlikult taari oskab teha: taari mina armastan! Ja et ta sulastega ümber ei ajaks: seda mina ei armasta! Aga muidu olgu ta, kes ta on, ainult viissada peaks ikkagi ühes saama: siis võiks mõne varsa osta, kasvatada ja kroonule müüa.“ Isegi teada, lese mehe asi: ilust ja armastusest ega muust säärasest ei hooli, olgu aga inimene, kes oskaks taari teha ega ümber ei aeleks. Oli tema endine naine, kadunukene, muud ei teinudki, kui mehkeldas sulastega. No mis meelehea mehel säärasest ikka peaks olema! Tänu jumalale, et ära koristas. Märt ei teinud muud, kui sülgas kord haua ääre peal. Ja mis sihukesele libule kui tema Mari muud vajagi? Teine mees poleks vahest vaatamagi tulnud, oleks kummile lamama jäänud ja öelnud: „Mulle ükskõik, kas matate sohu või rappa!“ Aga tema pole juba säärase kange südamega. — — Seda 'nd küll, et lesk, kuid parem kui mõnigi poiss. Ja vanadust pole veel nimepoolestki, alles rops maad allpool neljakümmet. On ikka mehel nägu ja tegu. Ning varandus! Oleks veel lihtne pere-

mees, aga mõtle, sõtsikene: kolm talu kokku ostetud! Ega ole sugulasigi peale ema toita. Aga see teeb veel rohkem tööd kui ise sööb. — — Jah, kulla perenaisekene, kui Alviine ja Märdi pulmad oleme ära pidanud, siis võime küll kirstu pikali heita, käed risti rinnale panna ja õhata: „Tänu jumalale, nüüd võin rahulikult minna!" — — Aituma, perenaisekene, aituma! Eks see minu vanameeski ütle: „Ei ole teist säärast inimest kui Kännu perenaine. Pane kas või kirikusse Maarja pildi asemele!" Ja eks öelnud ka köstri emad Alviinest: „Ei see ole tütarlaps, see on ingel ise. Nii viks ja priks!" — — Suur tänu! Suur tänu! Oh, mis sa nüüd! Küll ma juba ise. Näe, et juhtuski see lõngakott kaasas olema — ikka, kuhu panna. Küll ma juba ise korjan. — — Nii et jah, küll mina juba Taru eidega need asjad jutti ajan. Ära sa, sõtsikene, seda karda! Enne mardipäeva on pulmad, sellest pole muretki. — — Kus sa sellega, et teistele! Ei minu suust sõna tule, kisu kas või raudtangidega. Mina juba seda sorti inimene: vait nagu haud. — — No teadagi, teadagi. Neil ikka hambad irvi ja keeled käivad. Ega õige inimene saa aevastadagi, kui neil juba lõugade vahel võtta. — — No eks ma öelnud, eks ma öelnud. Just nii, just nii. Tõsi su sõna, sõtsikene! — — Oh oh, otse ihu karvad ajab püsti, kui kuuled. Või Võisiku Viiu sedasi! Ja omal tütar käib, kõht ees. Ja ega ole ta enda Jukust-poegki isa nägu, ei ole. Aga

kellele ma seda ütlema lähen! Ei minu suust seda kuule. Tehku, mis tahavad, ei mina sellest hinga. Jätku ainult teised rahule. — — Või nii, või nii. No ega ma seda ei jäta. Kuulgu kogu kihelkond, missuguseid inimesi maa peal on. Oma silmad peavad nad peast häbenema. No seda ma ütlen, seda ma ütlen! — — Jah-jah-jah-jah. Oi jah, oi jah. Ho-ho-ho-hoh. Seda maailma imet küll! — — Küll ma juba selle eest hoolitsen, ära sina muretse. Oma auhiilgust peavad nad kuulda saama. — — Aituma, aituma! Mis sa nüüd nii palju. Kas või kolme uibu õunad, sa heldene taevas! Küll ma juba ise korjan, mis sina ennast vaevad. — — Näe, kuhu see päike juba läinud. Tulin siia silmapilguks puhkama, aga aeg muudkui lendab. Egas muud, kui marsi jälle. — Jah, kallis sõtsikene, jääme siis pealegi seekord jumalaga. — — Küll, küll ma juba need asjad joonde ajan. — — Tea, kus see Alviinekene, et temaga ka jumalaga jätta? — — Tskae, või ongi seal kambri akna all, vaatab aga oma lillekesi. — — Noh, tütrekene, kas viin Taru Märdile sinu poolt ka terviseid? Oh sa heldene aeg, laseb kui pardipojukene pea longu. Teadagi, noor inimene, häbi sääraseist asjust kõnelda, aga südames —. Hi-hi-hi! — — Nojah, viin siis Kännu preililt Taru Märdile palju terviseid. Ammu's see oli, kui Märt mulle ütles: „Põlen armastusest Kännu Alviinekese vastu! Süda otse lendab tema poole! Suren, kui teda ei

saa!“ Rääkis veel muudki säärast, — eks noortele need sõnad ikka tuttavamad kui minule, vanale kännule. — — Kae ometi, nägu punane just kui mooniõiekene. Mis muud kui sulaselge armastus. — — Sa heldekene, kuidas see aeg ometi läheb, ei märkagi. Ega siis muud, kui aga jumalaga, jumalaga pealegi!

2

— — Oh, kulla Taru eidekene, mis ma sinna sisse lähengi! Teil pere vahest söömas, mis ma neid segan. Ajan siinsamas väravas paar sõna juttu ja lähen jälle oma teed. Aeg ongi õhtul, vaja rutata. — — Eks sa näe, või istuvadki just õhtulauas. — — Oh, mis ma veel sinna tagakambrisse. Teil siin kõik nii ilus ja peenike, ei tea, kuhu astuda või istuda. — — Näe, missugused pildidki seintel, puha kindralid ja keisrid, mõnel aurahad rinnas aina säravad, — puha keisrid ja kindralid seinale riputatud. Ja missugune vaip veel sängi peal, üleni jooniline ja jutiline, ilus nii mis hirmus. Kelle muu säng see ikka on, kui mitte Märdi oma. — — Või ongi. Nojah, tema nüüd naisevõtja mees, siis isegi mõista, et abielusäng peab uhke olema. — — Oh sa heldene aeg, kuidas olen ometi väsinud! Toetan tsipa siia laua otsa, ajan sõna-paar juttu. Ehk saad sinagi seevõrra aega. — — Nojah, kes neid maailma

jooksmisi jõuab kõik ära joosta. Eks pea vahel ka hinge tagasi tõmbama. — — Nii jah, sõtsikene, oh, oh. — — Kuule, ega siin toas kedagi teist ole? Näe, tahtsin ikka sest Märdi asjast kõnelda. Kui ikka jooksed ringi, kaed ja vaed, eks siis leiagi viimaks. — — No, sina ka uudishimulik, kohe: kes ja kus? Kannata ometi, kannata, aegamööda asjad käivad, ega hea äkki tule. — — Või ei ole, — muidugi on! Ikka ilus ja tark, noor ja rikas, — kõlbaks kas või mõisnikule. Ja kaasavara nii, et ei jõua kahekümne hobusega vedada. — — Kannata nüüd, kulla perenaisekene, kannata! Egas minulgi ruttu läinud. Jookse ikka, saba seljas ja keel väljas. Aga mis inimene kõik teise kasuks ära ei tee! Oh, oh! Tänagi lasksin poole valda läbi, ikka Märdikese pärast. Olen nii väsinud ja tüma, et suugi ei taha liikuda. Hommikust saadik pole iva hamba alla saanud, kõht nii hele, et aina koriseb. — — Oh, kulla perenaisekene, egas ma siis sellepärast sedasi, et teie käest süüa tahaksin. Ütlen ainult, et inimene ikka kõik on valmis teise heaks tegema. — — Vaata, vaata, või tuuaksegi leemekauss lauale. — — No mis te minu eest nii palju muretsete. Ja egas ma kuigi palju söögi. Ma niisama näopärast, et kõhtu petta. Paar-kolm lusikatäit, — ja taevale tänu sellegi eest! — — Hüh, hüh, vaata rävakut, kui kuum! Otse näkku kargab, hüh, hüh! — — Jah et mis sa ütlesid? Jah et ikka see Märdi asi? Ja et kesse on? — — Hi-

hih, hühühüh! — — Kesse muu kui Kännu Alviine, kesse muu. — — Mi-mis sa ütlesid? Jah et või ei meeldigi? Või ei või teda silma otsaski sallida? Eks sa kuule imet! — — Näe, näe neid kärblasi kurivaime, näe, kui vihaselt purevad. Ega see muud tähenda, kui ikka vihma. Ma juba ütlesingi hommikul oma vanamehele: pane tähele mu sõna, ega ta vihmata ei jäta, ei jäta! — — Või nii, või nii. — — Nojah, egas mina teda nüüd pakkuma tulnud. Jumaluke, mis minul sellega asja. Ma niisama, kui juhtus jutu peale tulema. Sain ju täna Kännu perenaisega kokku. Noh, eks hakanud see jumala keeli paluma, et: kallis Liisukene, muretse selle eest, et Alviine ikka Märdile saaks! Mina küll vastu, et mis mul sellega tegemist, et eks ole ta enda asi, keda võtab või jätab. Aga kus tema! — — Nojah, nojah. — — Omavahel öelda, — ma võtan veel natike leent ette, — ega see Kännu rahvas olegi suurt väärt. Näljakoid ikka on, et hoidku jumal ise nendega sugulaseks saamast. — — No eks ma öelnud, eks ma öelnud! — — Jah, tõsi jutt, ei sealt saa saks ega sant soolatera keele peale. Minu vanameeski ütleb, et hoia ikka sihukeste eest! Aga vaata, nagu tulen Tarule, nii kohe Taru eit vastas: „Liisukene, kas tahad süüa: annan leent, annan liha. Mis see minu rikkuse juures maksab!“ — — Näe, või tuuaksegi lihapäntsak lauale. No egas ma's sellepärast. Tuli niisama keele peale, et on maailmas veel heldeidki inimesi. — — Oot,

oot, ma lõikan liha peeneks ja tõstan leent peale. — — Mäletan ju, missugune see Kännu perenaine ise noorelt oli. Keegi ei tahtnud teist võtta, — nii alatuks peeti. Ei oleks Kännu vanamees võtnud, oleks nüüd vahest valla kaelas vaestemaja nurgas. — — Tõsi jutt, takust särgijakku kandis, oma silmaga nägin! — — No-jah, eks see Alviinegi ole samasugune. Nime poolest öeldakse küll, et olevat koolis käinud, päris linnas olevat õppinud. Aga mine võta kinni, kus ta oli! Eks linnas ole kõiksuguseid paiku. Ja säärane inimene peaks nüüd Märdi naiseks saama! Jumal halasta! Me otsime su pojakesele ikka seesuguse naise, et maailm imestab. — — Ma tõstan veel natuke leent. — — Kõneldakse ka, et Alviine noor olla. Aga taevas tema noorust teab! Kala Mari kord rääkis, et oma silmaga näinud, kuidas Alviine peegli ees ennast minkinud. Ikka siia tõmmanud värvi ja sinna tõmmanud ja kes teab, kuhu veel tõmmanud, hihi! — — No seda minagi ütlen, et säh sulle nüüd ilu ja noorus! — — Või niisama selle kaasavara poolest. Pole neil enestelgi midagi süüa ega selga panna, — vaesed nagu kiriku rotid. Tea, mis siis veel tütrele kaasa anda. Katsuvad, kui aga saavad teiste kaela toita. — — Tõsi, perenaisekene, sinu sõna, sula tõsi: nirakad ja närakad on nad! Anna kepp kätte ja kott selga, siis sihukesed sandid, et teisi maailmast ei leia. — — Ma tõstan veel natike leent ja võtan liha ette. Palju-

kese siis minusugune. Paar suutäit, — näe, ongi kõht täis!

3

— — Oeh, oeh, sa taevane taadikene! Kuidas kondid valutavad! — — Vanamees, õe, vanamees, mis sa ikka seal vommil põõnad! Tule parem alla ja võta pisut õhtu kinnitust. Siis alles võid päris pikali heita. Mina ise ei taha küll enam suutäitki. Kõht isegi täis nagu surmavill, aina kõmiseb vastu. Tõmban rõivad seljast ja poen põhku. — — Oeh, oeh! Küll on need õled ka vahel kõvad! Ihu isegi väsinud, nemad aga just kui kiuste ka nii krobedad. — — Vaata, seal laudil on rätiku sees suitsetatud lambakints. Taru perenaine andis. No küll on need inimesed ka kitsid! Nagu see Taru eit, — kas sest lambakintsust keegi elada saab! Annud ometi seakints. Inimesel küllalt käes, aga teisele ei raatsi anda. Või jälle Kännu perenaine, — annab mulle õunu, — nagu õuntest mõnel kõht täis saaks! — — Oeh, sa taevas, kui kõva see ase on! Ja lutikad ka ei anna rahu. Ei ole neil pöörastel ööl ega päeval puhkust. — — Seda tahavad need inimesed küll, et sa nende eest hoolitseksid, nende pärast jookseksid ja rääägiksid, aga palgast, — oh sa heldene aeg! — sellest pole juttugi. — — Vanamees, kas said lambakintsu kätte? Vaata, kotis kirstu peal on õunad. Sõõ neid ka paar tükki. — — Oled

sina aga puupea: ei leia midagi üles! — — Oeh, oeh, tänu jumalale, üks päevakene on jälle surma poole, — ikka surma poole, — ikka surma poole, — oeh, oeh!

1903.

KEVAD.

Algkoolis on maadeteaduse tund. Pikk, kuiveljas õpetaja seisab tahvli ees ja joonistab tohutuid ringe ning rattaid. Ta on neid kogu tahvli äärest ääreni täis joonistanud. Ta nimetab neid päikeseks, kuuks ja tähtedeks ning räägib taevakehade ringkäigust, päikese- ja kuuvarjutusest.

Siis toetub ta pingi otsale, puhub kriiti sõrmedelt ja hüüab äkki:

„Lohuots, korda, mis ma seletasin!"

Klassi nurgas ahju ääres tõuseb väike sasipäine poiss.

„Noh, jutusta!" sunnib õpetaja.

„Ii... ee..." algab Lohuots ehmunud hääli.

Neil, seal ahju kõrval, oli õpetaja jutustamise ajal hoopis huvitavamaid kõneaineid olnud. Keegi seletas, kuidas nende vene keele tunniandja oli tänaval maha kukkunud. Siis

võttis Lohuots oma uue noa välja. Prooviti selle headust ja kõvadust, uuriti ka seda, kas noaroots nõnda vedrutab, et selle ja tera-pära vahel pistong lõhki läheb. Siis visati eelmistes pinkides istujate poolt nende kätte paberilipakas, millele oli pikkade kõrvade ja jämeda ninaga mees joonistatud. Joonistise all aga oli nende maadeteaduse õpetaja Kalningi nimi. Peeti nõu, kas oleks võimalik välja minnes seda lehekest Kalningile nööpnõelaga selga kinnitada.

Ja just sel hetkel hüüabki Kalning ootamatult:

„Lohuots, seleta, mis ma jutustasin!"

See on nagu pikne selgest taevast. Lohuots katsub meelde tuletada. Nagu läbi une mäletab ta, et kõne oli päikesest, kuust ja maast.

„Kui päike... iii... kui kuu... eee..." kogeleb Lohuots ja lööb enese kõrval istuja külge, kuid see on niisama tark kui ta isegi.

„Mis?" küsib Kalning. „Jutusta selgemini!"

„Kui maakera... aaa..."

„Tule parem tahvli juurde ja seleta, mis ma joonistasin."

Kaheldes ja kohmetult läheb Lohuots tahvli ette.

„Te tõmbasite ühe joone ja siis..."

Ta hakkab uuesti kogelema ja jääb viimaks vait.

„Miks sa ei kuulanud?“ küsib Kalning kurjaennustava häälega.

„Ma kuulasin küll... aga mu kõrvad on haiged... pea valutab...“

„Jah, su kõrvad on tõesti haiged: sa oled nendel istunud,“ pilkab Kalning tigedalt. „Seisa sinna akna kõrvale!“

Kutsutakse keegi esimesest reast tahvli juurde. See hüppab krapsupealt üles ja hakkab võrinal jutustama.

Lohuots seisab akna juures ja vaatab klassis ringi. Ta näeb, kuis talveunest ärganud kärbes Kalningi ninale istub, kuis see ta minema hirmutab, kuis kiusaja aga uuesti tagasi tuleb ja otsekui heameele pärast esimesi jalgu teineteise vastu hakkab hõõruma. Siis langeb poisikese pilk seltsilistele. Ta näeb, kuis selle poisi pingi külge, kes praegu tahvli ees jutustab, nööpnõela kinnitatakse. Ja siis hakkab Lohuots seinalt lupja kribima.

„Lohuots!“ hüüab korraga Kalning. „Jutusta siis nüüd!“

Lohuots ärkab nagu unest. Ta vaatab Kalningile, siis sellele poisile, kes äsja oli tahvli juures, nüüd aga vingus näoga nööpnõela pingist välja kangutab.

„Ma ei tea!“ ütleb korraga Lohuots.

„Mis? Ei tea? Jääd pärast tunde siia! Kus on alles inimeseloom! Ei kuula, ei pane tähele! Arvad sa, et ma siin seintele õpetust annan?“

Kalning räägib säärasel toonil veel paar

hetke. Lohuots kuulab ta sõnu esiti tuima alistumisega, kuid unustab siis jällegi kõik. Ta jalad jäävad valusaks. See meenutab talle, et ta alles nurgas seisab. Ta pistab käe tasku. Seal on nuga, kolm raudnaela, papitükike, nööriots, paar vana sulge, mõni nööpnõel paberis, tükk kummipaela, millega on hea naabri kaelal plaksu lasta, tükk traati, pudelikork ja veel palju muud. Kõike võib inimene vajada. Igaks juhuks peab valmis olema. Lohuots kobab mõnuga neid asju. Kõige all on veel tühi juukseõli-klaas. Sedagi võib kuskil tarvitada. Ja kui seda ka tarvis ei tule, siiski on hea, kui inimesel midagi on. Ja miks seda tänavale jätta? Lohuots korjab kõik üles, olgu see kas või paljas puupulk.

Siis kuuleb ta jälle Kalningit tahvli ees rääkivat. Selle madal, pisut kärisev hääl kostab nagu mesilase sumin ta kõrvu.

„Mis sul viga kõnelda ja käskida!" mõtleb ta. „Aga mina pean õppima, pean tuupima."

Ta tunneb vabadustungi eneses ja selle märgiks tõukab ta pahema jala tahapoole ning sirutab. Kevad tuleb! heljub ta rinnas. Tehke, mis tahate, ta tuleb ometi! Ja siis olen ma vaba!

Nõnda mõteldes vaatab ta aknast välja, kas kevad tõesti on tulekul. On! Tänavalt on lumi kadunud, kaugel eemal sinab jõgi kui pael. Akna taga suure kase otsas istuvad kolm varest ja unistavad omakorda kevadest.

„Vaak, vaak!“ karjub vana vares ja tõuseb lendu.

Veel kaua kostab Lohuotsa kõrvus ta hääl ja tiibade vihin. Lindudel on ka oma keel. Vanad inimesed oskavad linnukeelt. Noortele nad aga ei õpeta. Lohuotsa seitsmekümne-aastane vanaemagi mõistab linnu kõnet, aga kellele ta seda ütlema läheb! Kuid poiss teab ometi, hoolimata kõigist vanaema salgamistest.

Kaks varest istuvad ikkagi veel kase otsas ja unistavad kevadest. Lohuots mõtleb: Küll oleks hea neid vareseid maha lasta! Oleks ta jahimees, — või parem kohe juba sõjamees! Siis läheks ta buuridele appi. Oh, kuidas ta laseks! Kuidas ta mõõka keerutaks! Kogu Inglise sõjaväe peksaks ta tümaks!

„Vaak, vaak!“ hüüab vares, ja Lohuots ärkab tumeda aimusega, nagu oleks vares haavatud... Ta vaatab aknast välja, kus vares oksal konutab, ja näeb, nagu tilguks linnu nokast mustjastume veri alla...

„Lohuots, mine kohale!“ kostab korraga Kalningi hääl. „Magad sa, või? Mine kohale. Aga pärast tunde jääd siia.“

Tunnid lõpevad. Teised poisid lähevad ära. Lohuots jääb istuma. Kalning paneb ta raamatuga akna juurde seisma. Päike paistab sisse, ja tolmukübemed tantsivad üles ning alla.

Lohuots lööb raamatu lahti.

Ta loeb mõned minutid hoolikalt, kuid siis väsib ta ja mõtted lähevad laiali. On kuulda, kuis teistes tubades põrandaid pühitakse ja kuis keegi väljas mööda sõidab ning vanker põriseb.

Siis hakkab nälg poisikest vaevama. Ta vaatab aknast välja ja näeb, kuis naised turul saia müüvad. See suurendab veelgi ta näljatunnet. Vesi valgub ta suhu ja tal on halb olla. Ta hakkab lugema, kui palju on tähti ühes raamatu reas ja kui palju on ridasid ühel leheküljel ülalt alla arvates. Ta väsib selle juures ning tähed tantsivad ühes summas ta silmade ees. Ta suleb silmad, et seda tantsu pikendada.

„Vaak!" karjub korraga vares akna taga. „Vaak!"

„Kevad!" sähvab poisi peast läbi. „Vaak, vaak, sa tead, et ta tuleb! Miski ei takista teda. Ja siis olen ma vaba!"

Ta vaatab uuesti aknast välja, — ja tunneb, nagu sosistaks raagus, süsimustade pungadega puud ja lumivalged, otsekui praegu pestud pilved, nagu hüüaks kogu maailmalaotus vastu:

„Kevad! Kevad!"

1903.

PÜHAPÄEVA-PILDID.

1

Kõrged pilved, nagu hirmust aetud,
üle maa ja mere lendavad. . .

Ammu, ammu on kured lõunasse läinud, kõle tuul käib üle kesamaa ja kahistab puis ning põõsais halli jõe kallastel.

Sügis —

Sealt, kust tulevad tuuled ja tormid ühes kõrgete pilvedega, mis nagu hirmust aetud üle maa ja mere tõttavad, tuleb ka pakane talv lume ning tuisuga.

Sügis, — aga juba nad liuglevad kõrgeist pilvist, need valged lendlevad lilled, laskuvad lagedale kesaväljale, kõike kattes, — ainult pikad kulukõrred kahisevad tuules.

On üksik surnuaial. Valitseb vaikus puude all, nii et arvad pilvede liikumist enese pea ko-

hal kuulvat. Aeglaselt kostavad alt linnast kellahääled — elavate linnast surnute linna.

Millele mõtleb see punapõskne noor tüdruk, kes möödub ümber vaatamata, rinnale langenud peaga — lume liueldes, kellade helisedes?

Võib olla, suurile lootusile, kuldseile unistusile, noore südame kirglikele rõõmudele ja valudele... Aga võib olla, on ta kõik unustanud, kõik hetkeks jätnud ja matnud, tundes ainult nimetut rahu hallide oksade ning lumiste pilvede all.

Ja millele mõtlevad need vanakesed, kes niisama vaikides käsikäes mööduvad — lume kasvades, kellade kumisedes?

Võib olla, kadunud lootustele, elu kurbusele ja murele, oma vanadusele, jõuetule vanadusele... Aga võib olla, on neilgi juba kõik meelest läinud, sest ses vaikses unustuse maailmas ei liiguta enam miski meeli, miski ei ehmata ega kohuta enam, isegi surm, hääletu kadumine mitte.

Kellad löövad — meeldetuletuse, ümberpööramise, manitsuse vaiksed kellad. Nende hääl valdab südamed, ja vaikselt kajab suurte tõdede kutse, mis ei kosta läbi elu raske ragina. Hinge ümbritseb suur tõeteadmise rahu, ja näivad nii kergesti saavutatavad tõe ning ilu jumalikud ideaalid.

Lumehelbed liuglevad, valged neitsilikud helbed.

2

Kuid tagasi ellu! Põrisevate trummidega hüüab ta sind, vasksete pasunatega kutsub ta kriiskavale etendusele oma kirjus palaganis.

Kesklinna turgudel rõkkab elu. Tänane päev pole parem kui tuhanded teisi. Rasvane ja tõrvane inimene askeldab, sumab, kaubitseb ning kriiskab.

Pole siin kõrgeid pilvi, pole siin lumehelvete unistavat lendu. Ähmane taevas ripub madalas üle lobjakase, poriraske maa.

Ei kuulu siia kirikute seinte äärde kellade kume hääl. Need on kõrgel ja kaugel sest elust, mis siin roomab ja möirgab.

Siin on ainult hobuste hirnumine, piitsade plaksumine, kärude kolin, sadama ragin ja purjus sumin hulkade kohal.

Poodide ees, lumeräitsa all müüb nälginud poisike pilte. Siin need on: hiinlased ja buurid, võitlusväljad täis koolnuid, krampides visklevaid haavatuid, lõhkevaid pomme, linnasid leekidemeres ning meeletult ringutavaid inimhulkasid. Siin on kõik, mis inimese armuta ja armetu fantaasia on osanud kriiskavat, toorest ning maitsevastast mõelda.

Aga siia on imekombel eksinud ka väike romantiline maal õrna idülliga: mägine maa, taevaserval valge kuupale, tamme mustad lehed hõbedase pilve põhjal, noor naine klaasiselt

kohava kose kaldal, mille üle on kuu vikerkaared viskunud.

Taevas teab, kust see lõuend on siia sattunud! Aga siin ta on ja ootab asjata ostjaid. Tal on palju puudusi, et temaga äri teha. Temas pole kõik täitsa selge. Keegi ei või ta sisu jutustada. Keegi ei tea, mis seal kuuvalgel on varem juhtunud ja millega see lugu lõpeb. Mispärast seisab see naine? Mistarvis on kuu? Ja milleks ta vikerkaared hõbedase kose kohal? Teine asi on pilt linna põlemisest või laeva hukkumisest!

Kuid viimaks ometi ilmub sellelegi pildile ostja. See on maani lookas eit, argade kaeblikkude silmadega. Teda ei huvita hirmsad lahingulood ega ole tulepommi-väli ta himuroog. Midagi liigutavat, hingesse käivat tahaks ta. Ta saab kaubaga kokku ja hakkab raha otsima. Kuid seal silmab ta uut pilti, ja meelest juba läkski endine.

See on põrgu ahi. Katlad õhetavad reas. Leegid löövad üle patuste peade. Ja kuradid kriiskavad, — tuliste händadega, leekidesse kastetud, leeke neelavad, leeke sülitavad kuradid! Oh neid ahastusi, neid koledusi, neid piinasid, millesse heidetakse patune hing, kui ta oma maise rändamise lõpetab!

Ei ole kahtlustki: eit ostab selle. Igapäev maalib see ta silmade ette maailma lusti hirmsa lõpu, näitab meelevallatuse koledat nuhtlust ja manitseb ümberpöörmisele, kuni selleks veel

aega. Kui hea on ometi, et miski siin kurjas maailmas, kesk turgude kaubitsemist, askeldust ja raginat igavesi asju meelde tuletab!

3

Edasi kihab elu. Müüakse kõike, ostetakse kõike, ja raha metallratas veereb päeva jooksul vahest sadade krobedate sõrmede vahelt läbi, ja kui ta oleks mõistuslik olend, siis kasvaks ta kogemuste määr kiiremini kui kõige tormisemalt elaval inimesel.

Edasi kihab elu... Ah, kuis igatseks prohveti sõnu, mis tulejõena üle huulte voolaksid, mis murraksid maha need rahvahulgad suures härduses, mis näitaksid neile elu askelduste tühjust ning juhataksid maid, kus kaob aine ja algab vaim.

Tahaks kuulutada uusi tõotatud maid, sealpool praegusi taevaid ja põrguid, neid puhtaid regioone, kus oleks Vaba ja Suure Inimese kodumaa.

1903.

KEVADPIDU.

1

Ilma meelde tuletamata tõusevad inimesed laudade tagant, kus tuisusel talvel küürutasid, ja astuvad õue...

Lai puri helgib päikese kullas ja üle sileda pinna kajab laul:

Selgele merele...

Ja olgugi, et pole merd ega ole seegi kitsas veepind alati selge, kuid välja sinna, sina ja päikese kulla merre! Hommikust õhtuni helisevad laulud, tiriseb mandoliin ja valge puri valendab sinises kevadeõhus.

Aga kui saabub öö, vaikne ja sume nagu unistus, kevadöö, tähitu, pisut udune, ja kui mitukümmend õrna kuud paadi nina ees veepinnal heljub ning puruneb... siis tõuseb igatsus rännata mööda seda hõbe-hiilgavat teed igavikku... ja kajab laul:

Sõua ju, paadike...

Hõbetee puruneb, levides teravate lintidena, ja iial ei pääse paadi nina ta pinnale. Aga hing igatseb endiselt unistusmaa järele ning huuled sosistavad:

Jõua, mu paadike...

Kullastes viirudes laieneb hommikune valguslõõsk. Metsade ja mägede piirded süttivad särama. Tõstad pea, — kuis lööb laotus rõõsaks ja kergeks, kuis õhetavad õrnad siidised pilved!

Nagu palve puhkab rinnas. Ärgata uuele elule tahaksid kevadega, uuele elule, võimsale, vägevale, nõnda kui päev, mis on tõusmas:

Tule, mu koit, mu päike, mu elu! Uus kevad olgu mu virgumise aeg, uus päike — mu igatsuste tuline täht. Sinu kullast teed mööda tahan ma rutata, sinu tulistele pilvelippudele truudust vanduda. Valgust mu hingele, koidukulda mu juustele, hommiku tuuli — hommiku karskeid tuuli mu purjedele!

2

Igal kevadel sõitis vabariigi valitseja kuldsel „Bucentorol" merele ja pühitses kuningliku Veneetsia kihlusi Aadria merega. Pariislased tulid kevadel Bastille' platsile, et leegitseva päikese ning miljonilise Pariisi pulmi pidada.

Nõnda on rahvad loonud enestele luulelised kevadpidu kombed. Kevadega ühendasid nad oma heledamad igatsused, helgele taevale ohverdasid oma palavama rõõmutunde.

Ja välja me tõttame nüüdki, et pühitseda eluandva päikese ning tärkava kevade pidu. Jälle heljume sinistel lainetel ja kummardame särava päikese ees. Me ohverdame talle ülevoolavat rõõmu ja helisevat laulu. Me anname tagasi seda, mis ta meile on annud.

Laevad rändavad jõge mööda üles ja alla. Hiirekõrvul kaselehed ja pool-avatud toomepungad laotavad uimastavat lõhna üle maa ning vee. Kumav päike sirendab ja kirendab laineis vastu.

Kiigu, liigu, laevukene,
lained lahked, lükake. . .

Lehvivate lippude ja valgete kevadpilvede all mustab kõrtsi katus ning valendavad krohvitud seinad. Avatud akendest kajab laul ja kisa. Värisevad käed tõstavad klaase, silmad vahivad tuhmilt, nõlvi nõust jookseb õlu lainetavale lauale ning naise juustele. . .

Ach Susanna, ach Susanna,
wie ist das Leben doch so schön!. .

Võib juba ammu üle poolöö olla, sest taevakaar lööb hommikus punetama, kui sõudes Jänesele jõuad. Kõrtsi aknad õhetavad veel. Puhmas karjatab naine.

Seda karjatust on kuulda Emajõe rannal sel ööl iga kõrtsi juures — Muugast kuni Läänisteni.

Aga ikka enam ja enam lööb suvistepüha koidukuld taevas põlema. Valguse lained voolavad üle pilvede ikka madalamale ja madalamale, ja juba seletab silm paadi nina ees kuldrada säravat.

3

Püüdja heitis õnge vette,
et ta saaks sealt kala kätte...
Valerile-rallalla...

Kitarri ja mandoliini tirin ujub puude all, kostab raudteejaamani ning rõkkab jõelt tagasi. Tähtvere puiestik ja mets, kuhu aga iial vaatad, kubiseb inimestest. Kaugel linnast, raudtee ääres ja maanteel kirendavad värvilised rõivad.

Siin peab rahvas nelipühi ja võtab lehelist kevadet vastu.

Kauaks see kevad on jäänudki. Ammu's see oli, kui veel vinge ja lõikav põhjatuul linna kohal keerutas ning puude pungad alles eluta puhkasid.

Aga nüüd on ta tulnud. Soe on väljas, taevas sinab, päike helendab ja mahedas õhus heljub noorte, alles praegu puhkenud kaselehtede lõhn.

Nüüd tulevad kõik need kollaste nägudega roidunud inimesed oma urgastest, et rohelises hingata ja päikesepaistest uut elu endasse imeda.

See on tõeline kevadpidu. See on puhkamise ja ärkamise rõõmupäev. Need on enamasti töötegijad, argipäeva inimesed, kes pooleks päevaks metsa lähevad, rõõmsad on, laulavad, põõsa vilus lõunat söövad, mängivad, tantsivad ja jälle koju lähevad.

Raugelt ja väsinult kostavad nende sammud, kui nad õhtu videvikus tänava krobasel kivistikul lähevad, tukkuvad lapsed käsivartel. Nad ei räägi enam midagi: küllalt on päeva jooksul juttu vestetud ning ilutsetud.

Nad mõtlevad rahul olles tulevale puhkusele ja nädala tööle, mis neid ootab. Ja nad hakkavad juba üles tõusma uue päeva jaoks, kui Kvistentalist tuleva koltunud näoga paari vankuvad sammud akende tagant kostavad. Need mööduvad nagu mustad viirastused uue päeva koites.

1904.

LIIVAKELL II

NOVELLE JA MINIATUURE

KOLMAS TRÜKK

JUMALA SAAR.

TORGLA SOO MUINASJUTT.

1

Mets mühises.

Madalad ja tumedad, saladuslikud ja kohutavad hääled jooksid mööda puid ning kadusid metsa mustavas sügavuses. Rohe-punased männiladvad kummardusid ses lõpmatus mühas nagu kõrkjad lagedal mererannal, kui suured lained laialt merelt tulles neid kohinal üle ujutavad.

Mets kohiseb lõpmata, igavesti.

Taevasse tõusevad mustad pilved, õhk on raske kui hõõguvas sepapajas. Ja siis puhuvad tohutud taevased lõõtsad. Rasked vasarad raiuvad pilvemägedel, sädemed sähvavad üle kõmiseva taeva. Männid painduvad maani, oigavad ja kaebavad, kuid sügavas metsa südames käib endine ähvardav koha. Veel vehivad

vasarad ja lendlevad säravad sädemed ning läigivad taevaste seppade higipisarad. Aga juba viskavad pedajad pead selga ja läbi metsa käib rahulik põliskohin. Nii on see olnud aegadest aegadeni — sumedail suveöil ja tormiseil sügispäevil.

Mets mühas — tumedalt, aeglaselt, igavesti. Esä istus urmise lävel ja kuulas.

Õhk säras loojeneva päikese paistel. Kuskilt tulid kiilirongid. Nende tiivad kõlisesid ja liikmed läiklesid kustuva päeva kiirtes. Sääsed surusid kuusekoorest katuse ümber.

Punakollased pedajad tukkusid kasvavas õhtus ruske söödi serval. Päeval valgunud vaigupisarad tardusid kollases tules. Mäenõlval onni ees sinas kadarik.

Kadariku taga algas aga Torgla soo, madalate, kidurate mändidega. Kaugel silmapiiril särasid soos päikesepaistel hõbelindid. Need olid umbveed — kinnikasvavad soojärved. Nende kallastel elasid hallid kured, ja kuni onnini kostis kurgede laul.

Need on saladuslikud linnud. Kaugeil soomättail on nende pesad. Seal seisavad nad põlvini vees ja laulavad oma laulu — isane ning emane.

Esä istus lävel ja kuulas. Ta hall särk oli rinna eest lahti. Valged juuksed rippusid poolpaljalt pealt kondistele õlgadele. Sinikollased silmalaud olid peagu kinni. Mullakarva näol paistsid üksikud hallid habemekarvad. Peened

viisunööridega ristatud põlved puudutasid värisevat lõuga.

Ta kuulas ja mõtles.

Ikka madalamale ja madalamale vajus rauga väsinud pea. Särgikuklast paistis hall nahk nagu muld. Ta jäi kahekorramurtuna lävele tukkuma. Läbi une virvenduse kostis ta kõrvu hallide kurgede laul ja mändide igavene müha.

Tõsiselt, suurepäraselt rauges päike. Kääbusmändide ladvad veretasid. Varjud venisid pikaks, roomasid mööda mäenõlva, mustasid onni pehkinud seinul. Ülalt hallid ja alt tumepunased pilvelindid rippusid nahkhiire tiibadena veereva päikese kohal. Teispool aga kahvatas taevas, ähmatas, hämardus, ja läbi rõõsa udu vilkusid üksikud tähed ning kitsas kuusirp.

Kurgede laul kustus kaugel umbvete taga.

Kui Esä pea tõstis, lõõmas Jumala saare hiie latv teispool umbjärve purpuriliselt. Mets kohas suveõhtu hämaras.

Vanamees langetas jälle pea ja õhkas tasa, sügavalt, õhkas ja noogutas pead.

Sääsed jäid äkki vait. Ainult pisikesed mustad putukad vibutasid veel väikeste tiibadega mustava maja ümber.

Siis ärkasid metsas esimesed öised hääled. Kulli naer veeres kerana soole, rõkkas metsas vastu ja kadus kaugel. Ja siis haugatas hunt, neelas hääle ja haugatas selle uuesti veerema puude alla, soole, kaugele umbvete poole. Ning siis sulpsas ojas iherus, terasene veekõlin vaikis

äkki nõrepuude all kui kandle keel, millele langeb käsi. Kes teab, kust tulid ja kuhu kadusid hääled...

Vanamees noogutas peaga ja sosistas:

„Isa... pojuke... vaimuke..."

Kuid kaugemale ta mõte ei ulatunud. Jälle oli saja-aastases peas tühi ja pime kui maa-aluses keldris. Pea kõikus üles ja alla.

...Üle laugassoo tuli mustav hiiglapilv. Männid murdusid, kui ta neist üle veeres. Mühinal vajus ta onnile kokku, nii et tohikune katus ragises ja sarikad raksusid. Esä tundis otsaesist kui tangide vahel, ta sooned tõmblesid krampides, ta keha vappus palavikus. Ümber aga kees, kahises, sumas ja põles nagu kõuepilves.

Esä sirutas värisevaid käsi ja sosistas, pilve paitades, suletud silmil, siniseil huulil:

„Jumalake... jumalake... halasta!"

Ta langes rinnuli päikesest põlenud rohule. Ta oigas ja viskles nagu haavatud elajas. Ta kondised sõrmed tungisid kuiva mulda. Viimne keraline mõte kukkus ta peast ja purunes. Kuid ümber loivis kõrvetuulena sünge Torgla vaim.

Mets mühas tumedalt, tasa.

*

Öö hõlmas tuli noormees metsateel ja nuuksus. Ta rusikas käed pühkisid külmi pisaraid koltunud palgelt ja sügavast rinnast kostis tume hääl.

Öö hõlmas tuli teopoiss metsateel ja värises vihast ning hirmust. Kui mõisaloss hakkas hämaras hävima, pöördus ta, tõstis rusikad taevasse ja kähistas läbi hammaste:

„Hundid!"

Siis aga ehmus ta ise oma häälest. Ta vajus kössi, tõmbus küüru ja ruttas pimedas piiludes kodu poole.

Hundid — ta kuulis neid Torglas ulguvat. Nad jagasid saaki — isane ja emane. Uu — uu — uu... kostis nende ulung kaudu metsa. Ja teopoiss jahmus ning tuline hoog käis läbi ta vitsavermelise selja.

Tühi leivakott kõlkus Marguse õlal. Ta hirmuhigis madal otsaesine oli raskeis voldes. Higist pulstunud juuksed rippusid kaabu alt. Küürus, pea õlgade vahel, astus ta mäerinnakust alla. Siis ümbritses teda ainult pilkane öö. Ei paistnud üleval tähti. Ei näinud, kus lõppesid ladvad ja algas taevas. Ainult öö, ääretu öö.

Uu — uu — uu... ulgusid hundid Torgla sool.

Nad tulid igalt poolt pimedast. Nende silmad põlesid ja lõuad lõksusid. Nad peatusid Marguse ümber, nende põlevate silmade sõõr näis kui nõiatulukeste ring pilkases öös. Nad tõstsid koonud taevasse, otsekui nuusutades ristitud vere lõhna. Nad ulgusid pikkamisi, koledalt.

Marguse peas peatusid mõtted. Viimne veretilk valgus ta palgelt. Siis kisendas ta kähinal:

„Appi! Appi!“

Kuid polnud siin abi. Polnud pääsemist kogu maailmas. Ja Margus hakkas jooksma.

Läbi metsa käis madal, salajane kohin. Siis hakkas õhk jooksja kõrvus vihisema. Hääl kõvenes, ja mees mõistis, et see ta järele kihutas. Ning siis mõistis ta ka, mis hääl see oli.

Nõnda vihiseb kasevits, langedes kramplikult tuksuvale ihule. Esimesel hoobil roosatab nahk, teisel veretab. Igal järgmisel viskleb keha kõvemalt, — kuni kaseoksad on punased.

Mõisa hundid — härra, opman, kubjas, kilter! Marguse veri-vermelisse selga lõid valukrambid. Ta tundis vitsu juba selja taga vihisevat ning kartis esimest hoopi.

Kuid ta ei jõudnud enam joosta.

Saagu, mis saab! oigas mees hingeldades. Tulgu, mis tuleb!

Ta ees mustas põhjatu hauana Torgla. Ja soo rannal piksest purustatud männi varjus oli nende onn.

Soo saladuslikku riiki vankus Margus. Torgla sünged jõud keerlesid kuusetohikust katuse kohal. Suurte metsade piires oli nende priius. Tumedate viirudena lainetasid nad põlissoist üle maailma. Ning valitsesid kohutavad seadused ses riigis...

...Meenusid Margusele lapsepõlve päevad, mil ta esmakordselt mõistatas metsa mõistmatust.

Ta jooksis vanaisa juurde:

„Esä, Esä, mis on seal mändide ladvul?“

„Päike läheb ju looja.“

„Ja-jah, aga mis see on, s e e?...“ küsis poisike hirmul värisedes. „S e e — vaata ometi, kui punane, verine!“

...Või kohutav sügismaru põlismetsas... Pedajas paindub, vihaselt vingub tuul ja viib tuisuna üle söödi okkaid ning oksi... Sügavas metsas aga oigab, kaebab keegi.

„Esä, Esä, kes on seal?“

„Tuul on ju.“

„Ei, aga see, kes seal nõnda oigab?“

„Ah see... see on ju mets... must, must mets...“

Kuid poisike ei mõistnud ometi, mis oli s e e seal, s e e...

...Margus komistas üle Esä, kes lävel lamas. Ta aitas rauga sisse. Siis vajus ta ise lavitsale kui jalust murtud.

Lõukas ereles tuli. Söed hõõgusid, sädemed hüplesid pimedas. Rauk lõõtsus tule lõkkele. Ja varsti pragises pird pilakus ning valgustas suitsunud taret.

Ja siis sõid nad pirru valgel aganaleiba ning jõid vett peale. Teomehe kurgus oli valus, nagu oleks ta nõelkeri neelanud. Väsinud liikmed liikusid vaevalt.

„Oh seda ilma ja elu!“ õhkas vanamees.

„Vaeva ja valu!“ vastas teopoiss lee ees selga soojendades.

„Jumalat oleme pahandanud!“ kordas Esä. „Jumalat ja Maarjat ning Jeesust... Oh, oh!“ Ta hääl värises. „Neli nädalat on põud. Jaan pani taeva kinni. Piiska pole tulnud. Tuul puhub — kui tuli põletab...“

„Aga mõisas pekstakse,“ lausus poiss mõttes.

„Maa lõhkeb kuumuses. Puud ajavad vaiku kui mahla. Linnud istuvad põõsa vilus sambla, nokad lahti, lõõtsutavad...“

„Aga mõisas pekstakse!“ kordas Margus.

„Pekstakse, lapsukene, pekstakse! Või kunas pole seal pekstud. Alati on, alati.“

Mõlemad vaikisid. Pird põles praginal.

„Maailm on varsti otsas,“ sosistas Esä. „Hundid uluvad kui suure katku ajal, uluvad päisel päeval. Ja Kõrgesaarel olla öösiti surnuid nähtud... hulka, hulka... Kõik valgeis rõivais... tulnud üle jõe ja kadunud metsa... valged ning hulka...“

„Ja kõneldakse,“ algas jälle Margus väriseval häälel, „kui nüüd noor tüdruk upuks, tuleks vihma...“

Seinad mustasid, söed hõõgusid, pird põles võbinal. Vanaisa ja pojapoeg värisesid hirmust ning õudusest. Mõis oli vihane ja jumal julm. Ning inimene ei leidnud laial Torgla sool kuskilt abi.

Kui aga kesköö lähenes ja Margus magas, hiilis Esä onnist ning kadus Jumala saare tam-

mehiie poole. Pälgud vehkisid taevas, maa jalge all oigas lõpmatus janus ja öö oli must ning lämmatav.

*

Kui oleksid need umbveed kuivanud, oleksid järvede asemel põhjatud sügavused, mis haigutaksid vastu kui teise maailma väravad.

Kord oli Torgla soo asemel üksainus suur järv. Ta kaldail seisid vaimajad, ta pinnal liikusid tugitaladega paadid. Ümber mühas rannatu põlismets. Siis rändas rahvas järve kaldail, metsaurgastes peeti kirveste ja viskodadega vihaseid võitlusi ning kütiti metssigu ja tarvaid. Sügaval turbasoos lamavad nüüd pealuud ja süngete järvede põhjas puhkavad toorahaamrid.

Mets kohises ja selles igaveses kohas tärkasid sood ning rabalaukad. Ja aastatuhandete pärast seisid hallid kured vete kaldal ning laulsid kooris oma laulu. Ja pistrikud tulid, istusid veest kerkivaile kändudele ning vaatlesid end edevalt tõmmus vesipeeglis.

Torgla elab sügavat ja sünget elu, niisama saladuslikku nagu ta minevik. Ja veelgi jatkub temas igavene võitlus, sünd ning surm.

Üksi seisab mannermaast lahutatud Jumala saar kesk põlislaant ja mädasood. Kaldale sinavad ta tammede ladvad, aga teed tema juurde ei ole. Ainult mustad postid seisavad sügavas soos kääbusmändide vahel, ja neid mööda läheb

rada Jumala saarele. Aga ei ole neid, kes seda rada tunnevad. Nemad puhkavad mullas. Mõnede pealuud valendavad Torgla laugaste ääres, teiste kondid on hundid laiali kannud.

Kunas tõusis su päike, Jumala saar, ja millal veereb ta loodesse?

On olemas maailmu, kus ei tõuse ega veere päikene. Need ilmad on päikeste peal. Jumala saar on üks suur päike, kus pole ööd ega päeva, tõusu ega loodet igavesest ajast igavesti. Vaikne ja saladuslik on maailma süda, igavene Jumala saar.

Torgla männid kohisevad sünget salajuttu, pälgud kumavad taeva all ja kahvatud inimmõtted otsivad sammasrada, et tungida jumalahiite põue ning kustuda siis jõuetult muinasjuttude hämaras.

*

Esä läks.

Ta pea oli norgus, kõhetud säärеd nõtkusid ja käed värisesid. Kui eksinud kodukäija astus ta ühelt rohtukasvanud sambaotsalt teisele. Ümber aga seisis soo ja surm.

Öö oli raske ja rusuv, nagu oleks tuhandest nägematust ahjust temasse kuumus voolanud. Õhk tardus. Ei liikunud mustavas taevas pilveriba, ei säranud seal kartlikult värisevat tähte. Kogu maailm tukkus raskes ja rusuvas põuaudus.

Peatselt pidi otsas olema maailm. Taevas põles ja maa all müdises, aga uimastavas öös

oigas keegi ning kutsus kedagi appi. Ei olnud see hunt ega häälitsenud see öökull kuusetihnikus.

... Tüdruk, kus viibid sa? Tule ja kukuta end öö pimedas järve lainetesse, siis tuleb taevast vett. Vaimudele on urja vaja, eluohvrit on tarvis, siis alles nad halastavad.

Tule ju kiiresti! Kas sa ei tea, kuis maailm su järele igatseb nagu murumuld urikivi ümber, mis janub ohvriverd? Kas sa ei tea, kuis ihkavad põlenud põllud sahisevat vihma, kuis närbuvad õied nagu nutupunased silmad, vaadates hõõguvasse taevasse? Tule ju kiiresti, tule ju ometi!

On öö. Põlispuud vaikivad tõmmuvoolisil rannul. Sa tuled kui vaim, ja mustavas taevas ning järvede pinnal paistab su valgete riiete vastuhelk. Kiirates ja valendades tuksuvad ringlained üle järve ning kaovad kaugel öö hämaras. Veel vähe väriseb vete virve kõrgete puude all.

Õhtukaarel kerkivad siis pilved taeva ja varsti vihiseb vesi janunevaile põldudele.

Tüdruk, kus viibid sa veel nii kaua? Mis maksab sinu elu nälga sureva maailma elu kõrval? Tule ju kiiresti, tule ju ometi!

... Esä tuikus üle soolaugaste. Juba mustas Jumala saar ta ees. Ta ei näinud ega kuulnud enam midagi. Ta tundis ainult meelipimestavat püha-hirmu.

2

Kuus nädalat ei tulnud vihma.

Päike tõusis, põletas ja läks looja. Inimeste silmad vaatasid taevakaartele ja ootasid pilve. Kuid päike tõusis ja päike läks looja, aga pilv ei tulnud. Paks, kuiv udu rippus maa kohal. Kui päike tõusis, oli ta punane kui veretükk, ja tuli alles kella kuue ajal nähtavale ning veeres õhtul samal ajal. Ei olnud varju, kui ta paistis, ei säranud hommikuti kastepisaraid rohuvartel. Mudaloikude põhjad lõhkesid kuumuse keetel ning konnad surid jannu.

„Nälg — nälg!" lõid kirikute kellad, ja nende hääl kostis oigena üle põlenud maa.

Hommikust õhtuni seisid jumalakoja uksed lahti, inimesed lamasid põrandal kummuli ja kisendasid:

„Issand, halasta! Kristus, halasta! Issand, halasta!"

Õpetajad seisid põllupeenrail ja sirutasid käsi taeva poole ning hüüdsid:

„Jehoova Issand saadab surmast välja! Halleluuja!"

Aga põletav lõunatuul lõõtsus nende paljaste peade ümber ja kuivatas higitilgad nende otsaesistel. Nende keeled kuivasid kinni, et nad ei saanud koos oma rahvaga jumala poole hüüda. Ning kollaseks kõrbenud maa kisendas endises janus taeva poole:

„Nälg, nälg!"

Ja juba ta hiilis põldude ääres, et sügisel koju tulla — luitunud, punaste silmiga nälg. Ning ta paremal käel seisis taud ja vaatas isuneval pilgul küla poole.

. . . Teomees kündis härgadega mõisa väljal. Parmud ja sääsed pirisesid määratu karjana ta ümber ning nurusid verd, mida oli töölisel eneselgi vähe. Musttuhat sündis neid igapäev sois ja rabus ning pikis ronges venisid nad heledaksköetud õhus, põristades metalltiibu hõõguva maa kohal. Aga mees käis paljaste viiskudega mööda põlevat põldu ja ajas pudenevasse mulda vagusid kui tuhavälja.

Kui päike hõõgsöena kesk taevast kõige kõrgemal lõõmas, juhtis teomees loomad lepikusse Neitsi allikale, võttis rõivad seljast, laskus kuivuva allika äärde kividele, kummardus ja jõi.

Nagu vahe nuga lõikas külm vesi ta sisikonda. Mees sulges silmad, ta higised juuksed langesid vette, aga ta jõi, jõi ja jäi allikaäärsetele kividele — surnult lamama. Härjad raputasid redelrangid kaelast ja läksid tõsiselt, aeglaselt, otsekui mõtiskelles mõisa poole.

Teomees ei orjanud enam ja tal polnud enam janu.

Aga nurm jäi seekord kündmata. Kui kuum tuul õõtsus, siis tõusis tuhasarnane tuline muld õhku ja tuiskas kui kuiv lumi talvel.

*

Kord, kui õhtuvarjud juba üle majade ulatusid, aga maa päevasest soojusest alles hõõgus, istus Margus kirikumõisa aias murul ja kõneles endise õpetajaga. Videvik kattis tumeda vaibana närbunud lehestikku. Kannatavast maapinnast tõusid vaiksed mõtted igavesest rahunurmest, kus kõnnivad hallpäised raugad, rääkides rõõmust ja rahust ning armastusest. Ja need koduse mulla hääled ulatusid vaikse leinana südameni, mis otsis ning igatses rahu.

Margus istus murul vana niinepuu all ja kuulas mõttes, mis kõneles valgejuukseline rauk.

Ja vaikselt kostsid vanakese sõnad üle maa, nii rahulikult, nii hellalt kui ema kätkilaul. Sume pimedus pehmendas nad mahedaks muusikaks, mis ei lähe kõrvadesse, vaid südamesse. Ja vanakese kustunud silmad said uue läike, üle ta lauba läksid äraseletusjooned, pehmelt kumasid ta juuksed hämaras. Ei tal eneselgi olnud muidu see nii selge, mis ta nüüd rääkis. Rannatu jõud voolas ta rõhuta sõnadest.

Ja see piinatud ja tuimunud inimene, kes teda kuulas, mõistis neil silmapilgel elu sügavusi ning kõrgete südame koskede kohinat. Ta nägi äkki sünged seinad enese ümbert langevat — ja põhjatud sügavused ning piiritud riigid vaatasid talle vastu.

Ja nii rääkis rauk kesk suvist ööd:

*

„ . . . On nagu tuuled me vaeste mõtted: nad tõusevad, õõtsuvad, kaovad. On nagu ussid me kiusavad mõtted: nad roomates hingesse vaovad. Kes teab nende mõtete suurust, ehk ise me nemad küll sünnitand? Kes teab nende mõtete sündi ja jatku, või millal nad kustuvad? Nad noortel võimsad ja tormised on kui põletav marutuul, ja vaiksed ning hallid vanadel on kui taevas talvisel kuul. Nad noortel otsivad kangelastegu ja suurt ning vägevat tööd, nad vanadel veerevad vaikselt ning tasa kesk suvist hämarat ööd. Siis otsivad elu ja õiguse põhja ning jumala vaimu me sees, siis uurivad tundmata taevaste elu, mis ootavad alles meid ees.

„ . . . Sa õnnelik-õnnetu noormees oled, sest noorena tunned ju sa, et jumal on selge kui päike, et jumal on tume ja tundmatu. Ei ole muud miskit, mis eest nii palju on kannatand inime kui tumeda usu pärast me tundmata jumalasse.

„ . . . Mu väsind hing on nii vaikne kui lehestik öine me ees, mu mõte puudutab vaimu, kes asub me ümber ja sees. Ei ole usku, ei kuiva kirja, ei põrgut, ei paradiisi, ei ole tarvis palvet, ei urja, ei jumalakoda ning hiisi. On olemas üks, kes elu on annud, kes sureb ja suretab, kustub ja keeb, kes lilled on õitsema pannud ning tühjusest ilmasid teeb. Ta lõõmab põlevas päikeses ja ragiseb pirru tules, ta kohiseb mässavail meredel ning suliseb allika vees. Kui sureb me liha, vaim lahkub ja kaob, siis jumalaga end

ta ühendab. Sest oleme isegi jumalad, — me osadest uuesti inime saab. Ei ole sel jumalal usku, ei kirja, ei preestrit, ei palvet, ei suitsevat urja.

„. . . Oh mõtted, oh mõtted, nii valged kui lumi, nii vaiksed kui raugenud meri, nii otsivad, hüüdvad, kisendavad, kuni veel mässamas veri! Nad otsivad elu ja ilmale algust ning jumalaid elusaid, nad kobavad ümber kesk ääretut valgust ja eksivad teeta kesk teid. Oh tühine usk, oh tühine teadus — kus on teie tõde ja jumal? Nii kaua uskusin teid mina alles, kuni mina olin veel rumal! Nüüd aga usun ma jumalasse, keda mull' kuulutab taevas ja salu, kes on teadmatu, tundmatu võim, jätmatult jatkuv elu. Kes on siis jumal, kui mitte ma ise, mis on siis elu, kui mitte mu vaim? Selles on varjul me maine olu ja igisurematuse aim.

„. . . Kui ragudes rauda ja radasid rajades me elame ilmas, me — jumalad; piiname, rusume, vaevame, tapame, usume õigust, me — viletsad rumalad! — Kuid vaiki, mu süda, ja vaikige, mõtted! Kas usun ma üksinda valu ja verd, kas usun ma üksinda põlevat tuska ning mõõtmatut tuimuse, tühjuse merd? — Mu jumal on arm, mu jumal on elu, mu jumal on tõde, mu jumal on tee, mu jumal on vaikne, kannatav valu, mis särab läbi silmade vee. See jumal ei ole muinasjutt, ei oota meid pilkane öö, kus ahastaks ohe ja valitseks nutt ning piiraks meid piinade vöö.

„. . . Öö sumedas süles nii kumiseb sala, kui kostaks kaugete kellade hääl, ja tasa mängivad õhtused õhud kollaste lehtede peal. Ja üksinda oigab ja leinab ta siin, see hõõguv, põlenud maa, ning kuula, kas ei näita see nii, kui laulaks nüüd vastu sull' ta? Nii tasa, nii vaikselt, nii hellasti kostab see värisev hääl, kui ujuks ohete laine sügava umbjärve peal:

„ „Jää rahule, sõber, jää rahule, vend! Kord tõusevad paremad päevad, mil sinu väsinud silmad jumalat eluna näevad.

„ „Oh kannata, sõber, oh kannata, veli! Kord õitsevad lilled ja heliseb maa! Siis kustuvad tumedad öised varjud ja punavad koidud ning rahu saad sa.

„ „Ei ole siis ohtu, ei ole siis hirmu, ei ole halba, ei head, ei ole hirmudes ohkavat ohvrit, ei ole ootustes õhkavat maad. Ei ole siis taevast, ei ole siis põrgut, ei tumene hädades taevane kaar. Ilm ise on enese looja, kõik maa on üks Jumala saar."

„. . . Nii vaikselt ja tasa kumiseb maa, kui heliseks kauguses kellad, ja piiravad hinge mul aimused nii imearmsad ning -hellad. On lahkunud minust kõik ahastused, on võidul üksainus aimus: mu hing on ju Torglasse rännanud ja kummardab jumalat vaimus. Ei ole mul usku, ei ole mul kirja, ei ole mul palvet, ei tunne ma urja!

„. . . On nagu tuuled me vaeste mõtted: nad tõusevad, õõtsuvad, kaovad, nad heljuvad,

tormavad, otsivad, kuni kord mullasse vaovad. . .“

*

Margus kuulas, ja talle oli korraga kõik selge. Olid kadunud mustavad seinad ta ümbert, kadunud kütked, mis ta pimedat mõtet aheldasid. Kui ta oma muidu nii tuima näo vaevalt väriseva lehestiku poole tõstis, siis oli see valge nagu õpetaja juuksed. Vaevatud teomees nägi äkki, et teispool mõisa loomatarasid ja viinakodasid oli maailm — suur ning lai. Ja ses maailmas elas vaim, keda kutsuti kord jumalaks, kord inimeseks. Ning seda vaimu kummardati nii kirikus kui nõiatule ääres Torgla taga.

Vanake rääkis. Imelikud olid ta mõtted. Nad voolasid kui lained põhjatust allikast — ühtsoodu, järelejätmata. Ja rauk tundis end seisvat määratu koguduse ees ja jutlustavat igavesti vanast ning kuulmata uuest usust, mida kõik mõistsid.

Margus kuulas ja ütles:

„Õpetaja, inimesed on rumalad ja ei tea seda veel mitte. Nad ei saa arugi neist suurist asjust, kuigi need on nii lihtsad.“

Ta tänas, jättis jumalaga ja läks mõttes minema. Ja sammudes kesk sumedat suveööd näis talle kõik nii hele ja selge, olgugi et taevas ei kumanud kuu ega tuiganud tähed. Sest mõte, mis kord vabanenud hirmude ikkest ja pääse-

nud salavaimude paelust — see rajab päikesed tuiskavas tormis ja paneb särama südamed pilkases öös. Ei vajata siis tähti ja päikesi taevas, kui hinges on hoovamas elu ja soojus. Ollakse ise siis tähed ja päikesed lõpmatus ruumis, ollakse ise siis elu ja maailm, loodu ning looja!

Ei kesta kaua suvine, soe ja sume öö, peagi kerkivad pilvedel tulised viirud, kustuvad varsti öised varjud, — peagi põlemas taevas ja lõõmamas koit.

Julgelt ja rõõmsalt läks Margus mööda pimeda metsa ussina keerlevat teed. Ei kartnud ta ulguvat huntide hulka, ei peljanud pahuraid pedajavaime: nüüd punetas koit, nii võimas ja tore, nüüd tõusemas päike, ilm heliseb, särab!

Uued päevad on alanud maailmas — uued maailmad, uued päikesed, uus maa, uus rahvas ja uus jumal!

*

Ja ometi — põletav põud kestis edasi. . .

Ja ta kestis terveni seitse nädalat: jaanipäevast rukkimaarjani. Inimesed käisid kui varjud ja uskusid viimsepäeva tulevat. Ja miks ei pidanudki ta tulema? Jumal oli vihane ja Maarja rahva maha jätnud. Kust pidi siis veel abi tulema?

. . . Kui Karupalu peremees oli päev otsa palja päi tulise päikese paistel piirikivil istunud, siis tõusis ta kähku, nagu oleks otsusele jõud-

nud. Ta ruttas koju, võttis sealt kapa ja hakkas sellega paari versta kauguselt pool-kuivanud ojast kaerapõllule vett kandma. Ise aga rääkis sealjuures:

„Olgu sa olemast, tulgu sa tulemast! Ei ole sind hea annud, kust saab sind siis kuri võtta?“

Kui ta mõisa viidi, vaatas ta opmanile teraselt silma ja ütles:

„Mis võin siis mina seal parata, kui palgid on kõverad? Käisin küll vanajumalale peale, aga kuri käänas nad siiski looka. Ja marju pole ka mitte mina ära söönud; seda on puha kured teinud. . .“

Ja krahvi-härrale ütles ta suu sisse:

„Härrad võiksid Riiast järele pärida, kas sealt on säärane paber välja antud, et nii kaua taevast vett ei tuleks? Minu arvates on see haavik ikka jäneste näritud küll. . .“

. . . Aga põud kestis edasi. Kuum liiv kõrvetas paljaid jalgu. Loomad liikusid, keeled hammaste vahel rippu. Kirikute kellad oigasid üle põlenud maa:

„Nälg — nälg —!“

3

Kuigi Margus uue ajastu algust uskus, oli Torgla endiselt kohutav ja inimesed endiselt hirmsad. Nagu unes jatkusid päevad. Päike

põletas endiselt, endiselt rippus põldude kohal kuiv põuaudu, tuline veri tungis ajju ning pea huugas.

Kas ei kumanud siis koit ja tõusnud uue maailma päike sel hommikul?

Koit kumas ja päike tõusis, kuid tõusis selleks, et armutult kõrbenud välju põletada!

Mõisa härjatalli aurus kaalus Marguse uimane pea elu põlisküsimusi. Kui teomehed lõunatunnil viinaköögi taga põõsais suikusid või marukoerist rääkisid, kes karjadena ringi käisid, lamas Margus eemal rohus ja vahtis segaseil silmil läbi närbinud lehestiku taevasse, kus tukkusid põuapilved. Suur mõte loivis ta karvases peas, väsinud silmad vajusid aga kinni ja varsti norskas mees. Kuid ärgates ilmus mõte uuesti ja küsis ja nõudis ja puuris.

Kutsusid teised teopoisid teda „papipojaks", ainult naersid ja pilkasid teda.

Esä istus päevade kaupa onni lävel ja vahtis soole, õhtuti lamas ta kurtes ja kaevates õlgedel, aga öösiti tõusis ta ning kadus vabisedes soomändide taha.

Margus teadis, kuhu vana läks, kuid ta ei teadnud, kus s e e oli ja m i s seal sündis. Kord katsus ta isegi Esä järele s i n n a hiilida. Kuid kui ta hirmust meeletuil silmil poolelt teelt tagasi tuli ja onnis õlgedel lamas, lõi ta oiates mõlemad kondised käed pea ümber. Ta keha viskles krampides ja ta suu hõõgus kui nõelte otsas.

Siis langes ta imelikku unne. Ta magas ja ta silmad olid lahti ning vaatasid läbi pärani ukse soole. Seal mustasid käharad kääbusmännid ja valendas pimedas põdrasammal. Ja siis nägi ta Torglas t e d a liikuvat. T a kerkis sügavalt sammaldest, hõljus musta sambana õhus ja vajus siis onni poole. Vaikselt vaarus ta üle künnise, kummardus mehe kohale ja küsis süngelt ning sügavalt:

„Kes oled sina? Kes oled, et ei tunnusta mind?"

Margus ajas enese vabisedes küünarpäile ja vastas läbi une:

„Inimene, suur inimene olen."

„Aga sina oigad ometi ja vingerdad valus?"

See oli trotsimislaine, mis voolas nüüd mehe huulilt:

„Jah, mina oigan ometi ja vingerdan valus, aga siiski olen mina jumal, keda suu minul eile veel palus! — Jah, mina oigan ometi ja närtsin kui väeti taim, aga mina olen ka ometi mõõtmatu, võitmatu vaim! — Jah, mina oigan ometi ja pisarais kustub mu silm, aga mina olen ometi armastus, elu ning ilm!"

„Ha ha haa!" naeris t e m a, ja ta naer rõkkas üle maailma laiali.

„Ha ha haa!" naersid maja mustavad seinad, naersid metsad ja Torgla, naersid väljad ning taevas.

Siis hüppas Margus üles. Ta silmad keerlesid, hambad olid risti ja käed rusikas. Kuid must kiusaja pilv oli kadunud. Peas huugas ja mühises ainult.

Margus ründas läbi metsade mõisa väljale. Seal sirutas ta kondised käed kaugelt mustava kiriku torni poole ja tardus nii. Suur igatsus, suur palve mässas ta hõõguvas rinnas:

„Suur oled sina, oh maailmade looja! Ja ei peaks sinul siis veel rahu olema! Kõik inimeste mõtlused ja tarkused on tuhk ja põrm! Anna aga meile rahu! Päästa meid neist mõtteist ja sest tarkusest, et rahu saaks! Suur oled sina, oh maailmade looja! Ja ei peaks sinul siis jõudu olema meid päästa tarkusest?!

„Kõik, kõik see on kurjast — see must kiusaja pilv, see viimsepäeva kartus ja isegi sinu kõne, oh vana õpetaja, oli kurjast! Küllap oled juba liiga vana ja juba rumalalt räägid. Üksainus on jumal, üksainus!

„Andku tema meile aga rahu! Rahu!"

Margus istus orjakivile, pööras palge kiriku poole ja jäi magama ning puhkas järgmise päevani.

Ja kui ta hommikul isaga laua taga istus ja aganaleiba soolaga sõi, siis hakkas ta sellest rääkima, millest oli nii kaua mõelnud ja mida nii kaua enese taga hoidnud. Kuid mõne sõna järel vaikis ta, mõtted ujusid peas laiali ja kohmetult pühkis ta vatmalist varrukaga suuri higitilku otsaesiselt.

Esä vaatas imestades talle otsa ja ütles pahaselt:

„Mis sina, poisike, ka jumalast tead! Ooh, ooh! Vihane on jumal meie peale, vihane! Maarja on meid maha jätnud. Nälg tuleb! Ilm läheb hukka! Ooh, ooh!“

Mõlemad vaikisid kohmetult. Siis küsis Margus sosinal, vanale teraselt otsa vaadates:

„Esä, kus käid sa öösel?“

Vanake pööras pea kõrvale ja pomises:

„Mina?.. Kus ma käin?.. Niisama... Jumalat käin palumas, Jeesukest, Maarjat... Oh halastaja taevas! Kunas tuleb ots vaese inimese vaevale?.. Orja ja vaevle ning tunne nälga... ja ei tea, kui kaua, ei tea... Mõis on siin ja siin põud ning siin nälg... Mõisas pekstakse... jooksed metsa... seal sured nälga... Sel aastal uhab vihm vilja päri mäge orgu... teisel põleb ta väljal põua käes... Jumalake, jumalake!.. Ei tea, mistarvis see kõik on... Aga nii see on... ja lõppu ei ole... Ja mine kas või tuhat versta: ikka on mõis, on põud, on nälg... Mine kas või maailma otsa: ikka on mõis ning häda... Kuskil pole teed välja, mitte kuskil!..“

Siis tõusid nad, panid krobedad käed kokku ja Esä luges kõva häälega:

„Issa meie, kes sa oled taevas...“

*

Esä ja Margus rühkisid raiesmaal. Nad raiusid võsa, kaalusid kändusid, vedasid puid ja hagu kokku. Tulgu, mis tuleb, kuid inimestel polnud elulootus veel lõppenud. Pärast kaebusi ja oigusi asusid nad uuesti tööle, nii et higi ojana laubalt langes.

Elada, jah, elada, ainult elada! Igaveses orjuses, kustumatus kannatuses, aga ometi veel elada, ikka veel elada!

Raske sõrrusuits ujus aeglaselt õhus. Tuli põles igavalt ja uniselt, pikkamööda muutusid kännukuhjad halliks tuhaks. Mehed liikusid hõõguvate nägude ja punetavate silmadega paksus suitsus, kohendades tuld ning lisades sütist. Kogu mets oli täis sinist suitsu, mis kuhugi ei liikunud, vaid tüvede ümber tukkus. Asjad näisid tas virvendavat kui läbi klaasi.

Päikese veerengul oli välituli kustunud. Üksikud tukid loitsid veel vaevalt. Hallide tuhasõõride all hõõgusid nägematud söed.

Siis läks Esä onni puhkama, aga Margus viskus kütise äärde haokoole tuld valvama.

Ta ei teadnud, millal ta silmad sulgusid. Võis olla koidu lähedal, kui ta ärkas, sirutas ja mõistis, kus oli. Sõrrutuled olid kustunud. Suur maalapp mustas pimeda järvena. Kuid kui Margus soole vaatas, nägi ta, kuis väikesed tulukesed sambla ladvas jooksid, kustusid ja jälle tärkasid. See oli, kui oleks väikesi küünlaid kähku käest kätte antud. Saladuslikult liikusid nad pimeduse ääretus kuristikus.

Margus tormas onni ja äratas Esä.

„Soo põleb!“

See jooksis ehmunult välja. Kui jaaniussikesed särasid pimedas tulukesed. Hommikuks olid needki kadunud. Kuid midagi heljus õhus, mis jutustas suurest sündmusest. See oli õrn, peen, õieti pehme turbasuitsu lõhn.

*

Torgla soo — suur Torgla põles.

Kunas elad sina, tukkuv Torgla? Kunas ärkavad sinus jõud, mis kord maailma uuendavad? Sest sinu kallastel oli elu algus ja sina saad kord jälle elu keskuseks. Sinu äärest vaimajadest läksid esimesed mõttelained üle maailma ning siia peavad nad jällegi tagasi tulema.

Alles siis ärkad sa, magav Torgla, kui sinusse langeb tulesäde ja sa leekides lõõmama lööd!

On tarvis sädemeid kõigisse suurisse unesoodesse! Siis sünnib leek, siis tõuseb elu, siis ärkab uinuv soo!

Siis tõusevad sammasmajadest uuesti leekide lained üle maailma, siis — suure kütise algul. Siis raiuvad ja murravad õhkuvate nägudega mehed sõrrusuitsus ning kaugele Torglate taha kostavad nende kirveste hoobid ja julge sõrrumeeste laul!

. . .Peagi oli välituli soo pinnalt kadunud. Endiselt tukkusid kääbusmännid ja ainult siin

ning seal süttis kadakas raginal põlema. Kuid all oli liikumine, elu, lõkendava turba sulatav kuumus. Peened suitsulindid tõusid siit-sealt samblast, levisid aegamööda maapinnal ja sulasid õhku. Ikka kõvemaks ja kõvemaks läks ümbruse metsades põleva turba lõhn, ulatudes verstade taha.

Torgla põles niisama saladuslikult ja sügavalt, nagu oli isegi saladuslik ning sügav. Torgla põles!

*

Aga põud... aga põud...

Jumal, kus sina oled? Kas sa ei näe, et su rahvas näljasurmale vastu läheb? Kas sa ei tea, et see rahvas juba tunde loeb ja kui hingeõnnistust ootab, mil päike pilve alla läheb? Ei tea sa siis seda, jumal?

Sa istud troonil ja inglid laulavad sulle kiituslaule. Aga mis on rahval kasu, et tal on säärane jumal, kes ta eest ei hoolitse?

Jumal, anna vihma, anna leiba! Või sa pole enam meie jumal!

...Margus tuikus. Margus mõtles. Ta pea kumises ja veri kees. Kellega ta ka kokku puutus, — kõik rääkisid põuast ning viimsestpäevast. Pühapäeval lamas ta kuusetihnikus ja vahtis mõttes enese ette.

...Õpetaja, küllap sa eksisid. Ei tule säärast aega, nagu sina ootad. Ei või mõistagi, mis sa õieti mõtled.

. . . Jumal — on ta siis tõesti olemas? Või on see paljalt üks unistus? Õpetaja ütles: see jumal ei ole muinasjutt. Kuid miks me teda siis iial ei näe, kui ta tõesti on olemas?

. . . Jumal, kui sa oled, siis peaks sul ka jõudu olema, sest jõuetu ei või ju jumal mitte olla. Eks tee siis midagi, et mina usuksin! Et mina näeksin, et sa olemas oled! Meie isad ja isaisad on sinust rääkinud, kuid näinud pole sind keegi. Ja kuis võin ma sind niiviisi uskuda?

. . . Tee, et tuleks praegu vihmapilv üles! Ja hakkaks äkki plaginal sadama! Kui suur rõõm oleks siis! Siis, jah siis mina usuksin, et on üks jumal, keda ei näe, kuid kes siiski on!

. . . Aga . . . eilne päev on tänase sarnane. Taevas lõõmab päike ja põletab maad, mis on kui ääsitulel. Inimeste pead huugavad, veri keeb, vaim on pimedusega löödud, ja nemad nurisevad. Ei tule uut maailma, uusi inimesi ega uusi aegu!

. . . Jumal — kas tead — sind ei olegi! Ja kui sa ise arvad, et sa oled ja et sul jõudu on, siis on see ainult vana muinasjutt. Ja kui inimesed sind paluvad, armastavad ja kardavad, siis nad unistavad! Sest nad on selleks liiga arad ja jõuetud, et julgeksid endale tunnistada: vaata, jumalat ei ole!

Mees tõusis ja läks mõttes läbi rägastiku. Viimaks jõudis ta Torgla äärde. Põleva soo taga sinas Jumala saare mets.

. . . Aga mis on siis seal? Miks kutsutakse seda kõrget soosaart Jumala saareks? Miks on Torgla ümber kõik saladuslik, mõistmatu, kohutav?

Margus peatus küsivalt soo ääres. Kuid miski ei vastanud. Turvas suitses. Ja mees arvas jällegi nägevat, nagu tõuseks soo samblast saladuslik pilv ning heljuks ähvardavalt randa.

Mees läks kiiresti mõisa poole. Saladuslik Torgla jäi talle aga mõistmatuks ja kohutavaks.

Ta ees oli mõis ja selle taga taeva serval paistis punane kirikutorn ning vaatas uhkelt teomeeste onnidele alla.

. . . Hei, tulipunase kardkatusega torn, mis vaatad sa üle põlenud maa ja naerad? Mis üle naerad ja mida pilkad sa?

Ah selle üle, et me näljas oleme?

Või selle üle, et me sinu all jumalat teenime, kes meid hävitab?

Kas ei ole sel jumalal meile leiba? Kas pole tal jõudu imetähte teha?

Pooge risti säärane jumal, pooge risti!

4

Tüdruk jooksis koleda hirmuga. Valged juuksed lendlesid ussidena ta pea ümber, ta silmad laiusid ja vahtisid nagu kohutavat nägemust kaugel puiestee otsas kerkivat kollast täis-

kuud. Mustad puude varjud langesid kuivale rohule. Hetketi varjasid oksad kuud, ja kui ta siis jällegi ilmus, näis ta otsekui tantsivat.

Maia peatus pilguks niine varjus ja kuulatas lõõtsutades. Kuid talle näis, nagu oleks puiestee hämaruses keegi ähkides ta poole joosnud ning kurjasti kirunud.

Tüdruk jõudis lepikuni, pöördus siis teelt kõrvale ja vajus mättale. Ta liikmed värisesid ja tulised ringid käisid ta silme ees. Kuid ümber oli vaikne. Ja Maia sai tagasi osa oma julgusest.

Kogu sündmus tärkas uuesti ta meelde. Ta mäletas, kuis rahulikust unest jahmatas ja musta kogu voodi ees nägi. Ta tahtis üles hüpata, kuid kogu kahmas tast kinni. Ta rabeles vastu, ta tahtis kisendada, kuid meeletu hirm mattis ta hääle. Siis kukkus opman põrandale ja Maia jooksis majast särgiväel välja. Ta kuulis ähkivaid samme enese järele ruttavat, kuid siis kaugenevat ja kaduvat.

Tüdruk värises. Ta tõmbas kareda särgijatku üle jalgade, laskis pea põlvedele ja puhkes kibedalt nutma. Ja kõik ta valu, hirm ning meeleheide sulas üheksainsaks nuuksumiseks. Ta õlad kerkisid kramplikult, külmad pisarad langesid vihmana ta särgi rüppe.

Kui ta viimaks tõusis, seisis ainult üks küsimus ta ees: mis nüüd?

Tõesti, mis nüüd? Mõisa minna ta ei võinud, seal ootas teda opman. Ja pääses ta täna

ning pääseb ta homme, kas aga ülehomme veel? Kuhu viimaks ikkagi minna? Margus on ta pärast poolsurnuks pekstud. Margusel teda võtta ei lubata, — soldatiks tahetakse meest ta pärast saata!

Jumal, miks on ta ometi maailma sündinud! Eks võinud ema teda viia vesile, kanda kalajärvile, kivi mähkmete külge köita ja vette visata! Miks kasvatas orjanaine üles oma lapse — orjusele, murele ning häbile! Ei tapnud nälg ega taud, — suur mure ja meeleheide peavad ta tapma!

Mõisa — ei, mõisa ta ei lähe, kas murdku hundid ta metsas või surgu ta nälga! Ennem kord surra, kui eluaeg vaevas vaakuda! Ei saa ta Margusele, ei pea siis keegi teda saama!

Ta astus ikka sügavamale ja sügavamale metsa ja heietas äkki julgeks ning vihaseks muutunud mõtteid.

Kaugele siit ära! Kas maailm siis kitsas on! Kas on vähe rabu ja suuri metsi! Ja ei peaks siis temale paika leiduma! Mõlemad põgenevad nad. Küllap Margus teid teab — kas Poola või Soome. Kuskil need maad ju olema peavad, ja olgu nad kas või maailma otsas, mis sellest siis! Suvel sööksid soos marju ja talvel näriksid kas või puu pealt koort, kuid oleksid vabad, ei oleks mõisa!

Vihaselt ja julgelt pead seljas hoides astus ta pilkases pimeduses edasi.

Elaks oma Margusega! Ehitaksid laande onni, puunotiga ajaksid maad kohevile, teeksid vilja maha. Elaksid — ja keegi ei teaks ja keegi ei näeks neid ja keegi ei saaks peksa, piinata ega soldatiks saata!

Maia nägu lõi lõkendama, ta silmad põlesid ja käed kuumasid.

Ta peatus viimaks ja märkas alles nüüd, et oli särgiväel. Kuid tagasi riiete järele minna ei võinud või võis alles hommiku eel. Kuid ta ei läbenudki enam minna, vaid tahtis sedamaid Marguse juurde.

Ja kaugel polnudki Esä onn. See mets oli vist Soevarik ja siit pidi teerada viima pärimäge alla Torgla soole.

Maia leidis tee ja hakkas minema. Kogu aeg ujusid ta peas rõõmsad mõtted ja rinda täitis laiatiivaline lootus. Siis, jah siis, Margusega kahekesi! Kuidas nad elavad, kuidas nad onvad! Miks pole nad varem sellele mõttele tulnud, alles pöörane opman pidi nende nõuandja olema. Palju on enne neid juba inimesi Läti ja Poola rabadesse põgenenud ning enamasti ikka paarina.

Kaua läks ta ja tuli viimaks soo äärde. Kuid väikest metsamaja seal polnud. Ei olnud põldu, aeda ega kaevu.

Jahmatades seisatas tüdruk: ta oli teist teed mööda tulnud! Paks mets mustas taga, Torgla ees. Nii mõnigi kord oli Maia Torgla marjarannal käinud, tundis mõndki teed ja rada, kuid ei

mõistnud, kus seisis praegu. Kõik oli pimedas võigas ja õudne.

Tüdruk vaatas mõttes. Öö oli lämmatavsoe. Metsa kohal õhetas kuu. Kaugel sool valendas sammal. Soo ääres metsa varjus oli aga pime.

Kartlikult ja kaheldes sammus tüdruk puude all edasi. Tulid söödid, kadakased nõmmed, märjad sookäärud. Midagi säärast polnud ta kunagi varem näinud. Kaugel soos ulgus hunt — pikkamööda, haledalt... Ta hääl lailas õhus ja kadus. Maia jahmatas ning astus kiiremalt edasi.

Jälle kuu kollane helk, jälle kottpime põliste puude all, jälle hundi hale ulung soos... Maia süda peatus rinnas, veri valgus ta näolt.

Ta pöördus kohkunult ja katsus tagasi minna, kuid eksis metsa ning jõudis jällegi soo äärde. Nõrkenult vajus ta pehmele samblale ja purskas nutma.

Eksinud nõiasoo Torgla äärde! Ümber sügavad metsad, metsades hundid ja haldjad, metsade taga mõisade väljad ning sakste lossid! On sügav, sügav põuaöö ja kuu kollane kuma väriseb kääbusmändide oksil...

Ta nuttis kibedalt ja kaua. Soosamblast kerkis niiskus ja pani ta värisema. Ta tõusis uuesti ja astus uimaselt sooserva mööda edasi. Ta vankus mõttetult siia-sinna. Ning suurimal meeleheite hetkel nägi ta kaugel, kaugel taevaranna mustas müüris tulukese helkivat.

Tuli Torgla ääres! Jälle oli Maia elav. Pisarad kustusid ta nutetud silmis. Tuli — kus mujal võis see olla, kui mitte Marguse kodus! Ei olnud muud elutist Torgla lähedal.

Joostes ruttas Maia tule poole. Vahel see värises, kustus ja kadus, kuid helkis siis veel heledamalt. Soo aur ja turba ving pööritasid pead, põõsad rebisid särgijatku, oksad kriimustasid jalgu. Kuid mis hoolis orjatüdruk sellest, rutates vastu oma vabadusele. Talle helkis kaugelt sihituli silma ja süütas sealgi tule särama!

Kuid siis pöördus soorand äkki pahemale, tuli aga välkus paremal — teispool raba.

Tüdruk jahmatas jälle: kaugel oli veel ta igatsetud koht! Kes teab, kummalt poolt sood oli tee lühem. Üle soo ei kannud aga julgus.

Olgugi, et põud oli kõik lohud ja lombid kuivatanud, Torgla oli ikkagi kinnikasvava järve pind. Allpool mättaid, männi ja soojala juuri oli põhjatu sügavus, kuhu ei paista iial päike, kuma kuu ega veere vahust valendav laine. Süsimust silmitu surm on seal.

Aga Maia läks üle Torgla!

Mättalt mättale hüppas ta, kukkus, tõusis ja jooksis uuesti edasi. Täiskuu heledas helgis lehvis ta hame valkjaskollaselt. Eemal tõusis hall suits müürina, kalda puud kerkisid teisal sammastena, peites tule oma hõlma.

Viimaks, viimaks oli Maia üle soo! Ta oleks peagu meeletult maha langenud. Kuid ei, lõpuni tahtis ta kõik kanda! On küllalt aega pu-

hata Marguse juures. Ta tõusis lõõtsutades mööda järsku kallast.

Oli lõpmatu vaikne, otsekui oleks maailm surnud. Maia tundis äkki mõistmatut hirmu südames tuksatavat. Ehmunult piilusid ta silmad ringi, otsides maja, aeda või kaevu.

Kuid puudesalk pühalikus vaikuses oli igilopsakas. Ei küll Marguse kodu lähedal selliseid puid kasvanud... Ülal pea kohal sulas lehestik mustavaks katuseks, mille läbi siit-sealt kuu kuma valgus alamaile oksile. Ei küll Marguse kodu lähedal sääraseid tammi kasvanud...

Korraga vilksatas tüvede vahel tuli. See põles maas murul. Ja ei olnud maja ega põldusid, ei kallakat sooserva. Kivisambana tardus äkki tüdruk kesk ümbritsevat vaikust, kuna ta silmis peegeldus piiritu püha-saladuse-hirm, mis täitis kogu ta väriseva olevuse.

Maas tamme juurte vahel põles tuli, kuid nii vaikselt, nagu polekski ta põlenud. Tule ümber seisid tuhande-aastased hiigeltammed nagu igavesed taeva toed. Nende võimsad oksad olid kõrgel tule ehas üksteisest läbi põimunud, otsekui kaitsedes pühatuld taevaste tuulte eest. Ainult ühest kohast paistis kuu läbi oksade kui kõrge kiriku hämarasse võlvialusesse. Kuu kumas valendasid oksil rohelise samblaga kaetud loomade ja inimeste pealuud, mille hambad kurikavalalt alla naersid.

Pühatuli loitis igavese taeva poole, ja sügavad ning kohutavad on pühatule varjud, mis hä-

mara hiie all värisevad ning inimese hingesse langevad!

Värises pühatule leek, ja sügav ning saladuslik on pühatule kuma, mis välgub vihase jumala raudsel palgel ning verd täisnõrgunud silmis!

Põlise tamme mustavas õõnsuses istus inimesesuurune puuslik. Ta pale ja keha olid mustad nagu põlenud puu. Ta põlvil seisis vaskne kauss hõberahaga ja inimese pealuu. Kollane kuma mängis ta klaasist silmis ja vere ning rasvaga võitud huulil.

Suure jumala palge ees põles tulikahi ja auras musta kuke vereohver. Suurel jumalal oli heameel ja ta ninasõõrmed haistsid seda urja ning ta mustale kivipalgele ilmus rahulolu kuma.

Püha ohvritule ees põlvitas paljaspäine rauk ja hoidis värisevate sõrmede vahel arbuvitsa, mida ei julgenud lõigata. Ta raugenud silmad olid suletud, kuid ta tundis oma murekortsulisel otsmikul jumala raudrasket vaadet.

Tuli värises ja värises vari puusliku palgel ja kahvatas kuma vanakese näol. Värises tuli, värises, ja jumala lahtised hobusehambad läiklesid. . .

Eemal hämaras seisis valges riides naine puu najal, käed ette sirutatud, ja vahtis üle ohvritule jumala palgesse. Ikka laiemaks ja laiemaks läksid vaataja silmad, nad muutusid süga-

vaiks, põhjatuiks ning neis kajastus lõppeks rannatu hirm, nõdrameelsuse otsatus.

Pühatuli värises, värises punane valguse kuma ja värises orjatüdruku süda. . .

Korraga kostis kõrgel tammeladval lehtede kahin ja oksade ragin ning vana öökull tõusis tiivade vihinal kõrgele lendu.

Rauk langes värinal rinnuli tule ette ja oigas:

„Olen ma süüdlane, siis lennaku mu hing ihust kui nool vibult; olen ma süütu, siis viibigu hing minu sees!"

Tüdruk aga kiljatas läbilõikavalt ja tormas hiiealusel edasi. Kui kodukäijal valendas ta hame, juuksed keerlesid ussidena pea ümber, paljad käsivarred olid kaugele ette sirutatud.

Vaikselt kumas kuuhelk tumedas umbjärves; täht üksi värises veepinnal.

Kollane kuu, igavesti vaikne Jumala saar, punane kuma puuladvul ja tardunud umbjärv. . .

Vaikne on järv, vaikne. . . Vaikselt januneb tõmmu sügavus elu järele. . .

Korraga hele naise kiljatus, tume lainete sulin! Kuu kuma purunes, läiklevad ringlained veeresid rõngasussidena üle umbvee. Robin käis läbi ranna roo, must hundikurikas kõngutas ägedalt pead. Siis vaikis kõik. Vaevalt tuksusid veel lained ja liikumine tardus Torgla vete sügavuses.

Vanake lõikas põlvedel tule ees seistes arbu-

puult koore ja laskis selle langeda. Valge pool kukkus peale! Esimest korda kogu seitsmenädalase põua järel! Ja kolm korda järgemööda tuli valge pool peale!

Jumalal oli meelehea oma sulase ohvrist!

Esä langes kustuvas kumas rinnuli pühatule ette. Piiritu rõõm ja piiritu palve värisesid ta südames:

„... Suur, ilmlõpmatu jumal, oh anna, et tuleks meile vihma ja saaksime leiba! Et läheksid pead täis raskeid teri ja saaksime palju vihkusid ja parmaid, palju hakkisid ja kuhjasid ning suur oleks õnnistus leivaga! Et ei oleks katku ja ei oleks nälga, ei sõda ega uputust!"

Punane kuma värises jumala vere ja rasvaga võitud naeratavail huulil. Aga üleval Torgla metsade kohal taevas õitses juba koidu puna. Piiritu palve värises Esä südames:

„... Nii kui päike tõuseb, kuu kasvab, meri äärte tasa täidetakse, — nii rõõmusta sina meid, suur looja, ja anna palju leiba ning vala meie üle välja kõiksugu andide rikkust! Nii kui pääsuke päärib, nii kui siid venib — nii pikenda meie päevi! Nii kui mets mängib ja mäekesed hõiskavad, — nii olgu meie elu!.."

*

Päike tõusis endiselt. Endiselt põletas ta maad ja oli lämmatavam kui kunagi varem. Endiselt käisid inimesed punetavate silmiga ringi ning nurisesid jumala peale.

Aga siis ometi... Ämblik istus kesk pesa ega joosnud enam võrkusid mööda. Pääsukesed päärisid järve kohal ning puudutasid tiibadega vett.

Ja siis ta tuli, see kauaigatsetud pilv! Must ja kohutav oli ta kui hiigelnahkhiire tiib. Tulised jooned sähvisid ta südames, nagu oleksid seal tunglad tuules keerelnud.

„Issand, sina oled armuline!" hüüdis õpetaja ja pani käed kokku.

Ja siis saatis ta kellamehe torni ning käskis helistada nagu siis, kui sünnib õnnistegija.

Ilus oli altar põllukivil. Selle taga seisis õpetaja ning ta ees põlvitas kokkutulnud rahvas. Pühalikult lõid kellad, ja kui esimesed tilgad kangel pikse mürinal maa peale langesid, kostis rahva laul üle välja:

Au, kiitus olgu igavest
Kolmainu jumalale!

Ja siis rõkkas taeva poole:

Kõrged uksed lahti minge,
Siionisse laske mind:
Rõõm siis täidab minu hinge —
Issand, siit ma leian sind!
Siin näen sinu palet ka
Paistvat vaimu tulega.

Ja lõpmatute välkude valgel ja vihmavalingul tõstis õpetaja käed ja õnnistas rahvast ning põldusid nagu Noa pärast veeuputust.

Aga vihma sadas ja sadas, kuid inimesed ei tunnud, kuis nad läbimärjaks said.

Sel ajal seisis Esä onni ees ja vaatas kaugele üle Torgla, kus sinas Jumala saare püha hiis. Põlev soo auras voolava vihma all kui hiiglakütis.

5

Jälle helendas päike. Taevas ujusid juba valged sügispilved, kuid maa lõi alles haljendama, nagu oleks uuesti kevad tulnud. Põuauni oli möödas. Inimesed ei tahtnud veel uskudagi, et olid pääsenud surmast ning hukatusest.

Aga siiski — tühjadel põldudel kõndis luitunud, punaste silmadega nälg ja vaatas küla poole. . .

Margusegi peast auras raske põuaudu. Kuid midagi jäi sinna, mis ei hääbunud ega surnud, mida polnud võimalik millegagi tappa. See oli igatsev, otsiv mõte. Ainult hetkeks koormas teda tume mure Maia pärast, kes oli jäljetult ja jäädavalt ei tea kunas ning kuhu kadunud. Kuid siis kustus seegi ja varsti polnud orja armastusest enam muud kui udune mälestus. Otsiv ja igatsev mõte aga pöörles ja rabeles silmitu kutsikana, langes maha ning tõusis uuesti üles.

Kui nädala teopäevad olid mõisas tehtud, asusid Esä ja Margus jällegi oma põllu kallale. Kuid suurt polnud siin teha. Sest vilja asemel kõlkusid nurmel kasteheina kulukad ja kahise-

sid tuules tasa ning haledalt. Vaikselt ja roidunult tegid mehed tööd, teades, et nälg ikkagi tuleb.

Kui nad aga õhtuti lävel istusid ja piipu popsisid ning hämarduvale Torglale vaatasid, mille taga taevas veel loodes kumendas ning roosad udupilved ujusid, siis tärkasid kummagi peas salajased mõtted. Aeglaselt liikusid nad neis madalais pealuis, ilmusid alguseta ja kadusid lõputa nagu roosad aurupilved Torgla kohal.

Kaugel järvede kallastel laulsid hallid kured lõpmatut laulu. Hämaruse lained kerkisid metsade kohal. Jumala saare hiie latv mustas ehapunalises sügistaevas.

Mehed istusid onni lävel mõtteid mõlgutades. Pilt pildi järel tõusis Marguse peas.

. . . Taevas ujuvad valged ja hallid sügispilved. Nende taga sinab põhjatu sügavus. Pilved aga ruttavad ikka kiiremini ja kiiremini ning võtavad ikka imelikuma ja imelikuma kuju.

Maa peal lainetavad viljaväljad, läigivad veteavarused, mühavad metsad ja kohavad linnad. Inimesed seisavad väljadel reas ja lasevad kõrsi langeda. Aga higi voolab. . . voolab igavesti. . .

Siin on külad ja kirikud, see siin maa ja too seal üleval taevas. Kõik on nii selge ja nii arusaadav.

Kuid — mis see pöörleb seal kumisevas peas ja mis see nutab nii haledalt, haledalt rin-

nas, kui silmad kõrgel taevas lendavate sügispilvede poole vaatavad?

. . . Selgel talveööl siravad tähed taevas ja üle lumeväljade lainetab kuu rohekas valgus. Kaugel küngaste taga heliseb aisakell ja laulab killamees jumalalaulu haleda, peene häälega. Kõrgel säravad Sõelatähed, Härjad, Vanker, värisevad pea kohal Linnutee tulukesed kui helkiv helmeste rida. Kuu näib suurenevat ja vähenevat, taganevat ja lähenevat; vahel on ta kollane, siis kahvatu-valge, siis uuesti rohekasudune.

Jah, seal on tähed ja seal on kumav kuu, kuid mis on nende taga, teispool tähti, teispool kuud? Seal olla taevas, olla õndsate riik ja igavene paradiis. Ja kui ka need on, — mis on siis teispool neid? Mis on kõigest sest eemal, mida me tunneme ja mille nime me teame? Kui seal midagi pole, mis on siis „ei midagi"? Me pole seda iial näinud, mille nimi oleks „ei midagi". Mis on sealpool otsatust?

Sellepärast vaatavad silmad kõrgesse taeva sinasse, aga rinnas väriseb midagi valusalt, valusalt, ning tahaks lennata isegi ühes ruttavate sügispilvedega kuhugi kaugele, kaugele, — sinna, mille nimegi ei tea. . .

. . . Kui Margus oli alles poisike ja mõisa härjakarjasena käis Turmavere söödil, siis istus ta sagedasti lumivalge Karja-Otiga tuhande-aastase tamme all. Vana karjus vestis endisist vaenuajust ja sõdadest. Siis sõitis kuningas Kaarel

üle sellesama Turmavere söödi, aga all soos jäi rappa kinni ja kaotas saapa mudasse. Oti isa oli kuningas Kaarlile oma saapa annud. Pärast aga kinkis suur kuningas saapatäie kuldtukateid karjase isale.

Margus nägi veel nüüdki lävel unistades, kuis suur kuningas Kaarel kõrge valge hobusega läbi soo kihutas, nii et saapad kaotas. See oli ammune, muinaslooline, ja ometi veel nii imelikult lähedal.

Jah, kord oli Margus tosina-aastane poisikene ja kuulas Karja-Oti lugusid. Seegi oli kord noor olnud ja selle isa oli kord kuningas Kaarlilt saapatäie tukateid saanud. Oli kord kuningas Kaarel, pidas pikka sõda, aga enne teda oli juba palju kuningaid ja palju sõdu olnud. Ta isegi saab vanaks, sureb kord, aga pärast teda sünnivad uued inimesed ja surevad jälle ning ep ole mingit muudatust igavesest ajast igavesti. Jah, kord tuleb küll viimnepäev, maailm saab otsa. Aga mis tuleb siis pärast viimsetpäeva ja mis tuleb pärast seda, mis pärast viimsetpäeva tuleb? Kunas on igaviku algus ja kunas ta lõpp?

Oi, kuis me kardame otsatust ja igavikku, sest et see me mõistusest üle käib!

Sellest on sinistes silmades, mis lendavate sügispilvede poole vaatavad, nii palju leina ja haledust, igatsust ning hirmu...

Tuhanded pildid kerkisid Marguse ees, millele ta ei leidnud seletust, ja tuhanded küsimu-

sed, millele polnud vastust. Ta oli kui liivaterake mererannal luite taga: kuulis elumere võimsat mühinat ja aulide kisa teispool künkaid, kuid ei näinud merd ega aule. Suure sügistormi lained käivad mürinal üle käprade ja nasvade, aga luite taga lamab liivatera ja kuulab lõpmatut mühinat...

Kui muinasjutt on inimese elu: Kuskil metsa sügavuses ärkavad imelikud lilled. Heledalt õilmitsevad nad nagu tähed taevas, kuid koiduni on nad ammugi kustunud. Kes teab, et nad kord on õitsenud? Kustunud ja kadunud... aga ometi lõkendasid nad nii heledalt kui tähed taevas... kustunud ja kadunud...

Marguse kõrval künnisel istus kössivajunud halli näoga vanamees ja vaatas tuhmel silmil jalgade ette. Mida mõtles ta? Võib olla, oma noorusest, vaesest elust või inimest ümbritsevaist saladusist. Kuid võib ka olla, et ta millestki ei mõelnud, vaid ta saja-aastases kolbas liikusid ainult värvitud ja vormitud mälestused nagu nahkhiired mahajäetud templi võlvide all. On nii vaikne ja pime, ning kesk seda pimedust ja vaikust kuuldub korraga, kuis võlvikaarel puhkav sääsk haledalt kisendab: nahkhiir on ta tabanud. Nii on ka vanaduses unistava inimese peas pime ja vaikne. Kuid äkki tunneb ta, kuis rinnas miski haledalt torkab. See on mineviku valuhaav, mida nahkhiireline mõte lenneldes puudutas.

Meeste silmad vaatasid liikumata Jumala

saare poole, mille taga eha veel vaevalt punetas. Püha hiie ladva piirjoon veretas.

. . . Vihmust hoolimata põles Torgla kuivanud külg edasi. Siin ja seal tõusid samblast suitsusambad ja heljusid pahaendeliselt üle soo. Siin ja seal jooksid tulejooned üle laugaste, ilvesheina valged nupud põlesid puuvilla kombel ning kadakaoksad ragisesid käredalt. Miski ei takistanud tuld. Sügavas pinna sügavuses hävis saladuslikult see, mis oli aastatuhandete jooksul niisama saladuslikult sündinud.

*

Ühel sügisõhtul istusid Esä ja Margus jälle onni lävel mõtteis. Kui vanamees silmad üles lõi, nägi ta Jumala saare kohal imelikku valgust. Puude oksil keerlesid väledad tuleleegid, sädemed pudenesid ja tuli kustus. Kuid varsti tõusis ta teises kohas uue jõuga ning lõi lainena kõrgele. Mustav suitsupilv pahvas tumeneva taeva poole.

„Isa, pojake, vaimuke!..“ karjatas Esä, kuna ta käed ja jalad hakkasid värisema. „Jumala saar põleb!..“

Ja siis ruttas ta tuigerdades kallakut mööda alla ning kadus tõusvas hämaruses.

„Esä, kuhu sa lähed, kuhu?“ hüüdis Margus.

Kuid ta hääl kustus vastuseta ja ümber jäi vait.

Saar aga põles. Üle laugaste oli tuli kulu mööda sinna läinud ja nüüd ta põles. Poole tunni pärast seisis saare kohal määratu valgussammas kui tuldpurskava mäe leek. Öö oli sügisene, pilkaspime. Punased varjud jooksid üle soo, taevasse tõusis eha ja aegamööda ilmus sinna ka valkjaspunane rist, mis ulatus ühest taevaservast teiseni...

Margus jooksis meeletuna sool edasi-tagasi, langes laugastesse, ringutas käsi ja kisendas appi.

Aga saar lõkendas, sädemed tuiskasid taevasse, tuhapilved tõusid õhku ja tõusev tuul kandis nad kaugele lõuna poole. Soo ümber seisvate metsade ladvad kumasid veripunaselt. Ikka suuremaks kasvas eha taevas. Neli heledat sammast ülenesid saare kohal ja nendel kangastus uus saar, otsekui endise vastuhelk.

Kured keerlesid kisaga õhus. Hundid seisid salkadena hõõguva soo kaldal ja vaatasid saare poole, hambad irvi ning silmad leekides. Ja üleval suitsu ning sädemete meres keerlesid kisavad linnud, tiivad tulikahju kumast punased.

Esä, kas jõudsid sa appi oma hävinevaile jumalaile või langesid sammasteelt mustavaisse laukaisse?

Kõrgel taevas kumas rist. Tõesti, keegi oli jumalate juurde jõudnud...

Kui päike tõusis, oli maailma süda — Jumala saar — kadunud. Inimesed olid oma Ju-

mala saare pilvedele tõstnud, kus nad vaimus kummardasid. Aga... vahest seisid need nägematud valgussambad endise saare kohal...

Ja kui päike tõusis, leegitses kogu mets Torgla soo ümber. Kümned verstad olid lainetava tule all. Üks hoog tuli teise järel. Suured suitsupilved kohisesid tormava tuule ees.

Hundid rändasid põhja poole. Aga mõne päeva pärast venisid suured kurgede, neppide ja pistrikkude parved lõunakaarele...

6

„Kluk, kluk!" langesid veepiisad niiskelt võlvilt. „Kluk, kluk!"

Ühetooniliselt kõlisesid rauad vastuseks. Lossi keldris oli pilkane pime. Ja kesk seda pimedust kõndis Margus kivisamba ümber. Rauad kõlisesid ta jalus, aga ülevalt võlvilt langesid pisarad.

Viha pärast härra varanduse põletaja, nõiduja, jumalasalgaja ning libahunt oli vangis ja ootas kohut. Kaua polnud see kelder enam kuulnud raudade kõlinat. Mööda olid rüütlite ajad, mil vaenlasi maa all kivikeldreis nälga suretati. Mööda olid vägimeeste ajad ja väikesteks olid rüütlite vaenlased jäänud: teopoissi nuheldi tallis vitsadega, ei teopoisil olnud aega keldris kinni olla.

Tunnist tundi ja päevast päeva kõndis ju-

malasalgaja, ei oodanud midagi ega kartnud kedagi. Isegi mõtlemise oli ta unustanud. Kuid kui ta maha istus, siis hakkas vaikus ta ümber metsikult kihama ja keema, kostsid ohked ja oiged ning koledad pildid kerkisid ta palavikuliste silmade ees. Siis hüppas vang üles, jooksis oma kivipuuris ühest teise, kisendas appi ja peksis raudadega vastu müüre. Siis ütles vangivaht, et nõiale kuri peale käib, ja luges värisedes issameiet.

Ja tõesti, ühel päeval tuli kuri tema juurde, istus ta ette, ja nad hakkasid juttu ajama.

„He he hee!" naeris kuri, ja ta naer oli nii, nagu oleks rida pisikesi kerakesi mööda siledat lauda veerenud. „Inimene?! Sina oled siis inimene?! Rumalus, midagi ei ole: ei jumalat ega kuradit, ei head ega halba, ei algust ega otsa, inimest ega maailma! Midagi ei ole. Kõik on ainult unistus. Olematu loom näeb olematut und olematuist asjust!"

Ja nad naersid, ning nende naer oli nii, nagu oleks kuskil pilkases pimedas ilmotsatut lauda mööda pisikesed kerakesed veerenud. Ja neil mõlemail oli heameel, et neid olemas polnud.

„He he hee!" naeris kuri.

„Ha ha haa!" vastas vang, ja nende naer rõkkas keereldes ja tantsides nende pea kohal ning kadus võlvialuste sügavuses. Aga kuri sosistas Marguse kõrva:

„Inimesed vannuvad ja paluvad, naeravad ja nutavad ning hammustavad üksteisel kõrid

ristteil läbi... Aga vaata, mina istun kirikutorni kuke seljas ja naeran iga ilmakaare poole: he-he-hee! Ja mis võib olla suurepärasem kui naerda! Ja mis on ehitamine tulikahju vastu! Mis on otsimine, igatsemine, töö — kõige eitamise, hävitamise, erapooletuse täiuse vastu! Las minna, nagu läheb! Ei ole see suur, kes mõndagi võib, vaid see, kes suudab mitte midagi teha. Oo, süüa oskab igaüks, aga milline jõud peab sel olema, kes roogade juures istudes nälga sureb, maja ukse ees ära külmab, kõrge puu otsast langeb ega püüa okstest kinni võtta! Mis võib suurepärasem olla kui naermine, kui su elu ja surma üle otsust tehakse! Milline jõud on ühes langevas kivis, kui ta mõtlemata ja aset otsimata läbi õhu lendab! Ei oleks maakera, kuud, tähti ega päikest ees — ta lendaks igavesti, i—ga—ves—ti! Niisama võimas oleks inimene, kes oleks täieliselt erapooletu enese ja teiste vastu... Tõesti, suur ja sügav on ühe rõõmsa kuradi mõttetarkus, kes kirikutorni kuke otsas istudes väiklase ja rumala jumala peale alla naerab!"

Kuri ja inimene — see on inimene ajas enesega juttu, ja ta mõtted liuglesid kui mustad vaeraslinnud, kes noodapulladena reastikku sügavail mere voogudel ujuvad.

Margus kõndis, ja ta silme ees kerkisid mälestused läinud ajust: Kuskil Torgla soo ääres elas teopoiss pool-hullu vanamehega, orjas, tahtis naist võtta... oleks ise vanaks läinud lõp-

matus orjuses ja viletsuses... ja oleks kord surnud ja maha maetud... ning siis oleks kõik otsas olnud. Kui vilets on ühe inimlooma elu! Mis võib olla rumalam kui enese-alalhoiutung, tung elada ja mitte kaduda! Ja jõuaks ta niiviisi tahta, et iganes ei kaoks, ei sureks, siis maksaks tahta! Kuid ära kaob ta viimaks ometi! Kuradil on õigus: küll peab see üks vilets loom olema, kes tahab, mida ei jõua, ja ei taha, mida jõuaks!

Aga ühel päeval tuli Marguse juurde t e m a, kuradi vastand. Musta sambana seisis ta vangi ees ja hüüdis:

„Inimeselaps!"

Vang hüppas üles, sirutas rusikad välja ja kisendas:

„Ah sina see oled! Ah sina! Sina, kellest ma ei tea, kas sa olemaski oled, kuid kes sa kogu mu rumala elu oled purustanud, mind sest unenäost äratades! Ära karda mind, ma ei vihka ju sind. Sest mis on üks jumal, et inimene teda peaks vihkama, inimene, kes ta ise vahest loonudki on! Ja ometi—kui sind ka olemaski pole — ikkagi oled sina ses süüdi, et inimene end alles hoiab. Sina oled see, kes enesehoiutungi kinnitad ja enesehävitamist keelad. Ja see on see kõige suurem vaenlane inimesel! Sina olla inimese elama pannud ja üksnes sinul olla õigus teda kaotada! Sinul! Ära neetud olgu sa, ära neetud!"

Aga t e m a naeratas, sest ta tahtis näha,

mis teeb üks mässav inimene ometi ilma temata, temata, kes on maailma sünnitav energia, loov ja edasikandev! Ta naeratas ja ütles:

„Armas inimeselaps..!"

„Ah sina naerad! Sina naerad veel!"

Ja vang tormas tiigrina edasi. Ta käed olid kui raudhaagid, ta hambad risti ja ta silmis ääretu vihaleek. Ta hüppas t e m a kõrri kinni, surus ta enese alla ja kägistas ära! Oi, kuis t a rabeles, vastu peksis, palus, kisendas ja heitles! Aga mis hoolib vihane inimene jumala palvest! Vähe halastavad jumalad, inimesed — ei iialgi! Tühjused tormasid heitlejate pea kohal kokku, pealpoolpilvine pikne mürises ja raksus, ja just kui Siinai mäel, nii oli siin uus arvetegemine. Aga inimese raudsed sõrmed tungisid t e m a kaela ning kägistasid ta ära...

Siis oli inimene surnud. Sest ta oli oma jumala eneses kägistanud.

Ta surnukeha kohal sumises igavene vaikus, aga ümber venis tühjus — nii suur ja lai kui ainult igavik, nii pime, mõõtmatu, ja siiski nii kui ainus silmapilk.

Inimese pärani silmad vaatasid mustavasse tühjusse ja näisid veel pärast surmagi valusalt igatsevat ning küsivat:

„Aga mis siis, kui seal üleval ja seal all... ometi midagi on? Mis siis... jah, mis siis..."

„Kluk, kluk!" langesid pisarad külmalt võlvilt. „Kluk, kluk!"

1905.

OMA PÄIKESE POOLE.

MEIE AJA MUINASJUTT.

Need on vist suured lained olnud, mis kord kohinal üle maa veeresid ja siis hangusid. Siia on ümmarad künkad, siia vaiksed orud siniste järvedega, aga siia tasased ja lagedad nurmed ning arud jäänud.

Uinudes ujub tuul laial lagendikul. Uniselt kõlguvad kõrred õhus ja kahisevad unelaulu. Sinised orujärved on nagu hangunud klaasist. Nad peegeldavad ainult valgeid põuapilvi ja kallastel kasvavaid toomingaid, sangleppi ning keerlevaid viinapuid. Ja järvede kallastel kõnnivad pikajuukselised mehed ja loevad — testamenti, ning liiguvad noored naised, vagad ja õrnad kui inglid, ning laulavad armastusest — jumala vastu.

Üksnes kõrgete raudmägede harjul müriseb vihane marutuul ja mäestiku männid oigavad ning painduvad maani. Üksnes siin kasvavad

raudsete südametega mehed, ja naised õpetavad lastele, kuis hõõguvalt armastada ning vihata. Oma raudmägede harjult näevad nad vabalt elu vägevat voogu, ja nende mägede tipud punavad päikese tõusul juba siis, kui all orus alles pilkane pimedus valitseb ning nahkhiired kahinal lendlevad.

Kuid vait ja vaga on lageda peal. Ja loetakse testamenti ja lauldakse jumalale ja puuakse võlla ning surrakse nälga. Ja vait ning vaga on lageda peal.

Kuid surijate oigamiste ja laulikute viiside vahele kostavad imelikud muinasjutud. Need on jutud eksinud inimestest, kes mägedel pidid sündima, kuid orus on ilmale tulnud. Nende hingedesse on jäänud aimus marutuulist, on jäänud mälestused raudseist mägedest. Ja kui kõik maailm hallil lagedal on endasse uppunud, kui kõik nurmed ja nõmmed on täis võllaid ja taevas preestrite ohvrisuitsust must, — siis helendavad vähemalt veel nende hingekõrgused, ja nad kuulutavad kõigile aheldatuile uut elu.

Jaokest ühest muinasjutust tean mina, nagu salmi pikast laulust, mil pole algust ega lõppu. See on lugu raudmägede kangelasest, kes oli uppuval lagendikul sündinud.

*

Lagendiku serval istusid noormees ja tütarlaps üksteise ümbert kinni hoides ja vaatlesid linna, mille kohal juba õhtune udu heljus. Sealt

tulid nende poole kisendavad ja oigavad hääled. Kaugemale jõudes hajusid nad õhus ja kustusid magavas lepikus. Nad õõtsusid tuska ja kurbust jahedasse sügisõhku, ning see lasus veskikivina rinnale. Hing igatses midagi öelda, kuid seegi kustus rinnas hääletu oigena.

„Kuuled, kuis nad hõiskavad!" ütles tüdruk.

„Ja kuis nad oigavad!" lausus noormees ning osutas käega linna poole.

„Kui imelik on see kõik: see sügisene taevas, ruttavad pilved, siniõhk, see mets ning meie..." mõtles tüdruk jälle kõvasti ja keerutas segaselt käega õhus, nagu midagi näidata tahtes.

„Ja need risti hambad seal all linnas... surijate näod... viletsus ning hall nälg..." rääkis poiss ja vaatas kortsus kulmul enese ette maha.

„Miks räägid sa alati nii tõsiselt ja kainelt? Kas me ei võiks ometi üksikuil hetkilgi oma lendavast elust lahtisi silmi und näha, minu armas, minu ainus?"

Ja naine võttis noormehe kaela ümbert kinni.

„Und näha, — kui kogu meie elu on juba üksainus uni? Mis on meie hetkelised uned selle suure ülemaailmse une vastu! Kas sa ometi ei aima, et see meiegi pähe ja rinda tungib? Kas sa ei näe, et kui me armastades teineteise silma vaatame, siis unejumal oma õnnis-

tavaid käsi meie üle laotab? Iga minut, mis me e n e s e l e anname, selle oleme unejumalale ohverdanud."

„Kas me ei tohi siis kunagi midagi enesele anda? Mitte silmapilkugi elus? Kuidas see ometi on, minu armas, minu ainus?"

Ja tüdruk vaatas küsides üle lagendiku.

„Enesele anda, — kui me kõik teistelt oleme saanud! Ainult sellepärast, et teised on, oleme seda, mis oleme. Ja me peame ühiskonnale kõik jälle tagasi maksma, mis oleme saanud, ning ta selleks tegema, milleks ta peab saama."

„Nõnda oleks ju ometi parem, kui meid polekski," naeris naine.

„Ah, millist rumalust sa räägid!"

Ja mees viskas pahaselt pea selga ja vaatas poolsuletud silmil üles, nagu midagi arvestades ning kaaludes.

Ka tüdruk vaatas lendavate sügispilvede poole ja unistas millestki värvilisest ning laulvast. Ja natukese aega vaikisid mõlemad. Siis ütles tüdruk tasa, surudes poisi pead oma vaevalt kumera rinna vastu:

„Tuleme ära sealt möirgavast linnast, minu armas. Tuleme ära ja lähme sinna alla nende küngaste vahele orgu. Ja sinna teeme enestele maja ja elame seal kahekesi, minu armas, minu ainus. Vaata," — ja ta osutas käega — „kuis need mäekesed haljendavad! Roheline muru on kevadel valgete lilledega kaetud kui taevas täh-

tedega! Sinna teeme oma maja — oru nõlvale, kus need toomingad kasvavad. Ja maja ees voolab allikas alla orgu. . .“

„Vaiki, oh narrikene!“

Ja noormees silitas tüdruku kullakarva juukseid.

„Ja selle allika ääres toominga all istume meie, vaatame läbi kollaste lehtede tuhmuvasse taeva, kuni seal juba tähed vilguvad. Ja kui siis juba õieti hämaraks on läinud, siis astume teineteise ümbert hoides haljale künkale ja vaatame sinnapoole, kus elektri eha taevakaart roosiliseks värvib, ning ütleme teineteisele:

„— Vaata, seal lõviaugus elasime kord. . .“

„Ära räägi sellest, kullakene! Iialgi ei saa seda, mitte iialgi!“ ütles noormees hambaid valusalt kokku surudes.

„Ja mina ütlen:

„— Minu armas, vaata, kui õnnelikud me oleme, kui kogu oma elu enestele anname. Mis puutuvad meisse vabrikud, masinad, elekter — kõik, millega inimest piinata ja puua saab! Elame enestele, minu armas, minu ainus. . .“

„Ja sina ütled:

„— Ma ei teadnud, et sind nõnda armastan, et tunnen, nagu lõõmaks mu rinnas määratu leek, ja silmist tuiskavad sädemed, kui sinule vaatan. Elame enestele, minu armas, minu ainus. . .“

Poiss tõusis ärritatult, astus paar sammu edasi ja lõi pilgu alla linnale, mille tornid veel

päikesekullas kiirgasid. Päikesehelk langes ta vihasele palgele. Ta lahtised juuksed läksid punaseks ja silmist põrkas terav kiir tagasi.

Naine vaatas teda nagu palvetades, käed koos ja palgel õnnis ilme. Ta nägi, kuis mees käega üle lauba tõmbas, ja arvas märkavat, kuis elektrisädemed mehe juustest käesse kargasid.

Linnast kostis endiselt tume, soiguv hääl. Tornid ja loodepoolsed seinad õhetasid tulevärviliselt, kuna pikad aknaread põlesid. Kauged agulid kadusid sinisesse uttu, mis aeglaselt jõel kerkis ja laiali õõtsus. Taevas linna taga oli must. Ainult pea kohal tukkus paar väikest pilvesagarat, nagu lennul peatunud.

Tuul, mis oli sügiseliselt tormanud, rauges õhtu eel.

Mehe palge piirjoon põles. Päike suudles lahkudes ta noort otsaesist.

„Mis sa mõtled?“ päris tüdruk hirmul.

„Mis ma mõtlen? Kui sa tahaksid sest aru saada!“ — ja ta tõmbas käega üle lauba. „Ma mõtlen sellele elule, mis nagu saladuslik muinasjutt meist mööda kohiseb ja mida me iial ei või mõista. Mõtted tulevad — tuhandetiivalised, kiirgavad ja säravad, — kohinal lendavad nad üle mu pea. Ja pea huugab ja veri keeb ning lainetab otsekui ilmameri tormides. . .“

Ta murdis lepa küljest lehe ja tõmbas aega mööda ribadeks.

Tüdruk tõusis, võttis poisi käest kinni ja kummardas õieti ta palge lähedale.

„Ja minule ei või sa oma mõtteid öelda, — sest ma ei saa aru?“ küsis ta.

„Miks räägiksin sulle neist mõtteist, mis võitlust ja tuld igatsevad? Sulle, kes unistad veel majakesest oru kaldal ja selgest allikast? Kes näed und sellest, kuis seal majakeses kaks inimest kui tuilindu elaksid ja küpsetatud kartuleid sööksid?“

„Ei, ei, — millal rääkisin ma seda? Aga ometi — rahulikku elu mõtlesin ma. Õnne arvasin ma rahus olevat, armastuse — unistavas õhtu vaikuses. „Sest õnn on liikumine, mis seisuks on muutunud. . .“ ütles keegi. Nii arvan ka mina. Aga sina otsid tormist õnne, mõõgateralt tuld tahad sa näha. Seal on sinu mõtted.“

„Oh, ikka see isiklik õnn!“ naeratas noormees. „Murdvas, mustavas tormis pole õnne — ei sinule, ei minule.

„Ja ometi otsid sa tormi?“

„Ei, mu kullakene, see, mida mina otsin, on sealpool tormi. Ainult läbi tormi otsin ma rahu. Päriksime ka oma esivanemailt kulda ning kuulsust, — ühiskondliku tasakaalu õnne ei päriks me ometi mitte. Ka see, mis mina otsin, on õnn, on rahu, on liikumine, mis seisuks on muutunud — seal — kuskil kaugel. Selle põlve rahvas arvab oma rahu pärinud olevat. Kuid mina usun midagi muud. Mingem tormisse ja lunastagem võitluse läbi enestele rahu!“

Nad liikusid aeglaselt mööda nurme nõlva. Poiss oli käe tüdruku õlale pannud ja vaatas pimedusse, mis nagu tuhandepäine lohe linna tornide tagant tõusis ning oma nahkhiiretiivad üle taeva laotas.

„Ja selleks lähed sina tormisse?"

„Selleks, selleks!"

„Ja sa loodad oma rahu leidvat?"

„Mina leian. Aga need, kes pärast tulevad, ei saa rahul olla meie põlve võiduga. Nemad tungivad jälle edasi, võitlevad ning võidavad. Ja nii on elu."

„Kui imelik... kui muinasjutt..."

„Kui lihtne, kui luuleta..."

„Aga need, kes oma nooruses läinud põlvede pärandiga lepivad —?"

„Nemad — on hiljaks jäänud sündima. Nad oleksid pidanud siis tulema, kui läinud põlv oma sihti alles ees nägi kumendamas. Ja nende vastu me lähemegi võitlusse! Nagu tulesammaste rida kesk pimedat ööd — tõustes, vajudes — edasi, edasi!"

„Edasi, edasi..." sosistas naine. „Edasi, edasi... oma aadete valgel... oma päikese poole... edasi, edasi..."

Nad seisid lagedal väljal: üks — täis nooruse usku, valmis oma rada raiuma, ja teine — täis imestavat argust mõtete ees, mis ta ümber kohasid. Nii seisid nad seal, ning õhtu levitas oma tiibu nende üle. Päike oli kustunud, ja tuhandepäine lohe roomas kõrgele taevale. Aga

nemad seisid seal ning vaatasid tuleviku teedele.

„Ja sina lähed siis linna, oma tormisse?“ küsis naine.

„Jah, sinna lähen mina.“

„Sinna külma, südameta linna, mis nagu vangikoda su neelab, — sinu, kes sa talt armastust nõuad... Ja siis peame seal kui kivisambad teineteise kõrval käima — nii külmad, külmad... Istume, kullakene, veel enne, kui läheme... Veel minut unenägu, veel õnne teineteise najal...“

Nad istusid lepapõõsa äärde, teineteise ligi.

„Minu armas, minu ainus!..“ sosistas tüdruk, pead poisi põske vastu lastes ja käega ta kaela ümbert võttes. „Suudaksin ma need kortsud su otsaesisealt suudelda ja su mustad murelinnud ära hirmutada!“

Poiss laskis pea väsinult tüdruku sülle ja sulges silmad.

„Minu armas, minu ainus!..“ sosistas tüdruk. „Sinu pead tahan ma paitada, mis juba nii noorelt on väsinud tööst ja võitlusest... Mäletad, kui me tutvusime, siis oli kevad ja su peas olid hallid juuksed — kaheksateistkümneaastasena. Ja siis olid sa külm ja trotsiv talve külmast ning tööst. Nüüd on sügis, aga hallid juuksed on kadunud... Mäletad, õhtuti tulime siia lagendikule ja nägime und teineteise najal, kuni pimedaks läks... ja sa panid oma pea mu sülle ning ma silitasin su juukseid... ja

siis naersime mõlemad pärast, sest see oli rumal ning lapsik... Ja nüüd on sügis, ning sina tahad uuesti ellu tormata. Nemad ootavad sind, neil on rauad su jaoks valmis... ja sa lähed ometi sinna lõviauku... Minu armas, minu ainus..."

Ja siis olid nad sõna lausumata vait. Pimeduse hõlmas sulasid nad üheks koguks.

Korraga käis kõle tuulepuhang üle lagendiku ja viskas paar rusket lepalehte noormehe juustesse.

„Otsas on unenägu!" ütles mees järsku ja tõusis.

„Otsas on unenägu..." kordas tüdruk jahmudes. „Otsas on muinasjutt..." Siis võttis ta mehe käest kinni ning tõotas aegamööda ja vaikselt, selle silmisse vaadates: „Mingem, aga mina tahan sinuga tulla, mina tahan sinuga olla, igal pool ja alati, ning sinu päikesed peavad minu päikesed olema."

Ja siis astusid nad käsikäes tühja lagendikku mööda, ja nende ees kesk määratut pimedust oigas sajatuhande kiirgava silmaga linn.

Üleval aga värisesid tähed otsekui tundmatu sõjaleeri loetlematud tuled.

1905.

UNEDE KURISTIK.

1

Ma ärkasin jälle: ei olnud rahu neil hirmsail öil!

Olin jälle üht ja sama und näinud, koledat ja painajalikku:

Lumist lagendikku mööda sõitsid ratsanikud hääletult. Hobused kahlasid põlvini krobedais hangedes. Mehed olid käed vaheliti varrukaisse pistnud ja hoidsid hämaras tuhmilt välkuvaid mõõku kaenla all. Jäises külmuses valendavat auru välja hingates piilusid nad sompus nägudega eneste ümber üle halli, elutu maastiku.

Kui tühjaks oli maa jäänud! Kui õudsed olid väljad! Puud seisid, raagunud ja mustad, lumiste põldude vahel. Siin-seal mustasid puude ja hangede keskel madalad majad halli öise taeva all. Kuid ükski tuluke ei vilkunud

neist pisukestest akendest, ja kui ratsanikud juurde sõitsid, oli kõik surnud.

Nad avasid väravad ja sõitsid õuedesse ning peatusid uste ees. Ükski koer ei hüpanud neile haukudes vastu ja ühegi akna taga ei valendanud unest ehmunud pale. Nad tulid hobuste seljast, sidusid need aia külge ja astusid üksteise järel sisse, paljaid mõõku pimedas enese ees hoides.

Nad läksid rehe alla. Väratite vahel tõmbas tuul, pimedas kuulsid nad lund saabaste all rudisevat. Üle kõrge läve kobasid nad rehetuppa. Siin oli kottpime, lõhnas turba ja kerise järele, õled kahisesid kesk hauavaikust jalge all muldpõrandal. Nõgised parred pea kohal liigahtasid külma käes.

Siis läksid nad elutuppa. Läbi jäätunud akende paistis ähmane valgus, heites põrandale raamide varje. Nad kobasid suurt saviahju, — see oli jääkülm. Nad pistsid kinnastes käed vooditesse, — õled kahisesid nagu lehed. Mitte üht hinge! Siis istusid nad suure perelaua taha, ülestõstetud kaeluste ja paljaste relvadega, ning vaikisid kaua.

Seal mustasid nende pead kõrgete kübaratega akna ähmases õhetuses. Nende suud hingasid jääkülmas ruumis aurupilvi. Vaikides vahtisid nad üksteisele otsa. Nende peninukikoonud noogutasid: mitte üht hinge! Maa oli tühi nagu mets. Ööd-päevad olid nad otsinud, ilma

hingelist leidmata. Inimesed olid surnud — viimseni!

Vaikus kasvas, lume valgus virvendas, tuba läks võikaks — jääkülm tuba niiskuse ja savi lõhnaga. Muldsest põrandast tõusid muldsed lõhnad. Ratsanikkude paljad mõõgad helendasid ähmaselt laua kohal, — nagu hiiglanõelad, nagu linakraaside piid.

Võikus kasvas, muldsest põrandast tõusid muistsed lõhnad, imelikud, õudsed. Mõõgad värisesid laua kohal. Nüüd ei helendanud nad enam: nad hakkasid otsekui roostetuma, ruttu ja tihedalt tõusid rusked laigud nagu pisarad. Need veeresid ülevalt alla, — ah, need olidki pisarad, rusked verepisarad!

Mõõgad tilkusid verd, veri voolas mõõkadest, kohises veri pikkadest mõõkadest, — nagu nõeltest, nagu terasharjast, nagu linakraasi piidest! Ja mul oli hirm, sõnatu, liikumatu, pääsmatu, nagu kirstus, nagu hauas, — ja ma tundsin, kuis juuksed mu peas liigutasid, jämedad ja kõvad nagu jõhvid.

Korraga hirnus väljas hobune — kõledalt ja läbilõikavalt!

2

Ma süütasin tule, värisedes hirmsaist unedest.

Ma olin kaua aega nagu halvatud, uimaselt ainult oma elu, olemasolu, valguse ja realiteedi

üle rõõmustades. Põhjatu kuristik on une ja tõelisuse vahel, kuid ärkamise hetkel on ta kitsas nagu mõra peeglis, mille üks äär tõelist ning teine olematuid maailmu näitab. Siis aeleb ärkaja nagu udus, otsides ahastades teed tagasi tõelisse maailma.

Ma nägin jälle liikumatuid, usaldatavaid esemeid öises vaikuses, ja see rahustas mind. Ma nägin siniseist kahleist ahju, vahariidega kaetud põrandat, vanaaegseid pilte seintel ja laetud revolvrit voodi kõrval. Ma nägin, et täitsa üksi olin, nägin lukus ust ja riivis akent ning mõistsin, et keegi ootamata sisse ei pääse ja et ma teatud määral ometi kaitstud olen.

See oli võõras korter, kus olin. Kui õudne, kui rusuv oli siin! Kuis olin ma siia sattunud? Mis oli mind toonud nende võõraste seinte vahele? Millest olid mu närvid nii rahutud? Miks tundsin ma säärast saamatuse, juuretuse, otstarbetuse tuska? Miks vajati kõige tõelikumat maailma, et maailma tõelisusse uskuda?

Jah, nüüd meenus mulle jälle kõik. Ma tõmbusin vaiba all kerra, ainult silmi välja jättes, mis pilgutasid abitult küünla valguse ees. Oleksin tahtnud matta end, et mitte tunda aja koledust, päevade jäist külmust, tundide kramplikku surma nagu võidetud revolutsiooni hüübuvat kangumist. Ajatunne oli hirmus nagu giljotiini tera püstitõusvate juuste kohal.

Kas selleks pidi see noor, kirglik jõud kord lippude ja lauludega tõusma, et vanast, raskest,

jäisest jõust tagasilööduna, purustatuna ja verisena laguneda, hüübuda, jäätuda, surma agoonias värisedes, surma meeleheites murtud sõjariistu veel vastu tõstes? Taganemise ja põgenemise meeletust oli õhk täis.

Kõik kõneles sellest: inimesed, kes tuiskavail tänavail kaeluseid tõstes üksteisest mööda hiilisid; vaksalite ja külmuvate sadamate luurav ning ohuline varitsemine. Kõiges tundus see: siilina kerrakiskunud ühiskonna hingetõmbuses ja ajaleheveergudes, mis hirmunud inimesed olid kirjutanud ja mille võbisevate ridade hulgas ainult kroonika ja telegrammid oma raudset, halastamatut keelt kõnelesid.

Milline meeletu aeg! Kui odavaks, väärituks oli saanud inimene aja raske vankri all! Elu ei maksnud enam midagi. See oli nagu tuules lendav leht: mõttetu, sihitu, otstarbetu. See oli nagu viirastus. Vahel tundus kogu olemasolu ainult unenäona. Nagu hapra niidi otsas rippus ta põhjatu kuristiku kohal. Meeletu, metsik aeg!

Sõdida sõjas, langeda lahingus, — milline kergus sellega võrreldes! Kuid elada, nähes kõike muud langevat; ise veel hingata, nähes kõike muutuvat ebatõeks, viirastuseks, unenäoks, — kohutavaks, kardetavaks, hirmsaks unenäoks, — milline talumatu piin! Kõigi väärtuste seginemine, kõigi omaduste muutumine, kõigi tunnuste petlikuks saamine — hirmsal, jäätaval ajajärgul!

Küünal pilgutas mu ees. Ja peidetud siin, võõras korteris, kaotanud kõik sidemed tuttavate ja sündmustega, rippudes mitu korda kõrgemal maast kui see tuba mitmendal korral, — valdas mind äkki sõnul seletamatu elu mõtte ning mõttetuse aimus. Iga mu liige tundis tühjuse ja igaviku jääkülma puudutust. Ja viirastuslikkus sai meeltega mõistetavamaks, kui võib miski tõelisus iialgi olla.

3

Ei, nii ei võinud enam jatkuda: mina pidin magama, pidin välja puhkama, kas oleks või maailm vaheajal hukka läinud!

Ma kustutasin küünla ja laskusin jälle pikali. Ma mässisin enese vaipa, — kuid otsekui ainult selleks, et veel enam iseenesega olla, veel teravamat piiri maailma ja enese vahel aimata ja oma otstarbetust tunda nagu muumia, mis kõvasti lõuendisse seotud ning liikumata oma koopas lamab. Uni ei tulnud ega tulnud.

Mõtted tõusid, pimedas veel tihedamad, teravamad, mürgisemad, nagu ekstraktid kõigi nende ohtlike päevade ja rahutute ööde mälestusist, mõtteist, aimusist, tundmusist. Nõelteravaina tõusid nad, mu meelekohti puudutades nagu elektrivoolud, mis laipadeski krampe äratavad. Ei või olla õudsemaid elamusi kui need mälestused kesk nende hirmsate ööde tühjust ja vaikust!

Nii, eile nägin ma hukkamõistetuid. Neid oli seekord kaks: vanamees ja noorukene. Nad olid surma mõistetud vägivalla ja mässu pärast. Ma nägin, kui neid sõdurite keskel sõjakohtust vangikotta viidi, käed ja jalad raudus. Neil jäi siis veel kakskümmend tundi elada, sest täna hommikul pidi neid surma pandama.

Oi, kuis ma mäletasin nende nägusid! Need olid külmast sinised, tarretunud, jäätunud, valgete silmamunadega nagu neil, kes teisi maailmu näevad. Nende nahksed hunhuusimütsid olid laupadele löödud, nii sammusid nad kesk tuisku hääletult, piiratud sõjameeste vahedaist tääkidest. Oi, kuis ma mäletasin vangikoja raudse värava kõledat raginat, kui ta raskelt nende järel kinni langes!

Võib olla, varsti viiakse neid. Kuis on nad veetnud selle ööʔ On nad valvanud oma kõvadel kottidel karraga kaetud uste taga ning ahastanud nagu mina selsinasel ööl? On neile selginud elu, olemasolu mõttetus, viirastuslikkus? Kuis on kajanud nende kõrvus vahtide sammud kivises koridoris: üks... kaks... kolm... selsinasel viimsel ööl... üks... kaks... kolm...

Ma langesin kummuli voodis, tabatud talumatust valust. Oi meeleheite tusk, oi ahastuse ääretu piin! Näis, nagu oleks tõelisus äkki oma raudkindas käe prantsatades lauale löönud, oma raskuse jälge puusse vajutades. Pisike punase peaga uss vingerdas väledalt mu südame ümber, mu elupuu õitesse mürki tilgutades:

„Unusta oma noorus, unusta kõik kõrged aated, unusta oma tiivulised igatsused! Ei ole aeg nende jaoks! Sina võid olla viirastus, aga seda pole tõelisus su ümber. Raudsete ratastega ajab ta sinust üle. Terasvikatitega niidab ta su roosipuud. Juurtega tahab ta nad kord välja kiskuda! Ei ole aeg nüüd noor olla: mürki on tilgutatud igasse õide, surma on külvatud orastele!"

Surma, surma! kajas vastu igas mu soones. Ainus filosoofia oli veel surma must filosoofia, hävimise sügav tarkus. Ei olnud enam muid igatsusi, muid unistusi, kui lõpetada oma viirastuslik, ebatõeline, unenäoline olemasolu ses võõras, õudses maailmas, mille tõelisus oli käsitamatu, arusaamatu.

Oleks tahtnud oma viirastuslikust olemisest ärgata olematusele, mis oleks kümme korda arusaadavam kui elu sel sihitul ja mõttetul planeedil. Tolmuna oleks tahtnud hääbuda, nimena, mõistena, aimena kaduda, kustuda nagu valguse kiir, nii et vari veel viimaks oleks liikunud, heljunud ja kiikunud kui musta liblika tiib, mis surma sõnumeid viib.

4

Õrn une kirme kattis üürikeseks minu ajud. Ja samal silmapilgul rullusid lahti unede hirmsad kangad:

Kõrgete harvade pedajate vahel sõitsid rat-

sanikud hääletult. Lumi valendas, õhetas hõbedana, ja ta läbipaistvas kumas näisid mändide sirged ja siledad tüved süsimustad ning kõlisevad kui rauast. Pikakarvased jäätunud hobused kahlasid raskelt, ninad hangedes, ja ratsanikud hingasid läbi suurte kinnaste jääkülma õhku.

Nad keerlesid kaua kõledate tüvede keskel, hunnikusse vajudes, lahku minnes ja jälle troppi lüües, ikka põlevama vihaga täitudes, ja nende palged hakkasid hõõguma nagu vasksed näokatted veriste silmadega. Nende mustade rüüde karvad olid kohevil, ja nende liigutused olid äkilised, loogelised ning painduvad nagu metselajail.

Nende lõgisevate hammastega vihal polnud enam piire. Mitte üht hinge! Mitte üht elulist väljul, teil, külades, alevikes! Ei kostnud naise laulu kojast ega lapse nuttu kätkist. Ainult kuutu, lumevalge öö jäiste lagendikkude ja surnud metsadega, milles kahlasid hobused, jääpurikatega ümbritsetud ninasõõrmeist keerlevaid aurujugasid õhku hingates.

Kuid siis nägid ratsanikud äkki puude all meest hiilivat, musta mantli ja laia kaabuga, lumivalge palge ning argade, piiluvate silmadega. Ta näis põgenevat, tulisel kiirul, ettepoole kummaras ja kaabu silmil. Ta peatus alles siis, kui ratsanikud ta juba igalt poolt olid sisse piiranud.

Ta vajus kokku hirmu pärast, nägu kätega peites. Ta oli oma musta mantli all madal ja lai

nagu pelikanitantsija indiaanlaste maalt. Värisevate sõrmede vahelt nägi ta enese ümber tihedas ringis hobuste auravaid päid ning ratsanikkude puna-vaskseid nägusid. Ja ta hakkas sosistama, vaevalt kuuldavalt, vabiseva ning paluva häälega:

„Ärge peatage mind! Laske mind minna! Sest mis saaksite teie minust? Mina pole tõeline, mina olen viirastus, mina olen unenägu ja ettekujutus. Minu osa elus on olnud ainult näida ega mitte olla. See on olnud luule ja fantaasia. Mul pole oma südant iialgi olnud: luule ja fantaasia südamega olen ma tunnud. Mul pole omi silmi ega kõrvu olnud: luule ja fantaasia silmade ja kõrvadega olen ma näinud ning kuulnud.

„Ärge peatage mind! Sest mis kasu oleks teil sellest? Kas pole kõik mööduv aja kivise palge ees? Kas pole kõik võrreldav ruumi jäises tühjuses? Mis on siis tõepoolest meie olemasolu, kui mitte ainult vari? Kas pole sündimine aja ja ruumi ilmmõõtmatuses niisama hämar ja küsitav kui surmgi? Kas ei lähe olemise juurteni tungides kõik läbipaistvaks nagu klaas? Maailm — mis see on? Ah, laske mind minna!"

Kuid seal karjus üks ratsanikest — kõleda ja käriseva häälega: „See on meile ükskõik, kas sind on või ei. Peaasi, et sa näid olevat! Ja see, et sa kardad, juba see on tunnistus su tõelisusele." Ta sirutas oma mõõga välja, nagu

öeldes: Jookse — ja näita oma olemasolematust! Jõuad sa põgeneda — oled tõeline; jääd sa rippuma meie mõõkade otsa — oled niisama tõeline!

Algas hirmus ja kohutav võiduajamine. Põgeneja kuulis oma selja taga hobusekapjade murdumist läbi krobedate hangede ja vahedaid mõõku õhku lõikavat. Ta oli kriitvalge, ta tundis oma jalgu raskeks minevat nagu tina, nagu maakera rippus ta jalgade otsas. Siis aimas ta äkki lähenevat surma, mida kihutavad ratsanikud talle nagu hea- ja kurjatundmise puu õuna oma mõõkade otsas ulatasid.

Ma karjatasin surmahirmus: see seal ratsanikkude ees olin mina ise!

1906.

VAIKUS.

1

Õhetav päike vajub tumedate metsade taha, nagu vajub vaskne sõjakilp üle parda merre. Valge puri veski tiival punetab veel päikese kullas. Väikesed lapsed mängivad liivamägedel. Järvelt heljub udukangas kui haldja loor.

Ja nüüd on juba pime. Mustad varjud põimuvad üksteisest läbi ja katavad orud ning mäed nagu surilinaga. Surilina tiheneb. Ainult siin-seal pistavad tast läbi arad kollased tulukesed. Kuid needki kustuvad pea, jättes aknaruudud ähmaselt mustama.

Nägematuna ja pehmena astub öö läbi tänavate, õitsev sirelioks käes. Nägematuna ja vaiksena istub ta vana kiriku trepil, kuulates künnilindu toomepuus. Ta silmad on häbelikult kinni, oma palge peidab ta sireli õitesse, — õrn, häbelik kevadöö.

Mina ootasin seda ööd. Mina ootasin, et kui ta täna must möödub, siis mulle otsa vaatab, ja ma rahu saan. Sest ta on nagu suur imetegija, kes õnnistades läbi põlvitava rahva läheb: kellele ta vaatab, see saab terveks. Kuid ta tuli, pööras palge mu eest ja läks mööda.

Kõik on pimedusega kaetud. Nagu põhjatu haud on tuba mu selja taga. Vaevalt valendavad ees veel haabade tüved ja mustavad niinesalgad nagu künkad tumeda taeva all. Tiheneb pimedus. Nagu surilina on ta visatud üle õitsvate puude.

Kõik magab. Ainult mina veel valvan ja igatsen, sest mul on teissugune öö kui muil. Hirmu värinal ootan ma nüüd o m a ööd, nagu ootab mürgijooja oma karikat. Ei ole mulle antud unustuste sumedat nektarit, tahan siis juua põhjani selle karika, mille ulatavad kahvatud käed unetust ööst.

Ma tean, et ta mulle tuleb, tuleb salaja ja pimesi, suured mustad silmad pärani ning kahvatud käed välja sirutatud. Ma tean, ta tuleb ega möödu must mitte. Seal valendavate haabade all seisab ta ja vaatab kui kuutõbine mulle otsa, vaatab kuni koiduni.

Kui kõik vaikivad, siis räägib tema; kui kõik unustavad, siis tuletab tema meelde — unetu, ahastuslik öö etteheidete ning kahetsustega. Uuesti äratab ta hinges tuliseid igatsusi, levitab oma lootuste vikerkaari, et siis äkki tuulena ära

pühkida kõik, jättes hinge kibeda pettumuse ning jäise ahastuse.

2

Suured nägemuste kangad rulluvad lahti musta, hääletu taeva all.

Mina näen sind, keda ma armastasin kui vabaduse sümbolit ja kelle kaotasin kui vabaduse. Ma näen sind jälle, kuid mitte võitja jumalannana, nagu noil kirglikel päevil, vaid orjana külmade müüride vahel.

Kollane kuu kumab läbi raudade, ja rauad on kollased ning müürid on kollased. Müüride ees laieneb hiiglalagendik. Siin-seal õhetavad ähmased tiigid terashalli ja roheka veega, ning tiikide kallastel tõusevad kuust kollased puude read.

Janunevail silmil vaatad sa terashalli taevast. Sa näed verist sappi kuu ümber ja tunned taeva külma tarretust. Su juuksed on lahti ja kuu kumas nagu metalli külma tolmu täis. Oi su palge ahastavat kahvatust, su silmade ilmlõpmatut igatsust! Nagu liblikas oled sa tardunud külmile rauule.

See oled sina, minu armas, kellest unistasin aastate kaupa. See oled sina, kes tulid kord lahtiste juustega ja lippusid kandes. Ja see oled sina, kelle siis kaotasin kesk aja raskeid laineid, mis meil mõlemal üle pea lõid, noil imelikel, kirglikel päevil.

Oi, kuis on kajanud me rinnas nonde päevade sõjatrummi hääl, ja kuis siis on kostnud aja lainete raske, raske kohin! Pärast suuri tõuse on meile näidatud süngeid sügavusi, kõigi ahastuste ja pettumustega, mis täitsid hinge üksinduse, vaikuse ning pimedusega.

3

Kaugele vaatad sa, silmis üksinduse viirastused. Kaugel lagendikul mustavad kalmud kõrgete kivisammastega. Need on nagu maailma verstapostid: sajandid mööduvad neist karkudel, pime sant laulab laulu samba kõrval, aga nemad seisavad nagu unustatud jumalad.

Ära vaata neid, minu armas, ära vaata! See on vale, nagu oleksid need jumalad surnud: nad elavad! Nende hing elab ses kollases kuus, saladuslikus kauguses ja terashallis taevas. Igalt poolt lehvib nende vaim: nagu kõrve surmatuul lehvib ta su südamesse ja ajudesse.

Hirmus on jumal, kes tuleb kõues ja välkudes, aga veel hirmsam, kui ta ei liigu, ei näe ega tunne, ei armasta ega vihka. Sest siis ilmub ta vaikuses ja tardumuses. Vaikus ja tardumus! See on öö, see on ääretus ja igavik! See on keha kivinemine, vere jahmetumine, ajude täitumine külma jääga.

Nende jumalate kivised silmad ei näe, aga kellele nad vaatavad, see jääb keeletuks elu-

ajaks. Nende südamed ei tuksu, aga kes nende lähedust tunneb, selle süda lõhkeb hirmust. Tõesti, keegi ei või jumalat palgest palgesse näha. Hirmus on langeda elutu tühjuse kätte!

Ära vaata, minu armas, ära vaata! Sina, kes sa armastasid sõjatrumme ja kõrgete lippude lehvimist, ära vaata! Peida kinni oma silmad, varja ära oma süda, et säilitada veel viimast lootust, viimast illusiooni: elu, olemasolu habrast usku!

4

Lõpmata lagendik kuu kollases kumas. Miks sa värised, minu armas? Vaata, seal kaugel puude vahel nagu egiptuse templi sfinkside-käigus tulevad nad kahekesi, aegamööda ja hääletult, nagu varjud. Nende riided õhetavad kuu kahvatus valguses.

Ei sina tea, ei mina tea, kes need on. Võib olla, õhu viirastused, mõõtmatuse geeniused, tühjuse haldjad. Aegamööda ja hääletult tulevad nad üksteise käest hoides, isegi nagu osa sest tühjusest ja hääletusest. Miks sa värised, minu armas?

Nad jõuavad laia vee randa ja seisavad seal, pärani silmad kuu poole pööratud, aga veest paistab nende valge vastuhelk. Aeg seisab, kuu ei liigu ja lagendik on vait ning kõik — nagu surnud. Siis aga lahkuvad nad jälle mööda sammaskäiku, aegamööda ja hääletult.

Viirastustena heljuvad veel vähe nende valged riided, et siis kustuda vaikuses ja tühjuses.

Ei tea sina, ei tea mina, kes need olid. Võib olla, et neid ei olnudki. Võib olla, olid need unenäod, viirastused. Võib aga olla, olid need tummad neitsid, vaikuse preestrid, tühjuse teenijad, kollase täiskuu kummardajad. Nad tulid ja ohverdasid kuu ees oma ohvrit — lõpmatu kurba igatsust ning teadmata asjade janu oma värisevast rinnast, — et siis kaduda, teadmata, kuhu.

Miks sa värised, mu armas? Miks kahvatub su pale veel enam? Su silmad on pärani, nagu veel januselt midagi ääretust kaugusest otsides, rutates järele viimseile illusioonele, mis kustuvad viirastustena kesk vaikust ja tühjust. Oi surevate illusioonide meeleheitlik värin kesk vaikust ning tühjust!

5

Suured nägemuste kangad rulluvad lahti musta, hääletu taeva all. Ikka uuesti ja uuesti pean ma sind nägema, keda ma armastasin kui vabaduse sümbolit ja kelle kaotasin nagu vabaduse, et ärgata pettumuste jääkülmas kuristikus.

1907.

SURM.

Vaiksed õhtuehad, taevas täis pehmet purpurit, uduloorid metsajärvede kohal... Ja ööd sumedad, pimedad, täis värisevate varjude mängu ja ähmaseid tähti mustavate metsade kohal... Ning jälle uued koidud ja uued kuldsed niidid taeva pilvedel...

Kui kaunis on maailm! Kui ilus on elu!

*

Taevas ja maas oli talve õhtu. Avarus kumas kui punane vask ja sinas kui seatina. Kõrgeist korstnaist, mis seisid sammastena taevaserval, tõusis pronksine suits. Lumi küngastel ja härmatis puis õhetasid roosalt.

Surnumatja Juhan Lääts astus üle hangede, labidas õlal, viinapudel taskus, suu kramplikult koos. Ta sinkjas vari liikus pikil sammel künkalt künkale, lohust lohku, ning kadus nurme nõos. Nii olid need teisikud kogu pika elu rännanud, labidad õlal ja küürud seljas.

Ikka kõrgemale kasvasid lumisel lagendikul kirikutornid ja vabrikukorstnad. Vana paju mäenõlval ajas oksi harali kui tuules lehvivaid juukseid. Hall jänes läks hüpeldes üle tee.

Kuid Lääts ei näinud kõigest sest midagi. Ainult koomale kiskus ta keha purevast külmast ja valust sisikonnas. Külm tõusis mööda ta sääri ja tõmbas keha kananahka. Ei aidanud isegi viinaving peas. Kui saaks vaid koju, — ainus soov...

Nüüd oli eha juba tume-ruske kui roostes kard ja lagendik sinkjas-hämar. Ei paistnud lumel enam Läätse vari ega rasked jäljed. Ta kuju otsekui sulas nõmme tühjusse ja tõusvasse hämarusse.

Liikusid ainult haiged, ussidena siplevad mõtted. Ja sinised huuled sosistasid:

„Issand, eks sa näe, see on ju su ori... Eks sa näe, et tal külm ja valu on... Eks sa näe seda, oh Issand?..."

Kuid tuhmuv taevas oli vait ega vastanud keegi.

Nii oli kogu Läätse elu läinud: kobas — ei avatud, küsis — ei vastatud. Keerles vaid, keerles, roomas aga, roomas, ja nüüd on mööda ega tule tagasi... Ei kuule enam sammude kajagi... Oleks nagu minneski maganud.

Siis äratas äkki miski liikuv.

Lagedal lumel nokitses kaaren sööda kallal. Ta oli küüned sellesse löönud, tagus nokaga,

tiib sorakil. Ta heitis tigeda pilgu tulijale, jahmus ja tõusis räpakalt lendu, sööt nokas. Kuid see oli liiga raske ja kaaren näljast nõrk, — ta laskis selle inimese jalge ette. Siis aga tõusis ta kõrgemale, räpakana, vihasena, ja kraaksus käriseval häälel:

„Korraat! Korraat!"

Ning siis vajus ta kõikudes edasi ja kadus kasvavas õhtus.

Lääts kummardas ja tõstis kaarna sööda. See oli inimkäsi, ainsa hoobiga randmest raiutud. Ta sõrmes oli vaskne sõrmus, mida sõi roheline rooste. Veel nüüdki rippus ta ümber riba sitsvarrukat.

Lääts vaatles kätt ja kõngutas pead. Siis aga surus käe kaenlasse, ümahtas korra ja astus edasi. Oh, küllalt oli ta näinud oma elus nii terveid kui poolikuid surnukehi! Üks sureb korraga, teine jaokaupa... Tea, kes on sellegi käe oma eluteel kaotanud... Mis kõik pole olnud ja mida pole nähtud!

„Issand, su teod on imelikud!" õhkas Lääts. „Suured ja imelikud! Aga mis on inimene? Tuhk ja põrm! Kõik liha on kui lilleke..."

Linn kerkis ikka kõrgemale ja kõrgemale. Ja nüüd paistis ta katuste, tornide ja korstnate piirjoon vastu tuhmuvat taevast nagu muistne lossimüür laskeaukudega. Sest sakilisest seinast vilkusid vaid kollased tulukesed kavalate silmadena.

Siis vajus kõik jälle alla ja Läätse ees avanes aguli tänav. Kahel pool mustasid pehkinud aiad, potid kummuli postide otsas. Aedades kasvasid kidurad, jändrikud puud, juured soises maas, oksad tolmuses taevas. Tänava käänakul kükitas maja, külg õieli kui haige lapse kõht. Siis mustasid jällegi mädanevad kuurid, haisvad tapatallid, ja kuskil umbses sulus ruigas nuumsiga, nähes kurja und. . .

„Issand, Issand!" õhkas Lääts. „Kõik liha on kui lilleke. . . kui tuhk ja põrm. . ."

Ta valukrambid vähenesid. Ainult rinnas pigistas miski mureline südant. Oleks tahtnud paluda jumalat, seda vana, esiisade-aegset jumalat, kes truu ja kindel alati, kui ka kõik sind maha jätavad. . . Ooh ooh. . . Sest mis on see maailma elu? Unenägu, tuhk ja põrm. Puhub tuul — ega olegi enam. . .

Mustad kogud tulid Läätsele vastu. Siis kriuksusid väravate hinged ja kogud kadusid. Tulid vanakesed, tudisevad kaelad õieli, vihad kaenla all. Tulid mütsakus naised, vigisevad lapsed käsivartel. Tulid tahmaste nägudega mehed, kobisevad põlled ees, — tulid hämarast, läksid hämarasse. Keegi ei vaadanud Läätse ja tema ei näinud kedagi. Lumi vaid rudises ning sammud kadusid nurga taha.

Ikka edasi, edasi.

Siis valgem tänavanurk. Kollane latern posti otsas, petrooleumivaat poe ees ja kollased

jooned lumes. Aga kõrges taevas kaks värisevat tähte.

Till, till, till! — keegi sõitis.

„Eest ära! Hei!“

Rahva sumin, õlle aur, ja üks mees istus trahteri trepil, raske pea kätele toetatud. Tal oli paks kõht ja suured roosad kõrvad. Ta tõstis mureliku näo ja ta valgeis ripsmeis värisesid hallid pisarad. Ta vurrud olid õieli nagu vanal kassil ja huuled imelikult koos, nagu oleks vaikselt omaette naernud.

„Tere, Lääts!“ hüüdis ta äkki. „No kuhu sa, ime, lähed?“

„Mis sina siin teed?“ küsis Lääts kurvalt.

„Joon oma higi, oma vaeva, oma muret!“ ütles mees, ja suured pisarad jooksid äkki ta vurrusid mööda. „Tule, ma ostan ka sulle! Kõik maailma joodan ma purju! Täna sööme ja joome, homme sureme ära!“

Suitsunud lagi, selles konks ja konksu otsas lamp karrast varjuga. Hulk laudu ja porine, haisev põrand, seinal aga punane kuulutus aluspesus preiliga. Letile toetus rohelise näoga naine, üks jaki varrukas rebitud ja käsivars külmast sinine. Ta vastas istus kiilaspäine mees, õllevurrud rippus, kondine käsi naise poole sirutatud.

Laudade ümber konutasid purjus mehed. Nende lõuad avanesid, kollased hambad välkusid, valged silmamunad pöörlesid. Luised sõr-

med sirutusid naise poole. Ja naine naeris üleni irvakalt neid sõrmi nähes.

Lääts laskis külmunud käe õllesele lauale ja vajus pingile. Hetkeks nagu pööritustunne. Keerlesid segamini silmis roheline naine ja kuulutus seinal, irvitavad näod ning õhku osutavad käed. Siis selgus jälle.

Nad jõid. Haisev viin vajus nagu mutimulkudesse. Läkastus, köha ja siis soojustunne. Äkki nägi naine külmunud kätt laual ja kriiskas hirmunult:

„Hee, kurat, mis see on?"

Nad kuhjusid selle ümber ja nägid kõik. Oli vaid maharaiutud käsi, ei midagi muud. Verine tomp, esiti jube. Siis aga oli ta juba naise käes — ja ähvardas kiilaspead:

„Hõõ, kui valan sellega, nii et sirgu jääd!"

Ja ärgitas. Ümber aga naerdi:

„Hõ—hõ—hõõ!"

„Kust sa ta võtsid?" päris kõrtsmik.

„Leidsin nõmmelt," mõmises Lääts. „Tea, kelle oma. Kaaren nokitses kallal."

„No mis sa raipest! Jääd veel politsei pihku! Lähed puuri, surnuvaras!"

„Panen mõne kirstuga kaasa. Eks ole ristinimese jäänus . . . sureliku korjus . . ."

Tüdruk tõmbas sõrmuse surnud käelt ja ajas oma sõrme. Siis koputas lauale ning nõudis viina. Aga ümber rõkkas põrguliste naer:

„Hõ—hõ—hõõ!"

Kuskil nurgas algas keegi kurba mängu. Ühetooniliselt kajasid hääled, ja mängumehe purjus nutt kostis läbi viiuli viisi. Nuttis viiul ja nuttis mees. Joodikud vajusid istmeil kössi, õlad püsti, käed lönti. Ja äkki laskus roosade kõrvadega mees rinnuli letile ning ta selg vappus. Oli midagi ulgumise- ja nutusegast.

. . . Oi, kui lohutamatult kurb oli selle käe saatus! Siidi oli ta kudunud ja hallitanud leiba suu juurde tõstnud. Ehitanud ja hellitanud oli ta, kuni vahe mõõk tema raius. Veel mis? Ainult must kaaren lumisel väljal. . .

Lääts tundis jälle pööritust. Polnud enam ei joodikuid ega naise purjus nägu, ei tahmaseid seinu ega porist põrandat. Oli vaid pilli hale, ühetooniline hääl mingis tühjuses.

Siis aga muutus äkki mäng. Pillimeest oli üllatanud kramplik rõõmusööst. Rõkkavad hääled paiskusid kesk ruumi ja keerlesid metsikus hoos. Nende läbi kostis mängumehe enda luksuv naer.

Kõik oleksid nagu ärganud. Joodikud viskasid pead selga, naine hüppas kesk kõrtsi ja kiilaspea kaarles ta ümber, käed õieli. Ning siis tantsisid juba kõik: kes seisid, need töllakil-kallakil, kes istusid, need vaid trampides jalgu. Kui on mürts, siis olgu mürts! Juhhei, juhhei! Mis maksab see maailm ja elu? Täna tantsime, joome, homme sureme ära. Juhhei, juhhaa!

Lääts surus surnud käe kaenla alla ja vankus välja. Minnes nägi ta vaid kollaseid nägusid ja

välkuvaid silmamune. Suitsust kostsid huiked ning saapataldade plagin. . .

Siis jällegi tänav ja taevas ning maa. Kollane latern, kollased jooned lumel, ja kõrtsi trepil istus pime sant ning laulis peene, kõrge häälega:

Kui tulep üitskõrd minnä
Siist ilmast ärä sinnä,
Kon engli' lendlevä. . .

Aga kõrges taevas kolm värisevat tähte. . .

Purjus Lääts vaarus kodu poole. Maju, sõidukeid, inimesi — kõik kui viirastused. Vabrik, mille sisikonnas miski raske käänles ja väänles. Siis teine, mille laest rippusid laiad rihmad nagu hiigelussid — laisad, unised, vedelad. Kolmandas poolalasti mehi lõõmavate ahjulõustade ees. Õhetavaid aknaid, pimedaid aknaid, kinni ja pärani uksi, vaikust ja inimhulkade suminat, — aga ometi kui metsas.

Peas kumises mingeid sõnu. Tärkasid-kadusid, kes teab, mis ja milleks. Veidraid, mõttetuid sõnu. Ning siis nagu kokkuvõttena raamatute raamatust:

Ma tean sinu tegusid ja armastust ja ametit ja usku ja sinu kannatust, ja sinu tegusid, ja et viimaseid on enam kui esimesi.

Jah need olid otsekui Läätse enese kohta öeldud. Ja ta tahtis jälle jumalat tänada, kes oli talle nii palju päevi annud. Need paistsid küll kaugeina, nagu kellegi võõra omad, aga nende

lõpus oli ikkagi ta ise. Ja eks olnud nende jooksul mõndagi juhtunud, nii head kui halba.

...Noorus ja laiad metsad ja põllud, ning karjane käis põldudel ja puhus pasunat. Aga päike oli tollal palju soojem kui praegu ja ööbikud laulsid nõnda, nagu pole enam iialgi laulnud. Siis oldi noor ja taheti naist võtta, kuid keegi teine võttis selle naise. Käidi siis merel ja käidi maal, otsiti õnne ega leitud, sest olematut pole tõesti mitte. Ja siis tuldi lapsepõlve põldudele tagasi. Aga siin oli kõik nii tühjaks ja võõraks jäänud, päike oli tuhmiks muutunud ning ööbikud ei laulnud enam. Käidi veel kord merel ja maal, aga õnne ei leitud, tuldi siis siia haisvasse linna ja maeti pool eluiga surnuid. Oi, kui palju neid oli — suuri ja väikesi, mehi ning naisi! Ja igaühel oli oma elu, oma lapsepõlv ja nooriga, laulvad ööbikud ja võõrad maad ning mered. Aga lõpp oli ikka üks ja sama... Lääts õhkas: sama, mida ta nii tundis ja ometi kartis...

Majad madaldusid jälle, tänavad hämardusid, — algas uuesti agul. Väravapostid seisid pimedas kui võllapuud ja õued vahtisid tühja tänava poole. Jälle liikusid vihtadega vanakesed ning umbses sulus ruigas siga.

Ühest lüngi väravast pöördus Läätski sisse. Ta põikles kahe madala aia vahel kord paremale, kord pahemale ja jõudis suure maja ette. Selle ümber mustasid hangedes mingid kongid, kummuli vaadid, harali põõsad. Siis jõudis

Lääts pehkinud käsipuudeni ja laskus pimedat treppi mööda alla. Rotikari paiskus ta tulekul küünte krabinal laiali.

Lääts tundis iga kivi ses käigus: kümme aastat oli ta neid tundma õppinud. Kuid täna paistis kõik võõrana: põrandas olid orud ja mäed ning seinad käisid kiira-käära. Siis avas ta kobades ukse ja külm keldri rõskus lõi näkku.

Lääts oli koju jõudnud.

Ta kobas raudahju servalt kardlambi ja süütas selle. Nõmmelt leitud käe asetas ta laudkaantega raamatule laual. Siis otsis ta seina-august leivakannika, pööras seda paar korda käte vahel ja surus hambad läbi koore. Kuid ta ei suutnud suutäit purra. Ta tundis jälle valu. Ta otsekui unustas söömise, laskis leiva põlvedele ja vaatas uduseil silmil ringi.

Võlvi all oli hämar. Lambi leek loitis külmas aurus nagu kuu sapis. Hall rõskusmardikas möödus tast laual, sõudes kui saja mõlaga. Roostes suitsutoru ulatus soolikana läbi ruumi. Aknalaual mustas tolmu all salk sinakaid ja rohekaid pudeleid. Ning aknaruudud jämedate raudade taga olid igavesti tahmased.

Ei olnud ses korteris iialgi päeva. Vahel vaid koitis tuhmiks videvikuks, et siis jällegi kustuda.

Lääts istus ja vaatas uimaselt tuld, mis võbises ta sõgedais silmis. Siis kiskus ta palitu seljast ja langes voodi räbalaisse. Ta pea hõõgus ja valukrambid panid ta vabisema. Teda oli

jälle tabanud haigushoog. See heitis teda sinnatänna, kuni ta viimaks külili vajus.

Ta nägi laual isaisadelt päritud pühakirja. Selle nahksed obadused paistsid nagu imeliku looma tõmbid kõrvad. Läätse nooril päevil, kui ta seda veel ei lugenud, olid koid ta risti-rästi läbi ajanud. Oh patust hooletust!

Siis nägi Lääts äkki oma vanaema, kes seda raamatut põlevast majast päästes oli hukkunud. Piibli viskas aknast välja, aga ise ei suutnud enam tulla. Muistse usukannatajana seisis ta seal, vana kui surm, piibel kondistes kätes, ümber möirgavad leegid... Ei olnud tema hooletu!

Ja siis nägi Lääts jälle raiutud kätt. Oli, nagu oleks keegi rusikaga piiblile põrutanud, ja jumala nuhtlus ta sealsamas tabanud. Tuline mõõk oli pilvist sähvanud.

Lääts tahtis tõusta ja käe teise kohta panna. Kuid see soov ununes sama ruttu, kui oli tulnudki. Mõte käis jälle teise kanti.

Ta nägi seda kätt peenena ja pisikesena. See oli väikese tütarlapse käsi, mis pildus mängeldes nipkikive. Ja siis nägi Lääts teda juba suurena, kuid ometi niisama pehmena. Ta hoidis teisest käest kinni, ja kummagi sõrmes läikis sõrmus. Ja siis nägi Lääts teda laste päid silitavat ning neile leiba murdvat. Kuid siis kadus teine käsi. Ning aeg kulus. Käsi muutus mustaks, kõhnaks, kortsuliseks. Mure oli tast oma raudse pihuga kinni haaranud. Roostetas

vaskne sõrmus sõrmes. Kui käsi laste päid silitas või leiba murdis, siis särasid temal silmapisarad. Ja kui ta meeleheitlikus palves vastu rinda surus, siis vabises ta kramplikult...

Nüüd aga oli ta siin võlvi all. Kes teab, kes ta maha raius, kunas ja kuidas... Võib olla, oli tinane talveõhtu, lumi rudises ja päike loojus väljade taga. Aga õhus oli tuhandete kisa, oiged ja needed. Peade kohal kõikusid tuhanded rusikad ja välkusid vahedad mõõgad. Raskel vihinal langesid mõõgad, ja oiged ning needed paisusid... Nüüd aga oli käsi siin.

Hämaras ruumis oli nii vaikne, et kuuldus, kuis tuli tahist õli imes. Ja Lääts kuulatas seda sahinat kesk öist hääletust.

Vaikus, ainult vaikus...

Siis ulgus äkki akna taga näljane koer — aeglaselt, ühetooniliselt, — ulgus, vaikis ja ulgus jälle — aeglaselt, ühetooniliselt...

Läätse süda hüppas hirmust ja juuksed tõusid ta peas. Ta tõmbus kerra ja jäi liikumata, nägu räbalaisse surutud.

Tuli imes tasakesi õli, — imes ja hakkas siis imelikult võbisema, nagu tahtes tahi otsast lakke hüpata, — ning imes siis jälle edasi.

Ainult vaikus, kollane aur ja surmatõbise inimese nägemused.

...Lääts nägi haudu, mis ta oli pool eluaega päevast päeva kaevanud. Oli kui lai org, ümber silmapiiril lumiharjalised mäed. Oru

põhjas mustasid tuhanded ja tuhanded hauad, nii et maa paistis nagu sarja põhi.

Ja Lääts nägi, kuis mägede külilt mustad leinarongid aeglaselt laskusid. Ees käisid papid ja kanti surnuid, taga tulid haledalt laulvad inimhulgad pärgadega, õhus aga kõmasid hauakellad.

Mida lähemale rongid jõudsid, seda selgemini nägi Lääts, et nad pikkamisi ühte liitusid. Ega olnud oruski enam tuhandeid haudu, vaid seal mustas üksainus ühishaud, nii suur kui tuhanded kokku.

„Seda olen ma pool eluaega kaevanud," mõtles Lääts. „Ainult seda — pool eluaega..."

Kui leinarong haua äärel peatus, nägi Lääts äkki koledas hirmus, et lahtises kirstus lamas ta enese laip, kõrval nõmmelt leitud käsi. Ja leinajaiks olid vaid korjused, kellele ta oma elu jooksul haua kaevanud. Ning hauakella asemel lõi irvitav surm kahe sääreluuga eeslinahkset trummi.

See oli nii kole, et Läätse juuksejuured peanahas liikusid.

Aga irvitav surm pidas talle hauakõnet:

„Sinu kõht ei ela enam, — ei ela ka sina. Maa kõhust oled sa võetud, — maa kõhtu lähed sa jälle tagasi. Sest ei ole maailmas midagi, mis oleks tähtsam kui kaksainus kõht, — täis kõht ja tühi kõht. Kõhu nimi olgu kiidetud nüüd ja ikka ja igavesti! Aamen!"

Ja luukerede koor ulgus haledat haualaulu. Ja siis hakati kirstu alla laskma. See läks aga nii piinavalt-aeglaselt, et Lääts tahtis appi kisendada, käte ja jalgega vastu peksa. Kuid miski rusus maakera raskusega ta rinda. Ei saanud, ei saanud ennast liigutada... Kostis vaid eeslinahkse trummi kõmin...

Äkki ulgus akna taga näljane koer!

Lääts ajas enese meeletuil silmil üles, käed ette sirutatud, nagu tahtes midagi eemale lükata.

Tuli oli õli ära joonud, pimedus — tule kägistanud. Kuid kuuvalguse kuma langes läbi akna lauale, sinna raudade varje heites.

Lääts istus voodi serval, silmad kuu kumas. Ta istus ja aeg kulus. Kes teab, kas oli õhtu, kesköö või juba aovalgus. Võib aga olla, et enam midagi polnud.

Hulga aja pärast nägi Lääts, et käsi end raamatul liigutas, tasa tõustes ja laskudes.

Lääts kahmas voodi servast kinni ja puuris silmad valguslappi. Kaua vahtis ta, kuni mõistis, et näljane rotikari kätt rebis. Laud kubises neist.

Tumedal korinal langes Lääts räbalatele. Ta peas liikus üksainus metsik mõte:

„Nüüd tuleb surm! Kui käest on ainult luu järel, tulevad rotid minu kallale... Oh, Issand, oh, Issand!"

Läätsele kostsid ta enese südame hoobid surma sammudena, kes nagu sügisene linnu-

kütt talle lähenes. Tuleb, tuleb, tuleb... ja miski ei päästa... tuleb, tuleb, tuleb... ei viivita, ei kannata... Kahel pool kõrval on kõrge mets, selja tagant kostavad sammud. Ei julge taha vaadata, ei julge seisma jääda. Ees lõpeb rada, metsa mustavad seinad vajuvad kokku, aga selja taga kostavad surma sammud: tuleb, tuleb, tuleb...

Aeg kulus. Kes teab, kas oli õhtu, kesköö või juba aovalgus. Võib aga olla, et enam midagi polnud.

Äkki vilksatas viimne vihane mõttesäde läbi Läätse pea:

Aga õpetaja tema hauale rääkima ei tule! Ja maetakse ta alla aia äärde ning ta hauda tuleb vesi. Ta kääbas langeb sisse ja umbrohi katab selle üleni. Ei kuule tema palvesõnu, kui kevadel surnuaia-püha peetakse. Ja kui tuleb kord viimnepäev, on tema haud nii paksu võsa all, et sellest isegi ingli pasuna hääl läbi ei kosta. Tema jäetakse magama, kui kõik üles tõusevad!

Pool eluaega on ta haudu kaevanud, kuid enesele ei jõudnud kaevata!

Ta püüdis tõusta, meeletu mõttega veel enesele hauda minna kaevama. Kõrgele mäele, surnukambri lähedale kaevab ta selle, sügava ja avara, kus oleks ruumi puhata! Kui pole muud kogu elust saanud, siis oleks ometi oma haudki!

Äkki nägi ta, kuis rotid põrandat, seinu ja lage mööda ta poole liikusid, aeglaselt ja hääle-

tult, nagu mere lained, mis madalal sahinal üle liivase laiu lähevad.

Ta langes sügaval korinal maha.
Akna taga ulgus näljane koer.

*

Vaiksed õhtuehad, taevas täis pehmet purpurit ja uduloorid metsajärvede kohal... Ja ööd sumedad, pimedad, täis värisevate varjude mängu ja ähmaseid tähti mustade metsade kohal... Ning jälle uued koidud ja uued kuldsed niidid taeva pilvedel...

Kuid kuule, mu väike sõber, kaugelt kostab muusika, kurb ja ühetooniline, kaugelt kostab muusika! On juba õhtueha, taevas täis pehmet purpurit, — ja õhtuehas ning taeva pehmes purpuris tuleb lagedale must munkade rong õhtuse vilepilli kurval saatel.

Ah, minu väike sõber, seda mängu tunnen ma, kurba, ühetoonilist! Olen kuulnud kaua seda, on kostnud ta mulle läbi kõigi muusikate kui igatsus, kui manitsus, kui kauge hüüdehääl:

On õhtueha, on õhtueha! Taeva pehmes purpuris on tulemas mustade munkade rong õhtuste vilepillide kurval saatel!

1907.

LILLELISES INFERNOS.

1

Lillesid, jah lillesid mina armastan, minu neiu! Punaseid lillesid, lõhnavaid lillesid! Lillesid, mis joobnustavad, avatlevaid lillesid, kirglikke ja kohutavaid lillesid, mis lähenedes värisema panevad ja mis viirastusi ning nägemusi kangastavad! Neid lillesid mina armastan!

Vaadake, kuis nad meid ümbritsevad punase rõngana. Tulised sõõrid jooksevad meie ümber, leeke heidavad kõrged varred, üle meie peade kummarduvad lillede tulekeeled, — puna-lillelises infernos istume meie.

Ja kuulake, kuis muusika kajab, — kerge tantsumuusika läbi lillede lõhna nagu rütmiline kutse nooruse võõraspeole! Muusika läbi kõrgete uste, valgete seinte vahel, kristalliste lühtrite all, — rütmiline palvus nooruse altaril!

Ning teid mina armastan, minu neiu. Ar-

mastan teid nagu lillesid, nagu muusikat, ah — mis ma ütlen! — nagu tuhat korda lillesid, tuhat korda muusikat! Kus on need lilled, mis oleks see muusika, mis teie vääriline! Teie — lilleline kutse nooruse võõraspeole! Teie — muusikaline palvus nooruse altaril!

Lubage mind peita oma pale teie valgeisse kätesse, teie õrnusse kätesse, — teie lillistesse kätesse lubage mind peita oma pale. Kui hea te olete, kui armas te olete! Tahaks unustada maailma ja end, peites pale teie rüppe, andes oma saatuse teie kätesse ning kuulates lillesid, muusikat ja teid.

Milline joovastus mu hinges ja mu ümber: otsekui värin läheb läbi lillede, läbi punalillelise inferno! On, kui puudutaks keegi hinge keeli, huljutades üles pilte ning nägemusi. On, nagu murduksid tõelisuse piirid, lööksid kokku kohinal unistuse lained. Lained võtavad mind enda kanda, kõrged lained. Ah! Kohisevad suured inspiratsiooni tiivad — jälle ja jälle — ja veel kord —

2

Kus me oleme? Kuhu me läheme? Kes on meil kaasas? Kes on see, kes hõikab, ja see, kes näitab tunglaga tuld, ja see hoiatav vanamees ning tütarlaps siniste lilledega? Kus on need teed ja teerajad, sulisev läte ja veski metsas, lõhnavad soolilled, eksitavad metsa pimedi-

kud ja pimediku põhjas võrgumees võrgu ning linnukoeraga jõhvist nööri otsas?

Jooskem, jooskem, — võrgumees tuleb ühes võrgu ning linnukoeraga! Võrgumees tuleb, ta must kitsehabe väriseb, ta koer nuusutab õhku. Oh meie õnnetud, kuhu peame minema, et pääseda musta koera ning linnupaela-panija eest?

Võta kinni mu käest, mu õekene! Loe palvet, mu õekene! Põgeneme, õekene! Oh, me oleme nii noored, me ei taha veel võrgumehega minna, võrgumehe ja musta koeraga! Me tahaksime veel mängida, veel visata palli, — palliviskamiselt eksisimegi siia mustavasse metsa.

Sooilvesed õitsevad kui udusuled. Joovikad lõhnavad mätastel. Kuid läbi õitsvate ilveste, mööda lõhnavaist mätastest! Mustavad metsapimedikud, salude pimetused lindude ja loomadega. Ära vaata neid, õekene: nad petavad meid, need kirjud linnud, — paelamees jõuab järele!

Loidapuu marjakroonid punavad mäel. Pähklipuu kannab küpsi kobaraid. Ära puutu neid, ära puutu neid: nad petavad meid, — paelamees jõuab järele, võtab meid paela pähklipuu all, kui üles vaatame!

Künkad kerkivad kui lõngakerad, rohelised künkad roosipuhmaste ja paradiisi-õunapuudega. Roosipuude vahel paistab roosa maja. Sel on suhkrust seinad ja piparkoogist katus.

Magus suits rullub korstnast, hall kass ketrab aknal.

Ah, kuis oleme nälginud! Võtta ainult kivi katuselt, murda pooleks ja süüa... Suhkruses kaevus valendab kollane koor. Ah, kuis oleme janused! Tõsta ainult kann huultele ja juua... Sulgised padjad õõtsuvad roosipuust voodites. Ah, kuis oleme väsinud! Langeda voodisse ja sulgeda silmad roosipuust voodis peoleolinnu sulgedes...

Kuid nägid sa, nägid sa: aknast piilus vanamoor? Ta ketras ja piilus ühe silmaga, — ühe silmaga. Ta pale on kollane ja ta sõrmedel on mustad küüned. Tead sa, kes on see vanamoor? See on seesama, kes püüab lapsi! Paneb puuri, söödab pähklite ja piimaga, laseb laulda puuri ees kirjut lindu, siis aga sööb lapse ära! See on seesama!

Põgeneme, õekene! Võta kinni mu käest, õekene! Loe palvet, õekene! Rutemini, rutemini läbi roosipuumetsa! Kas sa ei näe, kuis kass käib humalate ümber ja ketrab? Loe palvet! Kirju lind lendab üle pähklipuu, üle metsatee risti ja rästi. Loe palvet, loe palvet!

Oh, samblasood, karusamblapadjad põlvini, reburaikavanikud üle pea! Kaugel haugub võrgumehe koer kõleda häälega, üle puude lendab kirju lind. Loe palvet, loe palvet! Oh meie vaesed lapsed mustas metsas, — metsa mustade sammaste vahel ilma teeta, ilma juhita!

Punane orav jookseb musta puud mööda üles. Ära vaata teda, ära vaata! See on nobe ja punane kui küünla leek. Mustad männid katavad taeva. Vaiguste okste all jookseme meie, süda täis hirmu, — kõrgete sammaldunud kivide kui hoonete vahel jookseme me hirmuhigis — ikka edasi — ikka edasi —

3

Äkki silmipimestav valgus lagendikul! Päike helendab taevas kui kalliskivi, ümber kroon kuldseid kiiri. Sinine jõgi vajub kesk rohelisi, küpsi niitusid. Ja vee ning niitude taga tõusevad kõrged mäed roosade sakiliste harjadega, nagu müür maailma äärel.

Kesk haljast muru üleni alasti mees ruskete silmade ja punaste huultega musta habeme all. Ta on nagu metallist valatud, ta lihased otsekui hõõguvad päikese all. Ta liikmed voolavad lõõska, ta on nagu põlevas virvenduses. Ta seisab ja ulatab kuldsel vaagnal õhetavat õuna, öeldes: „Võtke ja sööge!“

Punane õun veerleb vaagnal edasi ja tagasi ning mees naerab. Ta silmad sätendavad, ta lumivalged hambad välguvad musta habeme all. Ah, need kuumad silmad: — otsekui valmivate aedade raskust valavad nad meie peale välja! Nad avatlevad naerdes: „Võtke ja sööge!“

Mu õde, mu õekene, mis sinul on? Sa oled kahvatu, su käekene väriseb, su valgelilleline käekene. Sa surud häbelikult silmad, — roosiliste laugudega surud sa oma häbelikud silmad. Su mustad ripsmed heidavad varje su kahvatanud põskedele.

Ah, minu õde, mu õekene, mu väikene sõber, kui ilus sa oled! Kui kaunid on sinu lokid, su peened tomatpunased huuled! Kui kaunid on su pisukesed rinnad kui paradiisipuu õunad! Ah, kuis lõhnavad su ruuged juuksed, kuis hõõguvad su käed! Nagu kuuma virvendust õhetab su suletud silmadega kahvatu pale, mille ees seisab mees kuldse vaagnaga ja naerab: „Võtke ja sööge!"

Ah, põgenegem, põgenegem! Tead sa, kes see on? Tead sa, mis see on? See on see kõige hirmsam! Ah, ei, ei, ma ei taha seda, ei taha! Surma eest põgenesime, elu kannatuste ja laulvate rõõmude eest põgenesime. Põgenegem siis selle kõige hirmsama eest! Loe palvet, mu õde! Hoiatav rauk ja tütarlaps siniste lilledega, — päästke meid, päästke meid! Loe palvet, mu õekene!

Ah, kirju lind keerleb me pea kohal! Kaugelt kostab võrgumehe koera kõle haukumine! Nüüd siin, nüüd seal, nüüd lähemal! Ah, kui kiiresti jooksevad silmapilgud! Päike väriseb kui kalliskivi taevas, täis tumma tuld. Võõra rusked silmad kallavad üle meie kuuma rau-

gust. Ah, kuis ruttab keskpäevane tund — kirglik ja tuline kui meteoor!

Oi minu õde, mu õekene, kui kiiresti põgenevad meie elu silmapilgud! Nagu hirved, nagu kergejalgsed hirved roosilise koidu eel. Ah! Kirju lind liugles õhust alla! Oi minu õekene, kui ilus sa oled, kui magus sa oled! Ah! Võrgumehe koer jooksis lagedale!

„Oi, hea võõras, anna meile see punane õun — mulle ja mu ilusale õekesele — anna see ruttu!"

Mees käänab äkki vaagna servi ning õun veereb meie poole. Päike lööb oma kiired vaagnasse nagu kilpi, ja see uputab meid vastuhelgi merre. Maailm on täis nagu hõbedast tolmu. Me komistame selles, pimedusega löödud. Me eksime, me haarame hirmunult üksteise kätest kinni. Me haarame hirmunult üksteise kaela ümbert kinni!

4

Ah, kus me oleme? Kuhu me läheme? Kes on meie kaasas? Kes on see võrgumees koeraga, see eit kirju linnuga ja see mees kuldse vaagnaga? Kes on see, kes hõikab, ja see, kes tungalt keerutab, see heatahtlik rauk ja tütarlaps siniste lilledega? Ning kes heljutab kilpi, hõõguvat punast kilpi, nii et kogu maailm meie ümber on punane nagu punaloori-tantsija ümber?

Ah, mühiseb mets ja kohisevad imelikud lained! Ei, see on muusika, keegi laulab. Ei, see mängib tantsumuusika kuskil kaugel. Tantsivad rannatüdrukud vöödilisis seelikuis, tõstes kergeid jalgu. Ah, ei, ei, need on lilled, hulk lillesid väriseb nägemuste laineis, nagu lained käivad läbi punalillelise inferno.

Te olete kahvatu, mu neiu, te värisete, teie silmad on täis hirmu? Kui hea te olete, kui armas te olete! Tahaks suruda oma palge teie kätesse, teie valgeisse kätesse, teie lillistesse kätesse, unustades maailma ja end ning kõik kaduva ja kuulates ainult lillesid, muusikat ning teid.

Ah, lilledest tahtsin ma jutustada! Lillesid, jah lillesid ma armastan, mu neiu. Vaikseid, unistavaid lillesid, mis elavad nagu meiegi, ärkavad elama kui unenäos, vabisevad aimustes ja ootustes ning surevad kurbuses kui kuningatütred, silmad kummardatud alla põrmu poole. Neid lillesid mina armastan.

1904.

SURM LILLEDES.

Uni, kui ma veel väga noor olin:

Nurm oli täis tulipunaseid lillesid. Kuni palgeni ulatusid nad mulle. Ma läksin, väikeste kätega läbi punase lillemetsa enesele teed tehes, kõrgeid varsi paremale ja pahemale poole painutades.

Korraga seisis mu ees noor naine mustas looris. Mu silmad jäid kinni ta silmadesse, ma seisatasin ja unustasin painutada kõrgeid varsi paremale ning pahemale poole.

Oi, kui kaunid olid ta silmad: siidised, meelitavad, magusad! Nagu õrna tuld valasid nad minusse, hääletut igatsust ja sõnatut kutset, paitades mu pead ning võttes kinni mu lapsekätest.

Ma tundsin, nagu oleks mind silmapilguks maa pealt üles tõstetud, ja mu süda sai täis kirglikku joovastust, pääsmise, õhunemise, häämumise põletavat meeletust.

Ma ärkasin ja nägin kuu hõbedast valgust toas. Siis tõusin ma põlvile ning sosistasin: „Tule, kauniste silmadega naine, tule, tule!“

1903.

KOIT JA EHA.

Tahaks elada nii, nagu elab leegitsev kevadpäike.

Purpurpunaseist pilvist purskavad tulised kiired. Välkudena süütavad nad kõrgeid kullatud torne ja valavad leeke mere külmile vetele. Valguse lained virvendavad läbi sügavate laante kui veevood läbi meriheinte, kohades üles otsatusse ja sulades üheks kiirgavaks mereks, et siis uuesti kaudu maailma virvendada ning kuristikulätete karskeid palgeid naerma süüdata.

Ääretus kõrguses, ilmotsatus avaruses särab kuninglik päike. Teemandid ja rubiinid, smaragdid ja krüsoliidid, taevakarvased safiirid ning sädemeid pilduvad oonüksid kiirgavad ta kroonis.

Nii läheb ta — määramatu ja mõõtmatu!

Ta valguse laineis õõtsuvad palmid ja paplid ning kummardab Põhjala kurb pedajas pead.

Sinises ilmmõõtmatuses, igaveste avaruste

keskel, — nii läheb ta, — igaviku ning mõõtmatuse poeg!

*

Ja tahaks surra, nagu sureb sügispäike õhtu kurvas ehas.

Veel leegitseb meri, veel säravad kõrged pilvede piirded.

Kuid koju, koju!

Aeglaselt ja hääletult kaldub verevärviliselt lõõmav päike. Ja ilm on vait ja mets magab ning taevas vaatab ahastades seda suurt suremist.

Punased kiired jooksevad maad mööda, suudeldes lahkudes lillesid, jättes jumalaga hõbedaste allikatega, — nobedajalgsed, põgenevad kiired.

Aga kõrgeist laantest hiilib pimedus, langedes tumesiniseile järvile.

Veel üksi kumab taevakaar, veel eha helendab. Kuid kahvatab, kustub kord temagi.

Seal eha kullases süles on päikese kodumaa.

*

Nii tahaks elada, nii tahaks surra: rõõmsana ja võimsana kui tõusev päike ja raugena ning vaiksena kui läände jõudev igaviku ning ääretuse laps.

Eha kullases süles on päikese kodumaa ja tuleviku udu viirudes on meiegi manala.

1904.

IDAMAA ÖÖ.

Kuskil kaugel, ruumi mõõtmatuses, udu ja pimeduse ääretus meres, on sõda.

Kiirteheitjate kahvatud mõõgad lõikavad läbi musta öö. Hämaralt valgustavad nad kindlustiste kümnete verstade kaupa jooksvaid madalaid muldvalle, traataedu ja koormastikku. Välguna süttib kahurite rida, säde jookseb kulutulena mööda valle, ja algab ragin otsekui lõhkevast piksepilvest ning hiigla määrad metalli vihiseb nagu meteooride sadu läbi õhu, maha raksatades sügavaid vagusid kündes ja mullasambaid õhku heites.

Läbi jääkülmade loikude, soode, üle kaitseta plinksitkete mullaväljade, mille kohal kiirteheitjad ristlevad, jooksevad mustad inimhulgad, läbimärjad ja kandami all küürus. Tõusevad puutud künkad saviste kallakutega, läbi põlenud küla varemete õhetab taevaranna kuma, ja rasked laengud langevad raksudes ees ja taga,

kõikjal ümberringi. Read on ammu segi, keegi ei tunne enam oma naabrit, vaikides jooksevad verdtilkuvad inimesed vinnas tääkidega. Ees on lõikavad traataiad, kraavid, hundihauad, ja siis lõhkevad maa-alused miinid, maakamarat, puid ning inimesi puruks kiskudes.

Äkki vilgub ees jooksukraavis külm tääkide mets ja laengute tuli välgatab. Hetk peatust ja kuulide vahetust, siis käsitsivõitlus — kottpimedas kitsas kohas, pikali sitkel mullal, tundmata enam oma või võõrast, tääkidega, püssipäradega, rusikatega, hammastega. Tähele panemata vaheldub võitluskoht, jalad sumpavad nätskes soos, vesi on põlvini, vahedad täägid lõikavad külmalt, keha langeb kotina korinal laukasse.

Siis algab taganemine, hirmsam kui ükski võitlus.

Suured kägisevad vankrid ajavad läbi öö haavatute, surijate ning surnutega. Koidab ähmane, udune hommik, kuid taganejail pole peatust. Kahurite mürin kaugeneb ja läheneb, taevarand vabiseb järelejätmatust raginast, haavatute arv kasvab, inimesed piiluvad rahutult üle õla, teadmatus äratab ikka suuremat ja suuremat hirmu, kuni taganemine muutub viimaks meeletuks põgenemiseks. Nad kihutavad edasi, sihita ja mõtteta, korrata ja juhita, nagu sõge kari, visates relvad, jättes haavatud, ise poolsurnud näljast ning väsimusest.

Vihma valab, siis puhub jäine tuul lumeräit-

sakaga. Taganemine jatkub päevade, nädalate, kuude kaupa. Hiigelarmee on vaenlase raudse jõuga tagasi virutatud, ja tal pole enam kuskil peatust. Siin-seal kaevatakse kraave ja aetakse üles valle, kuid siis tuleb käsk kõik jätta ja jälle taganeda. Telgid kistakse maha, haiged ja haavatud tõstetakse vankritesse, moon, mida ei või kaasa võtta, pistetakse põlema ja ise taganetakse, mõistmata enam, kuhu ja mistarvis. Keegi ei näe ega kuule enam vaenlast, kuid mida kaugemal ta on, seda hirmsam on ta. Ta on nagu saatus, millega ei maksa enam võideldagi.

Paiguti on sõjavägi muutunud hulguste karjaks, segunedes põgenevate elanikkude, sisside, kaubitsejate, röövlite, lõbunaiste ja salakuulajatega. Ühel pool toorus, vägivald, hoolimatus, teisel külmus, väsimus nälg ja haigused. Linnakeste, alevikkude ja leeride laatsaretid on otsani täis. Haavapalavikus jampsivad haiged, unistades kaugeist kodudest. Kõigele kurjusele, mis inimesele oskab inimene teha, seltsivad taudid: koolera ja katk. Hirm ja meeletus täidavad hingi: öösiti ehmatavad leeritulede ääres valvajaid hullumeelsed, kes äkki pimedusest pool-alasti ilmuvad, et siis jälle ulgudes pimedusse kaduda.

Üle Idamaa laotab surm oma musti tiibu.

1904.

IGAPÄEVANE LUGU.

Sündis kord inimene. Seda on ka varem juhtunud. Pärast sündimist elas see inimene. On tihti juhtunud, et mõni inimene elab, — ehk seda küll kõigist räägitakse. Ka seda on juhtunud, et valet räägitakse.

Sel ajal elasid targad inimesed. Neid on muul ajal ka elanud. Need kirjutasid suured ja paksud raamatud maast ja ilmast, taevatähtedest ja putukatest, aegadest ning kuningatest. Raamatuid kirjutatakse alati. Tihti neid loetakse ja vahel saadakse neist arugi.

Need targad mehed käisid kogu maailma läbi ja mõõtsid maakera risti ning rästi. Mõndagi mõõdetakse, eriti risti ja rästi. Siis märkisid nad kõrgeimad kohad ära ja kuulutasid kogu maailmale. Kuid maailm ei saanud sugugi õnnelikumaks, kui ta seda kuulis. Seda on tihti varemgi juhtunud, et rumal rahvas ei mõista tarkusest lugu pidada.

Targad istusid mägedele, ehitasid sinna lossid ja kirikud ning kuulutasid rahvale, kes orgudes elas: Meie oleme taevale, meie oleme jumalale lähemal. Kes meile kümnist maksab, selle eest tahame jumalat paluda, ja see peab tõesti õndsaks saama.

Nõnda on ka varem räägitud ja seda on ka varem ustud ning kümnistki on varem makstud. Nüüd aga tundis rumal rahvas orgudes, kuis talle neid inimesi, kes lossides elasid, tarvis oli: need olid jumalale lähemal. Niisugust tundmust on ka varem inimestel olnud.

Sel ajal elas see imelik inimene, kes oli kord sündinud. Ta ütles neile tarkadele:

„Teie valetate! See koht, kus mina seisan, on maakeral kõige kõrgem, ja mina olen taevale kõige lähemal."

„Rumal, mis sina ka tead!" ütlesid targad. „Tule ja loe, mis räägivad meie mõõdupuud ja meie raamatud!"

„Minu jalgealune koht on kõige kõrgem," vaidles kangekaelne inimene. „See koht on mulle kõige kõrgem ja mulle on minu taevas kõige lähemal. Kui me kera lauale paneme, siis on pealmine punkt lauast kõige kaugemal ja laele kõige lähemal."

Nii mõnigi asi on kerasarnane, kõigepealt aga tõde, millel pole algust ega otsa.

Et nad maakera ei saanud lauale panna, siis tuli see inimene ja vaatas tarkade mõõdupuid

ning raamatuid. Ja kui ta nägi neid suuri ohvrialtareid templite ees ja pikki kümnisekoormaid, mis orgudest mägedele roomasid, siis tundis ta aukartust kõige selle ees ning hüüdis suure häälega:

„Tõesti, siin elab vägede Jehoova!"

Ja ta nägi, et see ei käinudki ta endise õpetuse vastu: kus tema seisis, seal oli tema taevas talle kõige lähemal. Sest tõde on ilus asi: teda võib nii laua peale kui alla panna, ja ikkagi on ta ümmarik. Sellest on juba nii mõnigi ka varem aru saanud. Ja kümnise saamine on ka ikka armas asi. Ning ka seda on nii mõnigi mõistnud.

Ja ta jäi tarkade juurde ja tedagi peeti targaks. Seda on ka varem juhtunud, et mõnd inimest targaks peetakse. Ja nad said kuulsaks, sest nad seisid kõige kõrgemal kohal ning olid jumalale kõige lähemal.

Aga kui mõni inimene teisel pool maakera rääkima hakkas, et ta on taeva lähedal, siis kutsusid nad selle oma raamatuid ja kümnisekoormaid vaatama, ja kui ta neid nägi, siis uskus ta tarkadel tõesti õiguse olevat: kuskil polnud issanda õnnistust nii rikkalikult kui siin. Ustud on juba ennemgi maailmas.

Nemad aga kirjutasid paksud raamatud kõige kõrgemast kohast. Ja neil oli hea elu: nad said suurt palka ja neid austati. On ka varem palka makstud ja austatud.

Kord suri aga see imelik inimene, kes oli kord sündinud. Noh, seegi pole enam uudis. Seda on ju ka varem juhtunud, et inimesed surevad.

1904.

MUINASJUTT USUST.

Muinasjutt usust algab nii:

Kord oli kuningas, ja kui ta suri, sai ta poeg troonile. See otsis tõde, otsis jumalat, tahtis teada elu eesmärki. Tuhandeid vaeseid ta toitis, sajad templid ehitas ta, teda ümbritsesid tähetundjad ja mõttetargad. Kuid ometi ei näinud kuningas jumalat, ei leidnud tõde, ei saanud teada, mistarvis ta elas.

Aastad kulusid. Janu ja kahklus näris kuninga südant. Siis vihastus ta viimaks, tappis oma nõuandjad, pistis vaestemajad põlema, lammutas templid, läks tule ja mõõgaga läbi oma riigi. Veri voolas veena, kisendused ja oiged täitsid taevaalust, kuningas aga möllas kui metsaline.

Siis tuli ta oma sõjaväega pealinna tagasi, lammutas kuningalossi, põletas linna maani, uputas elanikud merre, korjas kulla kokku ja läks siis üksi Nodimaale.

Kulla mattis ta tamme juurte alla ja elas ise kaljuprao vahel, kuhu oli oma kollasesilmise kassi ühes võtnud.

Ühel päeval ütles kaljupragulane:

„Ma ei tea veelgi, kas mul jumalat on või mitte. Ma tegin heategusid ja lootsin teda näha saada, — kuid ei. Siis tegin ma kõike kurja, mis võib inimene teha, — kuid ka siis ei ilmunud mulle mu jumal, et mind igavesest ajast igavesti needa. Ma pole oma jumalat näinud ja ei arva teda sellepärast olemas olevatki."

Ja suur hirm tuli tema peale ja ta mõtles, et mis kurja võiks veel teha. Siis lõi ta oma kõvera kepi maasse ja poos kollasesilmise kassi selle otsa.

Ja ta tuli oma riiki ning õpetas rahvale:

„Kuulge kõik, kes te palute ja paastute! Kustutage ohvrituled ja lööge puruks altarid! Teil on üks usk ja teine elu, — mina toon teile usu, mis on teie elu järgi. Teie usk ei õpeta pooma, — minu usk õpetab. Teie usk ei luba teil süüa end täis magusat rooga ja juua joobnustavat viina, — tulge ja lugege minu piiblit, ja teie silmad lähevad lahti ja te saate olema kui jumalad ja tunnete head ning kurja. Tapke ja sööge ning saage sellest osa! See on minu õpetus, on õige metsaliste usk. Ja iga kord, kui te seda teete, siis tehke seda minu mälestuseks. Täiuse tundmus iseeneses — see on minu taevariik."

Ja rahvale meeldis see usk väga. Kuid kuradit polnud sel usul. Aga mis usk see on, millel pole oma kuraditki!

Ja nemad otsisid ning ei leidnud enestele mitte kuradit.

Siis tuli kaljupragulane ja ütles:

„Mina olen teie kurat!"

Aga rahvas kummardus ta ees maani ja ütles:

„Kuis võid sina kurat olla, kui sa meie jumal oled? Me otsime kuradit. Ilma kuradita ei ole meil hea elada. Sest siis pole kiusatust. Aga see on ju ometi nii magus!"

„Teie rumalad, teie sõgedad!" õhkas kaljupragulane. „Eks ole ma teile öelnud: katsuge kirjad läbi! Ja kui te nad läbi oleksite katsunud, siis te ka teaksite, et iga jumal, kes on usu loonud, on sellega juba kuradiks saanud. Sest ta on sellega suurima kurja inimkonnale teinud, — on ta eduteelt kõrvale viinud. Sellepärast minge kõike maailma ja kuulutage kõigele loomale poomist ja söömist, ja keda te minu nimel poote ning sööte, see peab tõesti õndsaks saama. Seda ütlen mina teile, teie jumal ja teie kurat."

Ja inimesed olid selle üle väga rõõmsad, et nende usul nüüd oma eri-kurat oli. Nad pidasid pidu ja jõid enese täis magusat viina.

Nõnda lõpeb muinasjutt usust. Aga mõned inimeste hulgast tulevad ja räägivad:

„Kui kõik muinasjutud säärased oleksid, siis polekski meil muinasjutte. Aga et meil vendusest, sarnasusest ja vabadusest räägitakse, siis teame ometi, et muinasjutud on olemas."

1905.

LAUL NÄLJALE.

Selle laulu pühendan ma näljale.

Ilus on tema, see punane nälg! Kui armuke armastab ta mind, kui ori käib ta mu järel ja kui vaenlane, nii varitseb ta mu sammusid. Ilus on tema, see punane noorpõlve nälg! Kui armuke armastab ta mind, kui hell ema istub ta mu voodi ees, ja kui ma nooruse rõõmukarikat tõstan, siis naerab ta ja pilgutab mulle silmi. Ja teda mina armastan ja talle ma laulan oma igatsevad, õhkavad laulud, — mu punasele elunäljale!

Nüüd pole meil veel armukadedust, nüüd on veel meie kirglikud suudlused teineteise päralt. Aga ma kardan, et kord teissugused ajad tulevad, mil mul on palju sõpru, kuid minu nälga ei ole. Kui soolasambad, nii seisavad uued sõbrad mu ümber, ja hõbevaagnail auravad road mu ees. Aga minu armastatud nälg suudleb mind viimast korda ja läheb nuttes ja leinates

kollasesse kõrbe, ning pisarad voolavad ta sõrmede vahelt.

Ja kui mind need soolasambad, keda sõpradeks kutsutakse, ära on tüüdanud, siis lähen ma kahetsedes ta järele, sirutan käed kõrve poole ja oigan:

„Tule tagasi, mu kallim, tule tagasi! Kas sa ei mäleta, kuis me nooruse aegadel teineteise kaenlas istudes suurele nõgivalgele maailmale naersime ja teineteist suudeldes surematuid laule laulsime? Tule tagasi, mu armsam, mu tulipunane nälg!"

Aga tema vaatab kurvalt mu poole ja sosistab:

„Kuhu lähen ma, minu noorpõlve sõber? Need suured ohvrialtarid, need piiravad sind, ja ohvrisuits on su palge, mis kord vaimustusest helkis, tuhmiks teinud. Kuis sünniksin ma sinu nüüdsete sõprade seltsi?"

„Minu armas, minu kallis!" ringutan ma ahastuses käsi.

Kuid need lihunikud, kes mu lossi ees altaril ohverdamiseks loomi tapavad, panevad seda kuuldes kokku oma verised käed ja sosistavad pühal värinal:

„Jumalik laulik!"

Nii nemad sosistavad siis, kuna meie hõõguvaile armastuslauludele kord ainult punane šaakal kollases kõrves vastu ulgus!

Kuid minu suur, vaimustusest lõõmav, loov

ja sünnitav elu oleks siis ühes nende au-ohvritega juba ammugi põletatud.

Nüüd veel on meie kirglikud suudlused teineteise päralt, nüüd veel vaatame naerdes suurt nõgivalget maailma ja mina laulan oma laulu:

Ilus on mu noorpõlve elu-nälg! Kui armuke armastab ta mind, kui ori käib ta mu järel ja kui vaenlane, nii varitseb ta mu sammusid.

1905.

ÖISED KOSED.

Mu muredel on palju lapsi: nad pidu peavad mu väsinud südames. Mu muredel on palju pisaraid: need õitsevad kui lilled silmades.

Mu mured on kui päikesed, mis vereehas merre vaovad — ja iialgi ei vao. Mu mured on kui lauluhääled, mis kaevates ja nuttes kaugel kaovad — ja siiski iialgi ei kao.

Nad on nagu sepad, kes taovad mu hingele ahelaid, ja nagu röövlid, kes raovad mu südame hiiepuid — ning pisarte koskedest alla kesk pimedat sügiseööd need lauldes siis lasevad.

Mu muredel on palju lapsi: nad pidu peavad mu südames. Mu muredel on palju pisaraid: kõik lilled on kui õhtu kaste sees.

1905.

SUVINE PÄEV.

Vikatid vihisevad lõhnava rohu sees. Sääsed aga kihisevad niitjate nina ees.

„Jummal appi! Jõudu! Kudas haina saap?“

„Annas jummal põudu, küll siss pia näep.“

Ja edasi kiiresti vilguvad, välguvad need pruuniks põlenud käed. Kuid taevapiiril pilguvad juba pilvede mustad mäed.

„Tulep, kuram! Ruttu, ruttu! Jo satte käe pääle tsilk. Oh oles viil ootas üits silmäpilk!“

Kuid puhub tuul ja tuleb vesi ning märjaks saab leivakott puul. Rahvas aga kuuekesi on kihinal-kahinal tööl.

„Saadu, saadu! Mes makat sa viil!“ käib peremehe hääl. „Näet eski, et haina om iil nii pal'lo luha pääl.“

„Mes sääl palas?“ venitab sulane. „Sul varandust villält, aiga rikkas minnä küllält. Anna viiskü' ruublit pääle, ehk muidu treigi ma!“

„Juhan, kurat, kos sa läät? Tule tüüle, — poole tuupi saat!“

„Sündku su tahtmine!“ venitab sulane. „Kuid suvi om iil, — aiga treiki viil.“

Ning sajab ja sajab kesk ilusat heinaaega. Kuid kibe on töö, et aurab seljas ja ei saa ümber kaeda.

Mööda porist tanumat kesk vihmavalingut lääb kari sulinal ning muda mulinal.

„Perna'ane, perna'ane, tsia' seivä mo leivä-koti ja lamba' mõtsa veivä mo särgitüki!“

„Oi sina heldene aig! Ega's nüit muud ei ole, kui innegi kah'o kah'o pääle!“

„Ai, ai, ai! Tsia veivä eski leivä. Es saa süvvä, nüit viil lüvvä... Perna'ane, perna'ane... Uu-uu-uu...“

„Küll ommava aja'! Ei ole inämb sedägi, et pelgäs karjuski kedägi. Nä, kui mina kasvi ja olli: küll sai pessä, oh sina taivane essä!“

Tuleb aga, tuleb ülevalt märga...

„Jummal appi! Jõudu!“

„Mes sääl viil jummal! Nõõ, kurat, nõõ!“

1905.

TALVINE TUUL.

Tamula kohal jookseb talvine tuul.

Kuivad kõrkjad painduvad ja kahisevad õudset laulu, rahva unelugu. Lained veerevad kui mustad sihisevad ussid ja vajuvad vingerdades lumisele rannale. Soo järve ümber on valge kui surilina küünlapaistel. Ja sellel linal magab linn igavesest ajast igavesti — nii väike ja nii vilets.

Tamula kohal tormab talvine tuul.

Lained on nagu vihased mõtted — mustad, väledad, segased. Nad kihutavad, peatuvad, käänavad heideldes rinnuli kokku — ja kaovad siis jällegi. Kased kaldal — madalad ja kidurad kui piiramise ajal linnas kasvand lapsed, — need kased painduvad maani ja paluvad armu. Nad näitavad räsitud latvadega üle Tamula sinna, kus kaugel silmapiiril Munamägi taeva poole tõuseb ja hallis kõrguses kui teise maa-

ilma vaht alla orgudesse vaatab. Munamäe eelmägede külil mustavad okaspuumetsad, ja nende vahel valendavad lumeväljade lindid, mis kui laiad maanteed taeva kaugustesse viivad.

Tamula kohiseb, Tamula mühiseb, Tamula kohal müriseb talvine tuul!

Üle taeva tuiskavad purukskäristatud pilvelindid. Tuuled maadlevad kui ahelaist pääsenud härjad Mustjärve põhjas, tormavad piksemürinal vastu taevast ja pillavad seal maailmu kui hõõguvaid sädemeid paigast teise! Tamula on nagu õitsvaks valgeks lilleks muutunud, ja tuul tuiskab vahtu üle linna ja maa. Ainult Munamägi tumeneb veel ses tuiskavas valges meres. Aga vaata! Seal tulevad ju Munamäe harjalt määratud rahvaparved! Kui hõiskavad laviinid veerevad nad mühinal üle eelmägede alla lagendikule.

Elu laulab ja elu mängib!

Kui valged lilled õitsevad Vagula ja Tamula, ning üle rahva noore otsaesise tuiskab lumivalge vahulaine.

Ja siis vannuvad rahvahulgad suuri sünnituse nõiasõnu esivanemate maa vastu, nii et linnad ja lossid ning kirikud põhjast põhjani vabisevad:

„Ees uued on teed ja uued mered seal mühavad: ehk on see nüüd elu, ehk on see nüüd surm, — ei teed ole tagasi meil!"

Ja juba naerab Tamula ning mängib kesk põldu, nagu oleks ta alles täna sündinud.

*

Ilusad on ärkamise unenäod! Kui verevärvi roos, nii õitseb mu mõte. Jõuaksid ta helbed kui sädemed tuisata üle me maa! Kui kevadised pilved mängivad nad üleval taevas ja lähevad siis kütistulena üle uuesti sündinud põldude ja üle mustava laane, mille südames juba välkuvad kirved tantsivad ning uus töömees uut laulu laulab.

1905.

ELULAUL.

Kõrgemale, kaugemale! Taevani üles, põrguni alla — raskemalt, armutult!

Kõrgemale, mõõgad, käige, sügavale langege! Mõõgal mängib tule läige, tuli tuiskab palgesse. Kõrgemale, kaugemale, raskemalt, armutult!

Mühisedes lained löögu, vahupilved lennaku, laine suudlus kaljut söögu, välgud valgust valagu! Kõrgemale, kaugemale, raskemalt, armutult!

Kui ka paksus paos kaon, jäljetumalt laines vaon, — lahingus ju langeb võitja, viimses tormis — meresõitja!

Nii siis käib mu elulaul: Kõrgemale, kaugemale, raskemalt, armutult!

1905.

MERI.

1

Ju lapsena igatsesin merd ääretut mina.

Ma tahtsin näha ta lainete valgeid harju ja lainetel liuglevat viirese varju ja vahu sees õõtsuvaid kajakakarju ning kaugel kõikuvat üksikut purje. Ma ihkasin näha ta tukkuvat pinda kui magava hiiglase raudriides rinda ja kuulata laineid, mis veerevad randa kui tuiskavad leegid, mis raksuvad, mis kirglikult kutsudes tuksuvad, mis mürinal maltsrannale vaovad ja siis jälle kiiresti kaovad kui vägi, mis taganeb vaenlase eest, või põdrakari lääb põleva padriku seest!

Oh, kuidas ma ihkasin seda laiust ja seda suurust! Ma tahtsin näha mässava maru algust ja sähvava välgu rohelist valgust ja selle paistel tuiskavat lainete vahtu! Ma tahtsin mässava mere peal sõita, ta tuultega raskesti võidelda, — võita — ja nutta ning naerda siis võitluste üle!

Kõike seda ihkasin ma, tusk lapsel ju täitis rinda: saaks suure mere randa, saaks randa ma!

Öö hämaras rääkis taat elu kurba juttu, täis piina, orjade ohkeid ja nuttu. Öö oli nii vaikne, täis tuska ja leina, ja kaste kaalus maha värisevat maarjaheina, kuu kahvatult valgustas sauna seina ning mustad varjud magasid väljade peal.

Siis noores hinges lõid leekima kõrged aated. Ma nägin uut ilma, lahtist maad ja laia väljavaadet ning nägin vaba rahvast tõusvat. Mu rinnas oleks paistnud kui päikene, mis valgustab ja soendab; mu ajus sündis ju äikene, mis kärgatab ja hävitab — ning siis vahest isegi hävineb.

Siis näha ihkasin merd mina võimsat ja tahtsin kuulda ta kartmata mürinat: meri, minu meri, suur, võitmatu meri, vastu sull' tuksus mu südames veri — vaba ja julge kui sinagi!

2

Ja nüüd ometi näen ma sind, oh mõõtmatu meri! Kui lai, kui suur, kuis sinetad sa! Kuis vabadust õõtsub sust vastu mull' otsata! Mu süda nii rõõmsasti tuksub, keeb veri ning säravad silmad ja sätendavad. Käed aknaraudadest kinni kramplikult hoiavad. Rind väsinud on rusutud vastu külma seina. Silmad, täis tuld ja ühtlasi põlevat tuska ning leina, näevad vahul lendavaid lainete harju ja keerlevaid valgeid

kajakakarju ja õrnalt ujuvaid pilvi ning säravat, sügavat sinitaeva võlvi. Ja seal need suured võõramaa laevad kui hiiglaluiged kesk laineid käivad. Tõusevad valged purjed kui luikede tiivad ja tuuled siis viivad rahvast ja laevu kaugele ära, — sinna, kus verised täägid ei sära ja kuhu ei kosta ka raudade kõlin ning kära. Oh, ma olen nii lähedal sulle, mu meri, mu õnn! Veel üksinda külmad rauad ja seinad me vahel on, — need äraneetud seinad ja rauad!

Meri, mu meri, kas näed, su kaldal mustavad ju hauad! Kas sa ei tea, keda sinna südaöösel maeti, nagu metsalooma hauda aeti, külma liivaga ja kividega kaeti?

Meri, mu meri, su kaldal seisavad ju võllapuud ja päikse paistel pleegivad seal pealuud! Kas sa ei näinud, kellel seoti siin suud öösel, mil ei paistnud kuud ega särand taevas tähti? Keda siis seal kõrgel nähti päikse tõusul kõikuvat?

Meri, mu meri, su rannal ju ahervarred mustavad, — alles praegu tukid seal kustuvad! Kas sa ei tea, kuidas see sündis ja oli, et lahti pääses meeletu tuli? Kas sa ei näinud, kes poos, kes tappis maha, kes tõi tule talutare taha, kes tõi oigamist ja leina, murdis rahva nagu heina?

Oi seda udu minu silmade ees! Oi seda valu minu südame sees — külma ja teravat nagu need rauad, musta ja sügavat nagu need hauad või nagu meri seal haudade taga!

3

Öö tõuseb, tume ning tormine öö... Ei kuma kahvatu kuu, ei paista linnutee vöö... Mu vangitoas põleb punane tuluke... Varjud käivad, varjud ujuvad, siis võtavad kahtlast kuju nad... Tuul ulub ja oigab akende taga... Ei tule uni, ei tule... Öö hiline, kuid mina ei maga... Hinge täidab põletav tusk ja põletav janu...

Ma tõusen, lään jällegi külmade raudade manu. Joo külma tuult, mu väsinud rind! Kaisuta, vaba ning vihane torm, kaisuta mind! Mu silmad eksivad sügavas öös, seal mustade udude painavas vöös.

Kesk pimedat ööd on mere peal torm. See müriseb, raksub, suur mere süda hõõgub ja tuksub. Ah, kui kaugele veerevad vahused lainete harjad kui kiskjad metsaliste karjad või kui võitlevad sõjaväed! Mere peal tekivad orud ja mäed; lained langevad, nõrkevad, kangevad, tõusevad, tungivad, pilguks siis hanguvad, kui haiged pöörlevad, kui rullid veerlevad, kui vihased sihisejad ussid siis keerlevad, oiates rannale vaovad, kaljut kui vasartega taovad ja raovad ning siis jälle oiates kaovad!

See on seal meri, mu nooruse paleus! See on seal meri, mu hinge igatsus! Veel vägevavamaks saa, saa kangeks, mässa ning ulu, taevani tuiska, need paerahnud kui sõmerad paiska, et need müürid kord merre langeks! Mürise,

meri, väära ning murra! Kui oled sa tõusnud, siis võitle ka korra!

Ja tulekski rusude all minul surra, siis ihkaks, et süda minul meresse vaoks, ja et minu elu siis lainetes kaoks, ja et mina lainena uuesti mühaks kodumaa külmal ja liivasel rannal sest suurest murest oma südame sees — nii külmast ja teravast nagu need rauad, nii mustast ja sügavast nagu need hauad, või nagu meri seal haudade taga!

Tallinna Toompea vanglas 1906.

IGAVESEST AJAST IGAVESTI.

Põõsa all vähe puhati ja söödi, kuni mõisa õue peal jällegi lokku löödi. Uniselt ja väsinult uuesti põllule mindi, et aga ajada edasi poolelijäänud kündi.

Kärkis kubjas, kisendas, kärmemalt tööle ajas, et aga kaikus kaasikus, mets aga vastu kajas. Nohises moonamees, nurises, vandus õelaid härraseid, koerana kurjalt urises.

— Mis sa, kurat, moonamees, suure saksaga sõneled, mis sina, mõnitus, mõmised, jultunud sõnu kõneled? Kes on kuulnud, et sul valu, et sina vaevast ka aru saad? Teotõpraks sa sündinud, kündma paruni maad!

*

Vaata, kuis tantsib punane kukk paruni lossi peal! Kuula, kuis kajab mõisa õues moonameeste hääl! Seal on lahti matsisõda, moonamees on mässamas, kandimehed arveid teevad, päevapoiss on kisamas!

— Oh sina häbitu jultunud rahvas, no kuidas tohid ja kuidas sa võid, kuidas sa hakkad sakstele vastu, kelledelt armu ja hellust sa said?

— Nüüd tema, kurat, on kuningas: peksab ja lõhub ja põletab! Küllap ta, sunnikas, mõndagi häda, mõndagi vaeva veel mäletab!

— Kas on sel rahval veel jumalat või seisusest arusaamist, kui peksab mõisa-isandat ja laseb viina aamist!

— Küll on need ajad ja küll on need päevad, mis meie vaesed silmad veel näevad!

*

Kes see seal karjub nii kõvasti mõisa õue peal? See on ju mässaja moonamehe hääl!

Kasakad õues kihisevad, moonamees on pikali, vitsad õhus vihisevad, löövad naha verele. Seisab saks ja seletab:

„Kas sinu, tebras, mässab veel, moisa majasid peletab? Teoorjus jälle tuleb, moisasaks — see kuningas! Mis sinu jamsima, mis sinu tahtma, mis sinu käima mässamas!“

— Vaata, maamees, võta mõistust: jumal elab veel; näed, et tema inglid seisavad su eel!

*

Endiselt kuiva koorikut söödi, kuni mõisa õue peal jällegi lokku löödi. Uniselt ja väsinult uuesti põllule mindi, et aga ajada edasi poolelijäänud kündi...

1906.

KÄTKILAUL.

Maga, maga, marjukene, maga! Kiigutab sind ema ise lauluga: Võllapuu meil õue taga, sinna kätki tegin ma.

Maga, laps, sa rahu süles! Kiigutab sind ema ise lauluga: Võllas isa poodi üles, sama köie otsas kätkis kõigud sa.

Mis sul peaks olema küll mureks! Ainult armusõnu kuuled minu suust. Kui sa kasvad ükskord suureks, oda teed siis isa võllapuust.

Maga, maga! Öös veel hõõgub põlend talu. Isa katab külmand muld. Kasvad suureks, tunda saad siis valu, hinges leegitsevat vihatuld.

Kasvad suureks, tunda saad siis valu, orjapiina ilma otsata. Ära iialgi siis armu palu: armu sul ei ole oodata!

Kõnni i s e elu adra taga, murra i s e enesele teed! Maga, maga, marjukene, maga: palju ees meil on veel pilkast ööd!

1906.

KOLGATA TEEL.

Näen sind orjana elavat lõpmatus töös. Kuulen sind abitult oigavat sügiseöös. Näen su koitu ma kerkivat, taevasi tuuli kangevat. Näen sind ülesse ärkavat, näen sinu mõõka langevat.

Näen sind vahtide vahel viidavat põliseks ajaks vangi. Kuulen raudade raginat ja uksele langevat kangi. Näen sind minevat Kolgatale ja kandvat risti. Näen kõrges taeva ehas seisvat sadasid ristisid püsti.

Näen su valu ja su vaeva. Näen su verd kastvat tumepunaseks taeva. Tunnen su vere pisaraid langevat mu südame peale. Kuulen kostvat enese rinnas vastu su ohete hääle.

Nagu ehad lõkkele löövad tule kumades, nii minu südant valud söövad vere punades. Nagu nooruse rõõmulaul elu kevadel tärkab, nii minu rinnas valulaul sügisetormina ärkab.

Ei mul ole muid lilli viia sinu kalmule, kirjutada teist salmi sinu ristile: Vihast väriseva valulaulu laulan sulle ma, veripunane mälestuslill peab su haual õitsema.

Läbi sõjamõõke helgi nagu unes kuulen ma piksemürinana kostvat oma laulu läbi maa. Näen haualille õisi uhkelt punavat, nagu sada tuhat päikest kõrgel taevas kumavat.

1907.

NOTTURNO.

Valge on öö. Nagu piim tõuseb udu saarestiku väinadest, nagu loor ripub ta niiskete kaljude kohal.

Valge on Kastelholmi loss. Nagu härmatis katab teda kivistunud lubja kord. Ta trepiastmeil tõuseb noor küüslauk, ta seinad juurduvad magava maa sügavuses.

Nii seisab Kastelholmi loss kaugel saarestiku südames. Unustus tukub ta seinte vahel, vaikus vaatab ta torniluugest ja tema roostetunud tuulelipp näitab mineviku poole.

Valgel ööl istun ma Kastelholmi lossi trepil. Kivised konarlikud astmed viivad alla rohtutallatud teerajani. Mu selja taga tõusevad seinad raskete raudustega.

Valge on öö. Udune videvik tardub mustade vete ja magavate küngaste kohal. Õitsva ristikheina mesine lõhn tuleb üle pedajate ja metskirsipuude.

Vaikus ja unustus tukuvad lossi aknaavades. Mälestused ja unistused liiguvad kive mööda üles ning alla.

*

Hall vanamees tuleb kadakasele kepile toetudes valendavat maanteed mööda Saltviki poolt. Oheliku otsas astuvad ta järel hiigelhärjad, üks lumivalge ja teine süsimust, vaiksed ning mõttesse-vajunud. Ja pisike punase mütsiga poisikene sunnib neid härgi tagant.

Nad seisatavad lossi ees, ja mina küsin:

„Vanaisa, mistarvis see loss on?"

„Siin on kuningas Eerik vangis!" vastab vanamees pühalikult.

„Miks ta siis vangis on? Kas tal pole venda, kas tal pole poega, kes ta vabaks võitleks?"

„Vend on. Aga see ta siia kinni panigi!"

„Vanaisa!" hüüab poisikene. „Sa oled unustanud: kuningas Eerik on juba ammu surnud ja ta vend on surnud ja kõik need kuningad on juba surnud! Ning lossis elavad ainult nahkhiired, suured mustad nahkhiired!"

„Poiss, poiss!" õhkab vanakene murelikult pead kõngutades. „Ma panen su Lemböte kloostris kümnekordseid palveid lugema!"

„Vanaisa!" naerab poisikene. „Kadunud on Lemböte klooster! Eks sa mäleta, kui me viimast korda seal käisime, siis soojendas kivil altari kohal suur sisalik end päikese paistel. Ainult varemed seisavad seal, ja varemete taga magab meri!"

Aga vanake laseb pea murelikult alla ja õhkab:

„Mis on sisalikud, mis on varemed! Miski ei muutu, ei kao, ei tule midagi uut. Ei ole algust, ei ole otsa. Mis tead sina, mis teavad sisalik ja nahkhiir! Aga te tulete ja arvate, et vana on ära läinud, et vana teid on kartnud, et te vana olete võitnud. Vana ei sure iialgi, ei lähe, ei kao! Vana on, kes võidab, mitte noor. Sest kes on iial kuulnud, et vana oleks nooreks saanud, aga kõik noor saab kord vanaks. Iga tee ääres, kust noor mööda läheb, istub vana, et teda vastu võtta, iga risttee ääres istub ta. Aga mis tead sina sellest, mis teab sisalik või nahkhiir sellest — kõik, kes te t u l e t e!"

Ja madalale on vanakese pea kummardunud ja maha vaatavad unistavad härjad. Üksnes poisike vaatab pärani silmil üle härgade ja vanamehe udusse.

Ja siis lähevad nad vaikselt Bomarsundi poole edasi. Hetkeks mustavad mäeharjal hiigelhärgade küürud rohekas taevas ja siis kustuvad nemadki udu ja kauguse taga viirastustena.

*

Vaikus ja unustus tukuvad lossi aknaavades. Kahe magava kivi vahel õitseb hall lill. See on mälestuste lill.

Valge on öö. Nagu piim tõuseb udu Lumpari merelt, nagu loor kõigub ta niiskete kaljude kohal.

1907.

ÕNNETUND.

Kuusirp tõuseb metsa kohal, konnad krooksuvad udus, semafor õhkub ähmaselt, noor naine istub vaksali ees pingil... On vaikne, vaikne õnnetund.

Kuid miks igatsed sina?

Ah, sa näed, kuis kaugel mööda roopaid kihutavad rongid inimlikkude hädade ja pahedega, tuhanded rongid maailma kõigil ääril. Ja sa kujutled, milline hiigelrong see küll oleks, kui nad ühte oleksid haagitud. Ikka edasi, ikka edasi kihutavad rongid, linnade ja sadamate poole. Ning sa näed ühel hoobil kõiki neid sadamaid ja linnu enese ees nagu laual ning kuuled nende kõrvulukustavat oiet uputusena taevaste poole tõusvat!

Ei, ära vaata neid roopaid, mis sind ühendavad maailmaga. Rahustu, unustu, lase puhata pilgul noore naise kaunil palgel.

Kuid sa näed seal tulevikku, näed selle näo vanadust, näed hirmsaid haigusi ja kannatusi ta moonutavat. Oh, sa näed teda surnuna, näed teda kirstus, näed mullas määnduvat. Ja siis näed kord ta kalmul oma tuleviku teisikut ta pealuud käes kaaluvat ning ahastades küsitlevat: olla või mitte olla?

Ei, ära leina isikut, isik on mööduv, kuid jääb kõiksus, elab universum, jääb elu igavene jatkuvus ning suur harmoonia. Vaata, kui kaunis on täna kuusirp!

Kuid sa näed kuu elutut kõrbe, näed ta hirmsaid kraatreid ja jäisi mäeahelaid, näed sfääride kohutavat kõledust, milles viimne mõttekübe tarretub. Ja sa mõistad: see on ka meie tulevik, meie viimne eesmärk, lõplik harmoonia!

Oh vaikne, vaikne õnnetund!

1907.

PALAVIKUD.

Neil ajul õitses ta mõte kõige punasemail õitel, tuksus ta süda oma kõige meeletumad tuksumised ja ta nägi oma kõige joovastavamad nägemused.

. . . Valgeil öil, kui ta piimakarvases udus uppuvais kasesaludes nagu kuutõve unenägudes ümber vankus, lõid kohama ta mõtete rapsoodilised kosed, puhkesid pungadest suured inspiratsiooni lilled ja kordusid ta meeletud põgenemised olevast maailmast kujuteldavasse. Ta läks tihedasse metsa kaduvat kitsast rada mööda alla mäeveeruni ja laskus sirgete saarestiku kadakate vahel põlvili. Nii lamas ta ja vaatas valust kahvatu palgega hõbedast kuuvalguse joont, mis hiigla-kaljuseina tagant mõõgana rasvasele merele langes. Ja kui siis õhetav täiskuu aeglaselt mustade kaljude tagant tõusis ning rohekas taevas kõikudes raskes kaares kõrgustesse rändas, — siis ei teadnud ta

enam äärt oma ahastusele, ja täis hirmu ning meeleheidet kõige oleva suurte saladuste ees langes ta kummuli. Aga ümber seisid liikumata sirged saarestiku kadakad nagu hõbedased küpressipuud.

Ja ta tuli koju, et unetut ööd mööda saata, et näha kuu loojenemist ja harvade tähtede kustumist ning koidu puhkemist rõõsas taevas. Ja kõik ta imelikud öised meeleolud tundusid koidu roosas valguses veelgi viirastuslikemana ja sügavamatena kui kuu külmas hõbedas.

. . . Ja tulid kesklõunased taevad ning kesklõunased kaljumägede hõõguvad rinnakud. Ta oli jäetud nende õhetavate kaljude, peadpööritava taeva ning liikumatult lõõmava mere hoolde. Palja peaga neil kaljurinnakuil põlvitades nägi ta oma koledaimad uned, need värvide ja vormide nägemused, need hirmsad fatamorgaanad, need mõttekujutuse peadpööritavad viirastused. Oma mõtlemisagoonias väriseva peaaju viskas ta siis põlevatele kaljudele, oma nägemuse ekstaasis tuksuvad närvisõlmed külvas ta hõõguvatele kividele, mille vahel roomasid kollased halastamatu iroonia skorpionid.

Ja jälle tuli ta koju oma raudahju, oma peegli, oma männioksa juurde, mis oli ta sängi kohal seinapraosse pistetud, ta tuli koju nende juurde. Sängil istudes jäi ta magama. Ja ta nägi und: kivid ning kivid, üksnes hall sam-

mal; üle kivide roomab kollane skorpion, roomab kollane skorpion...

...Ja tulid sügispäevad, tuulised ning rahutud. Väljas akende taga möllas marus sügispurpuri südantlõhestav fanfaar. Hallide kaljude raskel foonil rabelesid surmahirmus veripunased haavalehed, keerlesid kesk mändide musti mantleid kõivude kollased pead kõige kaduvuse valu mühavais laineis. Kesk sügiselist melanhooliat roomas üksik kapsauss piki aknaruutu üles, — ta kollased jalad liikusid vastu tummale igavikule.

Tema aga tardus, lõug nagu ulgujal lõukoeral külmale aknalauale pandud.

...Oi loomisvalu, suurem kui kõik taevaalused valud!

Oi suurim õnn ja suurim kannatus: olla kuningas kujuteldavas, olematus, viirastuslikus maailmas!

Oi loomata maailmade kihisemine peaajus, nende hukkumine, hävimine ja loomata jäämine!

Oi mõtted, mis peaaju oma surnuaiul ilmale sünnitab, oi kalmistu hüäänide õudne ulgumine!

Oi kahkluse närivad ussid, oi jõuetuse tinased painajad, oi halastamatu iroonia kollased skorpionid su paradiisi lilleaedades!

1907.

HÄÄLED VARJUDEST.

Mustad varjud on pikaks veninud, nagu kassid roomavad nad üle majade. Kaugel, kaugel laulab keegi kurba laulu, ja varjud kasvavad, varjud kasvavad üle su tähtede.

Palju õhtuid ja palju öid oled sa vaadanud neid musti varje ning kuulanud seda laulu. Nagu tantsivad metallised kerad on kerkinud sinu ees päike ja kuu kordamisi. Ja õhtud on läinud ja ööd on kulunud ning hommikud on koitnud, — ikka oled näinud musti varje ja kuulnud seda kurba laulu.

Oi, kuis ta heliseb: nagu kaebus, nagu ettepeide, nagu kohtumõiste ja tunnistus, avatlus ning äraanne! Oi, kuis ta heliseb: läbi su südame, läbi su mõistuse, läbi su ahastuse ja su meeleheite! Läbi kõige, mis sind ümbritseb, läbi kõige, mis sa näed ja kuuled, heliseb see avatlev ning hirmus küsimus:

Sina: oi, mis oled sina?

Päevad tõusevad ja kustuvad, aga sina oled nagu siidiuss oma tupes: lood, et surra.

Oled nagu kedrumeister oma onnis: siidniiti tõmbad sa oma peaajust, jäädes ise ikka nõrgemaks, ikka nõrgemaks.

Oled nagu lõvide kütt: oma verega meelitad sa kiskjaid enese juurde.

Oled nagu usside taltsutaja piiratud oma noorpõlve kimäärest: oma rinna soojusega pead sa neid soojendama.

Oled nagu armastaja Daudet' muinasjutus kuldajuga mehest: ta ammutas enese peast kulda oma armsama pillamiseks nii kaua, kuni viimse verise pihutäie ta jalgade ette heitis ning ise maha langes.

Ja seda teed sina, keda ajuti ainult ämblikuvõrk meeletusest eraldab.

Seda teed sina, kes sa olemasolu nagu tinakoormat oma õlgadel tunned ja surma tiivakohinat enese kohal kuuled.

Sa annaksid oma elu üheainsa suure saavutuse, suure võidu, suure kordasaate eest — oma vabiseva, ahastava elu.

Oleks sul valida mõistuse selge taeva ja elu ning sinu Suure Unistuse vahel, — sa jätaksid mõistuse selge taeva ja elu ning lendaksid tuhandeil tiivul oma Suure Unistuse poole — ümbritsetuna pilkasest ööst ning surmast.

Nagu armastaja Daudet' muinasjutus kuldajuga mehest, — nii ammutad sa kulda oma peast, et meelitada su isemeelikut Unistust, — nii pillad sa enese ja oma olemasolu oma Suure Unistuse saavutamiseks, et viimse verise pihutäie järel ise elutuna maha langeda.

Ja mis saad sina sellest? Mis saab sinu õnn ja su süda sellest?

Kas ei jää järelduseta sinu Suured Igatsused? Kas ei jää saavutamata sinu Suur Unistus?

Kas ei tule vanadus, haigus ja surm?

Kas ei lange krigisedes kirstu kaas kinni, kas ei lange rabisedes muld kirstu kaanele?

Kas ei tärka noor rohi su kalmul, kas ei veere aastad üle su haua ja kas ei unune kõik: sinu ootused ja lootused, su valusad kogemused ja janused nägemused, lõpmatu tusk sinu rinnas ning otsatu valu su silmades?

Oi kurbus ja ahastus, oi meeleheide ja meeletus, oi kurvad küsimused ning varjud, tõusvad üle su tähtede!

1907.

SÜGISE VIIUL.

Läbi lagendiku mööda rusket valli ragistab vedur oma tinastes pilvedes ja rong pruune vaguneid tõuseb raskelt mööda kallakut. Käristatud suitsukoonlaid õhku jättes ja meelt hetkeks ragina ning ruttamisega täites kihutab ta mööda. Suured vasksilindrid läigivad ja veduri punased kodarad veerevad kui päikese rõngad silmist mööda. Kaugel põldude vahel näib veel nagu ruske kvadraat suitsupilves. Ja siis kaob seegi kauguses, ning meelde jääb ainult veel aimus millestki äkilisest, ruttavast, kihutavast.

Mööda kihutab rong, mööda läheb kõik, kõik ununeb ja hääbub. Võib olla, ehk üksiku sõitja igavais silmis ainult pilguks selgus pilt raagunud puu all lamavast inimesest, ta jõuetult kõrvalelangenud kätest ja kahvatust, haiglasest rohust ta ümber. Siis aga äratavad tähelepanu teised pildid: loetlematud väljad kollaste kõrtega, äärteni täis nõrgunud kraavid, märjad le-

papuhmad, millesse suits kinni hakkab, punased hooned rõskel väljal ning kollased metsatukad külma, klaasselge sügistaeva all.

Üle raudteevalli sirge joone ajab tuul ruttavaid pilvekeri. Külmad päikesekiired langevad lagedale maastikule. Siin-seal tumeneb mõni rohekasmust räsitud puu kesk niisket künnipõldu. Hanepajupuhmad hõõguvad haigust ja kollane lopsakas rohi on kui tõbise hääl. Tinisevate roobaste vahel liigutab tuul punaseid lehti.

Hing näib otsekui tühjaks nõrguvat selle kurva maastiku vaatlusel. Maast, taevast, sinikülmast kaugusest voolavad väsimuse, nõrkuse ja tõbise kurbuse lained. Tahaks end rinnuli külmrõskele maale heita, palge külma mulla vastu suruda, kuulata pea kohal tõbiste kõrte, haigete oksade ning armuta pilvede kohinat sügistuule puhanguis. Ja südant täidab ilmlõpmatu tusk, kaebus, ahastus, nagu palvetus pilvede, tuulte ning kauguste poole:

Sina suur Baudelaire'i arm — kollane sügis, — sina Verlaine'i sügisviiulite murelik mäng — sügise tuul, —

sina flegmaatiline lind, sina keerlev mu pea ümber, sina Poe „nevermore" — suur, üldine „ei iialgi", —

sina kõige-kadumise sümbol, sina hirmus, silmitu ja tumm Goya surnu „nada" — suur, üldine „ei midagi", —

täna mina tunnen teid, täna ma mõtlen teile, täna ma palvetan teie ees, täna ma kummardan teid!

Oi võtke mind vastu surmale, teie, kõige armulikumad sel kaduval, hääbuval maakeral keerlevate kollaste lehtede keskel! Oi võtke mind vastu: minu taga kostab veel üksnes flegmaatiline hääl: „ei iialgi", minu rinnas heliseb veel ainus toon: „ei midagi".

1907.

ÄRASÕIT.

O Mort, vieux capitaine, il est temps! levons l'ancre!
Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons!
Baudelaire.

Vaata, kuu tõuseb, hele plaatinavärviline kuu!

Nagu udulinikust rullub ta välja, nobedalt keereldes, visates enese ümbert õrnu, rõõsku loore, lüües õhetama, puhkedes punama kesk avarusi nagu valmiv vili. Ja tema all valendavad pehme voodina ta rõõsad linikud, kaalid ja loorid — kuu neitsiliku valge voodina. Ning pidulikuna ja puhtana algab ta oma hõbedast teekonda nagu jumala pale läbi sinimustade avaruste, üle magavate, mustade maailmade.

Nüüd aeg on käes: läbi raiun ma nüüd köied ja lasen oma laeva teele.

Väsinuna maast, ta kannatusist ja veel enam tema rõõmudest tahan ma minna. Pettununa inimkonnast, oma sõbrust ja veel enam

oma vaenlasist tahan ma lahkuda. Tüütununa olemisest, ta mõistatusist ja veel enam ta mõttetusest, tahan ma kaduda ja hääbuda jäljetuna.

Nüüd aeg on käes: üles vinnan ma ankrud, et lasta oma laeva olematuse lõpmatute merede poole.

Täis ääretut janu tahan ma rutata sinu poole, oi olematus! Täis kirglikku igatsust tahan ma kiirustada su rannale, oi olematus! Täis õrna õnnevärinat tahan end su sülle heita kui laps oma ema sülle, oi olematus! Oi magus sõna — olematus! Oi magusad unenäod — olematuses!

Nüüd aeg on käes: nüüd üles reisipurjed, nüüd teele tummade igatsustega veel tummemate kauguste poole, läbi sini-mustade avaruste, üle magavate, mustade maailmade õrnas hõbedases helenduses.

Sest vaata, kuu on tõusnud maakera tagant, plaatinavärviline täiskuu on tõusnud!

1907.

SISUKORD.

	Lk.
LIIVAKELL I.	
Eessõna	7
Asuja	11
Hingemaa	20
Nõiutud ringis	53
Õnne kaalud	64
Hämarus	71
Ema viis hälli heinamaale	83
Hunt	90
Kui aga kõht täis saab	122
Kevad	135
Pühapäeva-pildid	141
Kevadpidu	146
LIIVAKELL II.	
Jumala saar	153
Oma päikese poole	204
Unede kuristik	214
Vaikus	225

Lk.
Surm 231
Lillelises infernos 247

*

Surm lilledes 255
Koit ja eha 257
Idamaa öö 259
Igapäevane lugu 262
Muinasjutt usust 266
Laul näljale 270
Öised kosed 273
Suvine päev 274
Talvine tuul 276
Elulaul 279
Meri 280
Igavesest ajast igavesti 285
Kätkilaul 287
Kolgata teel 288
Notturno 290
Õnnetund 293
Palavikud 295
Hääled varjudest 298
Sügise viiul 301
Ärasõit 304

*

Kaas Jaan Vahtralt.

Hind kr. 3.75